

Diplomová práce

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

KONTRASTIVNÍ ANALÝZA POLYSÉMNIČH SLOV V ČEŠTINĚ A ŠPANĚLŠTINĚ

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D.

Autor práce: Bc. Lucie Vacková

Studijní obor: Španělský jazyk

Ročník: 3

2021

Prohlašuji, že jsem autorka této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice 28. července 2021

Bc. Lucie Vacková

Poděkování

Srdečné poděkování patří vedoucí mé diplomové práce paní doc. Mgr. Miroslavě Aurové, Ph.D. za její odborné vedení, množství cenných rad a inspirativních podnětů, obdivuhodnou vstřícnost a sdílení entusiasmu.

Anotace

Předložená diplomová práce se zabývá kontrastivní analýzou českých a španělských frazeologických jednotek polysémního slova *srdce*. Cílem práce je na základě poznatků o kognitivních principech v přirozeném jazyce analyzovat původní podstatu zkoumaných frazeologických jednotek a výskyt jejich ekvivalentu ve druhém jazyce.

Práce obsahuje teoretické kapitoly kognitivní lingvistiky, kategorií, tělesného zakotvení a konceptuální metafory. Tyto jsou dále aplikovány v analytické části, která prezentuje jednotlivé koncepty radiální kategorie pojmu *srdce*.

Na konci práce se nachází vyhodnocení provedené analýzy, závěr a španělské resumé.

Práce je psaná v českém jazyce.

Klíčová slova: kognice, antropocentrismus, polysémie, radiální kategorie, zkušenostní báze, konceptuální metafora, frazeologie

Annotation

The presented master's thesis is focused on a contrastive analysis of Czech and Spanish phraseological units of the polysemic word *heart*. The objective is to analyse the original concepts of given phrases and their possible equivalent in the other language, using the knowledge about main cognitive principles explained in the theoretical part of the thesis.

The thesis consists of theoretical chapters dealing with cognitive linguistics, categorization, embodiment and conceptual metaphors. These are later applied in the analytical part, which represents particular radial categories of the word *heart*.

The results of the analysis is found at the end of the thesis, as well as the conclusion and a Spanish resume.

The thesis is written in Czech language.

Key words: cognition, anthropocentrism, polysemy, radial categories, embodiment, conceptual metaphor, phraseology

Obsah

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA.....	10
1.1 ANTROPOCENTRICKÁ PERSPEKTIVA JAZYKOVÉ KOGNICE.....	12
1.1.1 <i>Empirické podklady kulturní nekoherence: časoprostor</i>	12
1.1.2 <i>Redukce antropocentrismu v moderní civilizaci?</i>	15
2. KATEGORIZACE.....	17
2.1 PROTOTYPOVÉ JEVY.....	18
2.2 BÁZOVÉ JEVY.....	19
2.3 RODINNÁ PODOBNOST.....	22
2.4 POLYSÉMIE A RADIÁLNÍ KATEGORIE.....	24
2.4.1 <i>Polysémie</i>	24
2.4.2 <i>Radiální kategorie</i>	27
3. TĚLESNÉ ZAKOTVENÍ JAZYKA.....	29
3.1 EMBODIMENT.....	29
3.2 NEURÁLNÍ PODKLADY PERCEPCE A PRODUKCE ŘEČI.....	30
3.2.1 <i>Hebbův zákon</i>	31
3.2.2 <i>Vrozená výbava: funkční síť topologických map</i>	31
3.3 FYZIOLOGICKÁ PODSTATA JAZYKOVÉ KOGNICE.....	32
3.3.1 <i>Emoce: nedílná součást kognitivních procesů</i>	32
3.3.2 <i>Racionální opodstatnění citové stránky člověka</i>	34
3.3.3 <i>Syndrom zlomeného srdce</i>	34
4. KONCEPTUÁLNÍ METAFORA.....	36
4.1 STRUKTURNÍ METAFORA.....	36
4.2 ORIENTAČNÍ METAFORA.....	38
4.2.1 <i>Vertikální konceptualizace</i>	38
4.2.2 <i>Horizontální konceptualizace</i>	40
4.2.3 <i>Konceptualizace centra a periferie</i>	41

4.3	ONTOLOGICKÁ METAFORA.....	42
4.3.1	<i>Nádoba jako ohraničené území.....</i>	42
4.3.2	<i>Materiální vlastnosti nádoby.....</i>	43
4.4	PERSONIFIKACE.....	44
4.5	METAFORICKÉ KONTRADIKCE.....	44
4.5.1	<i>Zjištění komputační lingvistiky.....</i>	44
ANALYTICKÁ ČÁST		
5.	ČESKÁ A ŠPANĚLSKÁ KONCEPTUÁLNÍ SÍŤ <i>SRDCE</i>.....	46
5.1	POLYSÉMIE SRDCE.....	47
5.2	RADIÁLNÍ KATEGORIE SRDCE.....	50
5.2.1	<i>Srdce jako část těla.....</i>	51
5.2.2	<i>Srdce jako střed.....</i>	52
5.2.3	<i>Srdce jako centrální funkce.....</i>	53
5.2.4	<i>Srdce jako nitro člověka.....</i>	56
5.2.5	<i>Srdce jako lidská kuráž.....</i>	60
5.2.6	<i>Srdce jako symbol citů.....</i>	62
5.2.7	<i>Srdce jako sídlo emocí.....</i>	66
5.2.8	<i>Srdce jako sídlo rozumu a intuice.....</i>	73
5.2.9	<i>Srdce jako upřímnost.....</i>	74
5.2.10	<i>Srdce jako intenzifikátor.....</i>	76
5.2.11	<i>Ostatní koncepty srdce.....</i>	77
6.	VÝSLEDKY PROVEDENÉ ANALÝZY.....	81
	ZÁVĚR.....	83
	RESUMÉ.....	84
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	85
	PŘÍLOHY.....	91

ÚVOD

Předložená diplomová práce se zabývá polysémními slovy a jejich kategorizací v češtině a španělštině. V teoretické i analytické části je kladen důraz na celistvý přístup k tématu, který odpovídá pojetí kognitivní lingvistiky. Záměrem této práce je poukázat na význam kognitivního přístupu ve studiu jazyka a aplikovat jeho principy v analytické části.

Teoretická část je založena na deskriptivní metodě a průběžně doplňována o ukázky přirozeného jazyka. Nejprve je na základě odborné literatury a článků popsána kognitivní lingvistika a některé její významné studie. Následně jsou vysvětleny odlišné principy organizace pojmových sítí a jejich případná souvislost s polysémií. V kapitole o tělesném zakotvení jazyka je pak objasněna neurální a fyziologická podstata percepce a produkce řeči, které se do přirozeného jazyka promítají formou konceptuálních metafor, jejichž jednotlivé koncepty jsou vysvětleny v další kapitole.

Analytická část se zabývá komparací české a španělské konceptuální sítě klíčového slova *srdce* a jeho frazeologických jednotek. Po porovnání definic výrazu srdce v českém a španělském slovníku následuje komplexní rozbor jeho jednotlivých konceptů a funkcí, které se ve frazeologii vyskytují. Pro jejich deskripci je užíváno znalostí nabitých v kapitolách teoretické části, které jsou v analýze průběžně aplikovány s ohledem na kognitivní rámec práce.

Motivem pro tuto práci byl zájem o celistvý, kognitivní pohled na význam frazeologie a metafory v přirozeném jazyce, a sice formou dvojjazyčné komparativní analýzy. Užívání metaforického jazyka v odborném prostředí je mnohdy považováno za neadekvátní, avšak nomenklatura odborné terminologie žádného vědního oboru svou kombinací s metaforou či významovými konotacemi nijak nevylučuje, ba naopak. Existují podklady ze zdravotnického prostředí, ve kterém byla prokázána nejen všednost užívání metaforického jazyka, ale zejména jeho schopnost citlivé, byť výstižné interpretace informací nanejvýš nepříznivého obsahu (*Metaphors for Cancer*).¹

---

¹ SEMINO, Elena; DEMJÉN, Zsófia; DEMMEN, Jane (2016). *An Integrated Approach to Metaphor and Framing in Cognition, Discourse, and Practice, with an Application to Metaphors for Cancer*. Applied Linguistics, Volume 39, Issue 5 (2018) Str. 625 – 645.

1. KOGNITIVNÍ LINGVISTIKA

Fenomén polysémie se díky svému kognitivnímu rázu stal často zkoumaným jevem na současném poli kognitivní lingvistiky a je tedy zároveň staven do souvislosti s dalšími vědními obory. Podstatným rysem kognitivních věd je totiž jejich transdisciplinarita, významná rovněž pro doménu kognitivní lingvistiky (dále též KL). Mezioborové propojení lingvistiky a psychologie, filozofie, antropologie, neurovědy či informatiky si klade za cíl komplexní a kompletní zkoumání lidského poznání (*kognice*), o čemž se přesvědčíme v dalších kapitolách.²

První známky prolínání lingvistiky s jiným vědním oborem se obecně datují již do 50. let dvacátého století. Tehdejší masivní rozvoj informačních technologií dal v USA vzniknout nejrůznějším úvahám o schopnosti umělé inteligence nahradit lidský mozek, což zapříčinilo mj. touhu po hlubším studiu povahy a fungování jazyka. Kognitivní funkce lidské mysli se od roku 1956 stala častým předmětem mezioborových setkání, jejichž účelem byla pravidelná stimulace interdisciplinární spolupráce. Z těchto důvodů můžeme zmíněné období považovat za počátek rozvoje kognitivní vědy vůbec.

Za otce kognitivní lingvistiky je obecně považován původně generativní lingvista George Lakoff, který svým dílem *Ženy, oheň a nebezpečné věci* posunul lingvistické povědomí do nových dimenzí. Téhož roku (1987)³ vydal Ronald Langacker publikaci *Foundations of Cognitive Grammar*⁴, která byla pro posun v lingvistické sféře rovněž klíčová. Nadšení z nových poznatků o KL se z Kalifornie začalo rychle šířit do celého světa – nejprve do dalších států USA, poté do univerzit evropských metropolí, primárně do Německa, Belgie a Holandska. Od roku 1989 se pořádá bienální Mezinárodní konference kognitivní lingvistiky (ICLC)⁵, která se naposledy konala roku 2019 na půdě japonské univerzity Kwansei Gakuin a zúčastnila se jí i řada českých lingvistů. Například bohemistka Eva Lehečková z UČJTK FF UK⁶ a Martina Vokáčová z NED FF UK⁷ na sympoziu

---

² SEDLÁKOVÁ, Miluše (2004). *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie: Mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Grada, str. 35.

³ V mezidobí 50. a 80. let byla kognitivní lingvistika často skloňovaným pojmem například v publikacích polské lingvistky Anny Wierzbickej a nebo izraelského lingvisty Thomase Givóna.

⁴ LANGACKER, Ronald (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Volume I, Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.

⁵ Oficiální stránky ICLC <https://www.cognitivelinguistics.org/en/event/detail/international-cognitive-linguistics-conferences-iclcs>

⁶ Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

⁷ Oddělení nederlandistiky na Ústavu germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

prezentovaly společnou studii o logických metonymických strukturách v češtině a holandštině.⁸

Příslušnost jazykovědy do sféry kognitivních věd explicitně opodstatňuje profesor psychologie Raymond Gibbs. Ve svém článku *Co je kognitivní na kognitivní lingvistice?*⁹ argumentuje, že KL zahrnuje širokou škálu dat z jiných kognitivních disciplín, přičemž vyhledává spojitosti mezi konceptuálním myšlením, tělesnou zkušeností a jazykovou strukturou. Tento holistický přístup k jazyku, který představuje východisko pro celou tuto práci, pojmenoval Lakoff *experientialismus* nebo též *zkušenostní realismus*. Ten si v nejvyšším zájmu o skutečnou podstatu lidského poznání klade jednu zásadní otázku, a sice *Co vlastně člověk zná, když zná jazyk?* Tuto otázku si v analytické části této práce budeme pokládat i my.

Experientialismus, který se zakládá na detailních empirických studiích vztahu těla a mysli, je mnohdy stavěn do opozice s generativní lingvistikou (dále též GL), tedy s tradičním přístupem zvaným též *objektivismus*. Klasická teorie o objektivním světě, stará již dva tisíce let, došla na základě apriorních spekulací k úsudkům o lidské mysli, které se přirozeně promítli i do následných metod zkoumání jazyka. Známymi zastánci dualismu těla a mysli byli například Aristoteles nebo francouzský filozof René Descartes, kteří vnímali lidský rozum jako zcela abstraktní a vůči fyzickému tělu transcendentní. Takové přesvědčení sdílí i současný představitel GL, Noam Chomsky, který byl v 60. letech učitelem zmíněného George Lakoffa.¹⁰ Nicméně i přes značné odlišnosti mezi kognitivní a generativní lingvistikou, tyto dva směry sdílí některé společné záměry, kterým je v první řadě *znalost jazyka* jako primární předmět studie. Obě teorie navíc sdílí stejnou otázku, *proč jsou některé věty gramatické a jiné nikoliv*. Jako zajímavý se pak jeví názor lingvistů Cuenca a Hilferty, kteří ve své knize *Introducción a la lingüística cognitiva* kladou důraz na schopnosti vnímat obě teorie jako dva odlišné úhly pohledu – jeden figurativní, druhý abstraktní. Černobílý postoj nezastává ani Gibbs, kterému *se zdá lepší vnímat generativní a kognitivní přístupy v lingvistice spíše jako výzkumné strategie než jako nějakou filozofickou předpojatost*.¹¹

---

⁸ Harmonogram účastníků a jejich příspěvků lze najít zde: <https://iclc2019.site/>

⁹ GIBBS, Raymond W. (1996). *What's cognitive about cognitive linguistics?* Apud: CASAD, Eugene H. (1996). *Cognitive Linguistics in the Redwoods. The Expansion of a New Paradigm in Linguistics*. CLR. Str. 27 – 53.

¹⁰ Dalším významným učitelem G. Lakoffa byl Roman Jakobson, kterého Lakoff shledává jako zásadní inspiraci.

¹¹ GIBBS, Raymond W. (1996). *What's cognitive about cognitive linguistics?* Apud: CASAD, Eugene H. (1996). *Cognitive Linguistics in the Redwoods. The Expansion of a New Paradigm in Linguistics*. CLR. Str. 27 – 53.

Podívejme se nyní na některé empirické studie, jejichž výsledky jsou důkazem existence a závažnosti korelace konceptuálního myšlení, tělesné zkušenosti a jazykové struktury, zmiňované Raymondem Gibbsem.

1.1 ANTROPOCENTRICKÁ PERSPEKTIVA JAZYKOVÉ KOGNICE

Maximální tvárnost jazyka a přirozená lidská kreativita daly vzniknout jevům *antropomorfismus* a *antropocentrismus*. Jelikož oba pojmy s touto prací velmi úzce souvisí, uveďme si jejich základní charakteristiku. Antropomorfní princip spočívá v přisouzení lidské vlastnosti nebo činnosti neživému předmětu, s čímž se můžeme setkat nejen v somatické frazeologii. Ukázkou může být příklad (1a), kde substantivní název části lidského těla *srdce* vykonává typicky lidskou činnost *smích*. Tomuto jevu rovněž říkáme *personifikace*.¹² Podstata antropocentrismu naopak vyplývá ze zcela sebestředného vnímání a pojetí světa, který pak hodnotíme výhradně z naší fyzické, tělesné perspektivy. Antropocentrismus nepředstavuje vědomou volbu, nýbrž přirozený výsledek naší pozemské zkušenosti, která se může překvapivě lišit v závislosti na životních (přírodních, kulturních a společenských) podmínkách. Ukázkou jeho projekce do jazykového obrazu světa může být příklad (1b), ve kterém přirovnáváme umístění země k centrálnímu umístění lidského orgánu srdce v našem těle. Existencí těchto dvou jevů a jejich přítomností v přirozeném jazyce se budeme podrobněji zabývat v kapitole 4. V analytické části pak budou sehrávat neméně významnou roli. V následujícím výkladu proto přiblížíme antropocentrismus jakožto dílčí aspekt kognitivní lingvistiky, a sice prostřednictvím konkrétních empirických výzkumů, pro jejichž realizaci se stal živnou půdou.

- (1) a. *Byla tak hezká, že se na ní srdce smálo.*
b. *Česká Republika je srdcem Evropy.*

1.1.1 Empirické podklady kulturní nekoherence: časoprostor

Po stručném představení antropocentrické perspektivy jazykové kognice bychom se mohli domnívat, že se jedná o nanejvýš univerzální princip. Takové tvrzení by však bylo daleko od pravdy, což lze pozorovat na příkladu kmene Thaayarre v západní Austrálii, kde bychom marně hledali slova, pro nás naprosto všední, jako například *napravo/nalevo* či

---

¹² K tomuto viz JELÍNEK, Milan (2017). *Personifikace*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy, dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/PERSONIFIKACE> ; dále také ČERMÁK, František (2017). *Frazém a idiom*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy, dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>.

vpředu/vzadu. Mluvčí jazyka kuuk thaayarre se totiž orientují na základě světových stran, jak ve své studii udává americká psycholožka a lingvistka Lera Boroditsky.¹³ Dokonce i jejich pozdrav již sám o sobě zahrnuje otázku *Kampak?*, načež přirozenou opovědí bývá zpravidla konkrétní geografický údaj typu *Vzdáleně severoseverovýchodně*, čímž mluvčí oznamuje, jakým směrem se jeho cesta ubírá s ohledem na jeho momentální pozici vůči slunci či hvězdám. Tato schopnost permanentní orientace v rámci místního georeliéfu je domorodým obyvatelům natolik přirozená, že již dítě předškolního věku ji ovládá bez pochybení. Boroditsky popisuje mnoho překvapivých situací, se kterými se během svých výzkumů v terénu setkala. Některé z nich jsou spíše anekdotického rázu, jako například zmínka o domorodci, který ji požádal o posunutí hrnečku na stole slovy *Posuň hrneček nedaleko na jihozápad*. Lidé kmene Thaayarre se tedy ve všech ohledech orientují v závislosti na zemském povrchu a situace sluneční soustavy, a to i v případě komunikace v jiném, cizím jazyce, kde takový koncept představuje raritu. Boroditsky uvádí, že vnímání a hodnocení prostorové orientace na základě světových stran se promítala i do komunikace v angličtině, a to i přesto, že místní pochopili princip levé a pravé strany, který jim byl vysvětlen.

Pomineme-li lexikální stránku tohoto jevu, z hlediska kognitivní lingvistiky si v první řadě můžeme uvědomit, jak egocentricky je naše západní společnost založená. Tuto myšlenku sdílel již v 18. století i italský filozof Giambattista Vico, jeden z prvních, kteří se tématu antropomorfní a antropocentrické metafory věnovali. Erdmann Struck ve své publikaci zmiňuje, že Vico již tenkrát upozorňoval na sebestřednou povahu člověka, který sám sebe vždy vnímal jako středobod vesmíru a veškeré okolí pak posuzoval na základě sebe samého, tedy na základě svého těla (tj. antropocentricky). Zároveň však pomýšlel na fakt, že v některých případech je aplikace tohoto jazykového postupu nevyhnutelná, zejména jedná-li se o pojmenování nové technologie prostřednictvím antropomorfní metafory jako například *hlava válce*. V neposlední řadě si je vědom nevyhnutelné existence těchto metafor a konotativních výrazů (emocionálně významových)¹⁴ v rámci přírodních jevů, neboť ty nás

---

¹³ GABY, Alice; BORODITSKY, Lera (2010). *Remembrances of Times East: Absolute Spatial Representations of Time in an Australian Aboriginal Community*. Psychological Science.

¹⁴ „Většina konotací představuje sémantickou (tj. systémovou) a kognitivně podstatnou součást významu, zohledňující jednak tělesně-smyslovou, jednak sociálně-kulturní zkušenost rodilých mluvčích.“ Viz BARTMIŃSKI, Jerzy (ed.) (1988). *Konotacja*; Apud: HLADKÁ, Z., VAŇKOVÁ, I., (2017). *Konotace*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy* dostupný zde <https://www.czechency.org/slovník/KONOTACE>; dále též TOKARSKI, R. (2013) *Światy za słowami*. Ibid.

provází od samého počátku lidstva, což se musí nezbytně projevit právě v přirozeném jazyce.¹⁵

Doktorka Boroditsky se rovněž zabývá konceptualizací času,¹⁶ která představuje podstatně abstraktnější předmět zkoumání než předchozí prostorová orientace. Lidské pojetí času se však překvapivě odvíjí právě od ní, o čemž se lze přesvědčit na ukázkách přirozeného jazyka, do kterého se tato skutečnost bezprostředně promítá. Uvažme pojetí času v naší kultuře, kde časovou posloupnost vnímáme a prezentujeme v rámci horizontálního hlediska, konkrétně zleva doprava. Horizontální pojetí času platí i pro arabské národy a pro Izraelce, avšak v jejich případě se jedná o směr zprava doleva (z důvodu opačného písemného systému). Pokud bychom tedy měli seřadit naše fotografie od dětství až po současnost, seřadili bychom je bez rozmýšlení zleva doprava, kdežto uživatelé arabského či hebrejského písma zprava doleva. Vrátime-li se však k obyvatelům kmene Thaayarre, tito by s ohledem na jejich prostorovou orientaci, své fotografie seřadili pokaždé úplně jinak. Pro mluvčí kuuk thaayarre by začátek časové osy začínal na východní světové straně, takže by zcela záleželo na momentální pozici respondenta (zda k ní sedí čelem, bokem nebo zády). Chronologické řazení fotografií by pak směřovalo od východu směrem na západ.

Nedílnou součástí komunikace je v neposlední řadě i gestikulace, třebaže se její intenzita i způsoby užívání v každé kultuře velmi liší, její konceptualizace se liší o to více. V závislosti na zmíněném horizontálním pojetí času zleva doprava je naše gestikulace rukou v tomtéž směru logická, vyjadřujeme-li určitou časovou posloupnost, chronologický výčet či pořadí něčeho. Gestikulace Arabů a Izraelců pak bude prováděná opačným směrem, tedy zprava doleva. Podobný systém platí i pro jazyk kuuk thaayarre, kde gestikulace směřuje vždy od východu k západu, což nás pravděpodobně již nepřekvapí. Nicméně za zmínku stojí konceptualizace času v jihoamerických Andách, kde se od místních obyvatel můžeme dozvědět, že minulost je před námi a budoucnost za námi. Toto pojetí času zdůvodňují mluvčí ajmarštiny logickým vysvětlením: *minulost je nám již známá, stejně jako prostor před námi, na rozdíl od budoucnosti, která je nevyzpytatelná, nikdo do ni nevidí a při gestikulaci má své místo vzadu*. Ačkoliv se rovněž jedná o horizontální projekci času, užívání výrazů *potom a předtím* funguje opačně než v naší kultuře.¹⁷

---

¹⁵ STRUCK, Erdmann (1954). *Bedeutungslehre. Grundzüge einer lateinischen und griechischen Semasiologie mit deutschen, französischen und englischen Parallelen*. Stuttgart: Klett. Str. 37 – 40.

¹⁶ Slovo *time* bylo v době výzkumů statisticky nejpoužívanějším podstatným jménem v angličtině vůbec. Viz článek dostupný zde: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/5104778.stm

¹⁷ NÚÑEZ, Rafael E.; SWEETSER, Eve (2006). *With the Future Behind Them: Convergent Evidence From Aymara Language and Gesture in the Crosslinguistic Comparison of Spatial Construals of Time*. *Cognitive Science* 30, str. 401 – 450.

Nicméně existuje i vertikální vnímání času (rovněž vyplývající z konceptualizace prostoru). V mandarínské čínštině například její mluvčí ukazují směrem nahoru, mluví-li o minulosti a dolů, mluví-li o budoucnosti. Když my tedy mávneme rukou vzad se slovy *předtím*, Číňan poukáže prstem nahoru, a naopak.¹⁸

O další zajímavosti v otázce časoprostoru informuje publikace *Time in the Mind*, kde výsledky experimentů prokázaly možnost obousměrné chronologické projekce směrů *vpřed* a *vzad*. Můžeme se pohybovat jak my v čase (2a), tak čas vůči nám (2b). Takové protichůdné pojetí času však může mít za následek nejednoznačnou interpretaci věty (2c), kde část respondentů si ve svém kalendáři změnil datum konání meetingu na *pondělí* a druhá část respondentů na *pátek*. V další fázi experimentu byla navíc zjištěna ovlivnitelnost účastníků pouhou zmínkou věty (2a) nebo (2b), která pak ve velké míře ovlivnila jejich časovou konceptualizaci (interpretaci) věty (2c).

- (2) a. ***Blížíme se ke konci školního roku.***
- b. ***Školní rok už se blíží ke konci.***
- c. ***Náš středeční meeting se posouvá o dva dny vpřed.***

K zajímavému zjištění o antropocentrické perspektivě jazykové kognice můžeme dojít porovnáním tvorby českého a španělského perfrastického futura. České vyjádření futura nedokonavé události spočívá v kombinaci *finitního slovesného tvaru slovesa být* a *infinitivního nedokonavého slovesa*. V románských jazycích (kromě rumunštiny a katalánštiny) však první část perfrastického futura představuje *finitní slovesný tvar slovesa ir* („jít“), rovněž následovaný infinitivem. Pomyslný pohyb v prostoru je tedy (nejen) ve španělštině vyjádřen dokonce explicitně.¹⁹

1.1.2 Redukce antropocentrismu v moderní civilizaci?

Vedle dlouhodobé studie pojetí času a prostoru se doktorka Boroditsky²⁰ zabývá v rámci antropologické lingvistiky rovněž pojetím kvantity, respektive množství a rozměru objektů. V jednom z výzkumů například zjistila, že některé jazyky v oblasti Amazonie či Papuy Nová Guiney nenabízí numerická čísla a neumožňují tak svým mluvčím provádět ani

¹⁸ CASASANTO, Daniel; BORODITSKY, Lera (2008). *Time in the Mind: Using space to think about time*.

¹⁹ KARLÍK, Petr; MIGDALSKI, Krzysztof, (2017). *Futurum*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/FUTURUM>

²⁰ BORODITSKY, Lera (2011). *How Languages Construct Time*. In: Dehaene and Brannon (Eds.,) *Space, time and number in the brain: Searching for the foundations of mathematical thought*. Elsevier.

základní matematické operace. Je to právě antropocentrický koncept, na základě kterého se uživatelé daných jazyků orientují v informacích kvantitativního charakteru, a sice prostřednictvím konkrétních částí svého těla. Tento fenomén je dodnes aktuální například v angloamerické měrné soustavě (*palec, loket, stopa*), avšak v českém jazyce se s ním setkáváme již velmi málo. S pozůstatky tohoto antropocentrického pojetí se můžeme setkat v kolokacích typu (3) nebo formou tzv. *monokolokabilních výrazů*²¹, jejichž výskyt je typický zejména ve frazeologii. V ukázce (4) můžeme tento původní koncept pozorovat na slovech *píd'*, *loket* a *ruka*, která v dnešní době představují zpravidla přenesený význam. Za příčinu takové redukce užívání některých antropocentricky založených pojmů pak můžeme považovat přirozený vývoj jazyka, který je čím dál tím více ovlivňován rozvojem moderní technologie. Ta v určitém slova smyslu pravděpodobně snižuje jak význam lidského těla, tak jeho funkci pro lidskou mysl, tedy pro vnímání a hodnocení světa z antropocentrické perspektivy.

- (3) a. *hrst: ořechů, bylinek, žampiónů*
b. *špetka: soli, pepře, kmínu*
- (4) a. *necounnout ani o píd'*
b. *něco být na dlouhé lokte*
c. *mít něco z ruky*

Poznatky nabyté na základě uvedených studií jsou předpokladem pro důkladné porozumění antropocentrické povahy jazykové kognice, jejíž význam je pro tuto práci stěžejní. Postup a obsah této práce nás mj. utvrdí v jejím kognitivně lingvistickém charakteru, a to nejen permanentním zohledňováním principů zkušenostního realismu. Ačkoliv přirozeně kognitivní povahu jazyka již není třeba více dokazovat, v každé kapitole na ni opětovně navážeme, zejména však v analytické části této práce, kde bude podrobena hlubšímu zkoumání. V rámci komparace české a španělské frazeologie se pak setkáme s antropocentrickými jazykovými jevy jak z hlediska prostorové orientace, tak i z mnoha dalších kognitivních hledisek. Vysoká kolokabilita klíčového slova pak nebude jediným vysvětlením šíře jeho spektra frazeologismů v obou jazycích.

---

²¹ Za monokolokabilní považuje František Čermák takový výraz, jehož schopnost kombinace je omezená na maximální počet sedmi forem. ČERMÁK, František (2017). *Monokolokabilita*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy, dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/MONOKOLOKABILITA>

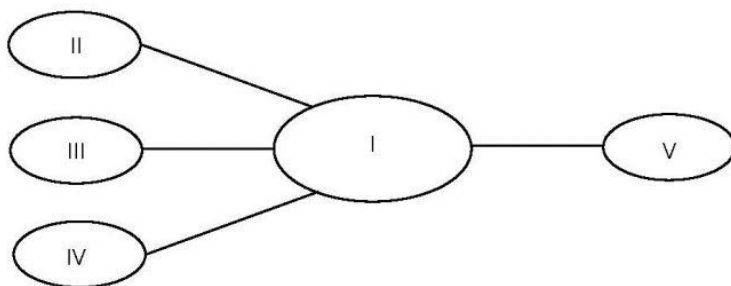

2. KATEGORIZACE

Kategorizace je hlavní způsob, jakým zpracováváme své zkušenosti. Je to základní kognitivní schopnost, která představuje *konceptuální ukotvení člověka ve světě*²² a umožňuje nám přemýšlet, vnímat, jednat nebo hovořit určitým způsobem. Odráží se tedy v každé lidské činnosti včetně komunikace, kde tvoří základ pro lingvistické procesy – percepci a produkci řeči.²³ Vnímání světa (tělesné zkušenosti, motorické činnosti a kultura) na jedné straně a imaginativní mechanismy (mentální obrazotvornost, metafory a metonymie) na straně druhé hrají v procesu kategorizace stěžejní roli, neboť právě na základě těchto faktorů dochází k podvědomé konstrukci pojmových systémů. Tato interní organizace pojmů pak označuje jak konkrétní věci, tak abstraktní entity jako emoce, aktivity, události, společenské a prostorové vztahy a mnoho dalších.²⁴ I navzdory své – kognitivně komplexní – povaze kategorizace vždy představovala jádro sporu mezi tradičním přístupem a experiencialismem.²⁵

Jelikož některé ze jmenovaných aspektů tohoto mechanismu představují východisko pro realizaci následné analýzy, bude jim věnována pozornost v samostatných kapitolách. Nyní zaujmeme klasifikační hledisko, které nám objasní vnitřní strukturu odlišných kategorizačních jevů jakožto mentálních procesů. Grafické znázornění tohoto kognitivního mechanismu můžeme vidět na schématu č. 1, v němž je znázorněno tzv. odstupňování centrality členů kategorie, o nichž pojednáme v následující kapitole

Schéma č. 1: Grafické znázornění kategorizace²⁶

²² NEBESKÁ, Iva; KARLÍK, Petr (2017). *Kognitivní lingvistika*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy dostupné zde: https://www.czechency.org/slovník/KOGNITIVNÍ_LINGVISTIKA

²³ CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 11 – 30.

²⁴ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str.19 – 24.

²⁵ Ibid. Str. 11 – 16.

²⁶ LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, Barbara (2007). *Polysemy, Prototypes, and Radial Categories*. Geeraerts, D. and H. Cuyckens (Eds.). 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*: 139-169. Oxford University Press.

2.1 PROTOTYPOVÉ JEVY

Teorie prototypu vychází z řady studií uskutečněných v rámci experimentální psychologie pod vedením americké psycholožky Eleanor Roschové, která považovala kategorizaci za nanejvýš diskutabilní téma kognitivní vědy. Z výsledků těchto empirických výzkumů vyplývá, že jedním ze základních způsobů, jakým uspořádáváme své myšlenky, zkušenosti a pojmy, je vytváření tzv. *prototypických členů* a následné *odstupňování centrality* ostatních členů kategorie. Za *prototypický* můžeme považovat takový člen, který svou charakteristikou odpovídá obecné charakteristice kategorie, do níž náleží – tedy i všem jejím členům –, avšak z nějakého důvodu jej vnímáme jako ústřední a v rámci dané kategorie pro nás představuje ten „nejlepší“ příklad. Princip *odstupňování centrality* jakožto povrchového jevu pak spočívá v organizaci všech členů dané kategorie v závislosti na jejich asymetrii, konkrétně od toho nejvíce až po toho nejméně reprezentativního.²⁷ Nezbytnost korespondence charakteristických rysů prototypu s ostatními členy dané kategorie zdůrazňuje i Fidler, který rovněž zmiňuje jeho schopnost ovlivňovat hierarchický model této kategorie a zároveň možnost jisté vzájemné nekompatibility.²⁸ Výčet typických vlastností prototypického členu můžeme najít i v knize *Introducción a la lingüística cognitiva*, ve které autoři uvádí, že takový člen odpovídá v rámci své kategorie nejen společným vlastnostem dalších, méně ústředních členů, ale také vysoké frekvenci užívání v diskurzu. Dodávají, že na jeho stupni reprezentativnosti se dále podílí jeho morfológická jednoduchost a tedy i jeho snadné naučení a zapamatování v raném věku. Autoři dále navrhují vnímat prototyp nikoliv jako *objekt*, ale spíše jako *prototypickou kognitivní entitu*.²⁹

Existence prototypových jevů je typická zpravidla pro kategorie, které mají pevné hranice. Jako příklad si uvedme kategorii *lidské orgány*, která je kategorií s pevnými hranicemi, neboť existují jasně vymezené pojmy, které do ní patří (srdce, plíce, mozek, oko, žaludek, slezina, slinivka, ledviny, játra, střeva, kůže, děloha a močový měchýř), přičemž některé z nich podvědomě vnímáme jako více ústřední než jiné. S největší pravděpodobností můžeme předpokládat, že v pojmové struktuře této kategorie by se například *srdce* v porovnání se *slinivkou* umístilo podstatně centrálněji a bylo by tedy považováno za jeden z vhodnějších příkladů.

---

²⁷ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 51 – 56.

²⁸ FIDLER, Masako (2017). *Schéma*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy* dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/SCHÉMA>

²⁹ CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 36.

Přítomnost prototypických jevů je mnohdy pozorovatelná v přirozeném jazyce i bez hlubší analýzy. Záměrné zdůrazňování prototypicity realizujeme běžně a přirozeně prostřednictvím grafické, zvukové či obrazové formy, v rámci tzv. ikoničnosti.³⁰ Například reduplikací výrazu ve španělštině dáváme na zřetel, že odkazujeme na ten nejreprezentativnější význam daného pojmu, tedy na prototypický člen v rámci jeho kategorie, viz níže uvedený dialog (5). V českém jazyce se na rozdíl od španělské reduplikace projevuje ikoničnost zejména prodloužením struktury daného slova, jak uvádíme v příkladu (6).

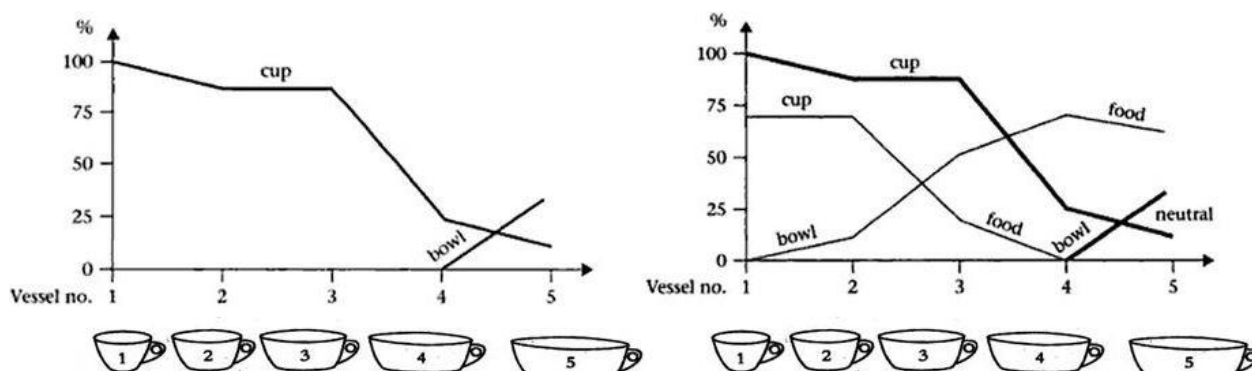
- (5) A: *Me duele mucho **el corazón**.*
B: *¡Vaya! ¿Te ha dejado la novia?*
A: *Qué no, hombre, **el corazón corazón**. Últimamente me duele un montón.*
B: *¡No digas! Pues, mejor ir al médico, ¿no?*
- (6) a. *malý*
b. *malinký*
c. *malilinký*
d. *malilinkatý*

Kategorizací, a zejména pak mlhavostí hranic jednotlivých kategorií, se zabýval William Labov ve své publikaci *The boundaries of words and their meanings*, ve které se pokusil vyobrazit komplexní kategorii odpovídající anglickému výrazu *cup* (česky *šálek*, *hrnek*, *kališek* či *pohár*), jejíž grafická podoba se nachází v příloze č. 2. Experimentální zkoumání prototypových jevů dovedlo autora ke zjištění, že lidské vnímání reprezentativnosti členů kategorie, stejně jako jejich hranic, je ovlivnitelné mnoha faktory. Subjektivní odstupňování centrality a stanovení hranic dané kategorie podléhá například předcházejícímu kontextu. Grafy uvedené ve schématu č. 2 pak reprezentují dvě odlišné situace. Prvnímu vyhodnocení kategorie *cup* respondenty nepředcházelo podání žádné informace či kontextu, které by jejich vnímání této kategorie mohlo ovlivnit. Druhá situace (napravo) naopak předstává situaci, ve které Labov při prezentaci nádoby respondentům zmínil, že se jedná o *nádobu na jídlo*, což zcela ovlivnilo jejich hodnocení prototypických užitkových vlastností předmětu. O významu kontextu pro kategorizaci se rovněž přesvědčíme v analytické části, přičemž drobnou ukázkou předtavuje text na straně (XX).

---

³⁰ FIDLER, Masako (2017). *Ikonicita*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy*, dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/IKONICITA>

Schéma č. 2: Vliv kontextu na posouzení prototypicity a stanovení hranic kategorie³¹

Nakonec uvažme tvrzení Cuency a Hilferty, kteří ve své knize upozorňují na stále ještě nedostatečné podklady pro plné chápání povahy a fungování nejen prototypických jevů, ale kategorizace vůbec. I navzdory jasně vymezeným vlastnostem prototypu vystává několik otázek, z nichž jedna taková uvažuje možnost jedinečného výskytu prototypického členu v každé kategorii, stejně jako spekuluje o přijatelnosti jejich libovolného množství. Tato myšlenka vedla následně k rozšíření konceptu prototypu o teorii tzv. *rodinné podobnosti*,³² kterým se budeme věnovat v kapitole 2.3. Nyní se podívejme na zcela jiný úhel pohledu procesu kategorizace, kterým se zmiňovaná lingvistka Eleanor Roschová rovněž zabývala.

2.2 BÁZOVÉ JEVY

Teorie báзовých jevů představuje spolu s teorií prototypu zcela zásadní zjištění v oblasti kognitivní kategorizace, přičemž na jejím zkoumání se ve svých empirických studiích podílela řada kognitivních vědců, včetně zmiňované Roschové. Významným příspěvkem byla například studie *Principů klasifikace rostlin kmene Tzeltal*,³³ realizovaná v oblasti jihovýchodního Mexika, díky které Brent Berlin se svými spolupracovníky zjistil, že psychologicky základní (*bázovou*) úrovní lidského pojmového systému je úroveň rodu, která se nachází zpravidla uprostřed taxonomické hierarchie. Pro stanovení báзовé úrovně navrhuje Berlin obecnou *lidovou klasifikaci*, kterou rozděluje na šest základních stupňů. Tuto hierarchii můžeme vidět na níže uvedeném příkladu klasifikace člověka. Nutno však

³¹ LABOV, W. (1973). *The boundaries of words and their meanings*. In: FASOLD R. W. (ed.), *Variation in the Form and Use of Language: A Sociolinguistic Reader*, str. 29 – 62. Washington, D.C.: Georgetown University Press

³² CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 36.

³³ BERLIN, Brent et alii (1971). *Principles of Tzeltal Plant Classification: An Introduction to the Botanical Ethnography of a Mayan-Speaking, People of Highland, Chiapas*. Academic Press.

podotknout, že Berlin bral v úvahu i další způsob kategorizace, a sice funkční, respektive vědecký. V něm autor zohledňuje odborné vědomosti a vzdělání v oblasti, v rámci které se kategorizace realizuje. Při stanovení základní úrovně kategorizace tedy připouští možnost dvou různých přístupů. Uvedme si nyní příklad zmíněné *lidové klasifikace* (7).³⁴

- (7) a. Říše: živočich
- b. Forma: savec
- c. Základní specifikace: primát
- d. **Rod: člověk**
- e. Druh: člověk moudrý
- f. Odrůda: člověk moudrý vyspělý

Princip *bázové kategorizace* tedy spočívá ve vertikální hierarchizaci pojmů, přičemž hlavní roli v této struktuře hraje centrálně umístěná *bázová úroveň*, která ve výše uvedeném příkladu (7) označuje úroveň *rodu*. Ostatní úrovně mohou pak reprezentovat například hyperonymní a hyponymní sémantické vztahy. Uvážíme-li všech šest úrovní v příkladu (7), pravděpodobně uznáme psychologický význam, který Berlin *bázové úrovni* přisuzuje, a s jehož dopadem se setkáváme i v přirozeném jazyce. Základním stavebním kamenem *bázové úrovně* jsou totiž slova, která se naučíme v rámci dané pojmové kategorie jako první, a reprezentují tedy náš základní mentální lexikon. To vysvětluje závažnost a zároveň všednost *bázové kategorizace*, kterých si je pravděpodobně málokdo z nás vědom.³⁵ Prohlédněme nyní hlouběji do podstaty její centrální části.

Skutečnost, že většinu našich vědomostí uspořádáváme právě na *bázové úrovni*, je důvodem, proč právě ona reprezentuje obvykle krátké a jednoduché lexémy, všeobecně známé díky své vysoké frekvenci užívání v diskurzu. Nejčastěji se jedná o kontextově neutrální slova, která patří mezi nejdříve pochopená a naučená dětmi a zároveň mezi první na vstupu do slovníku. Na této úrovni můžeme prostřednictvím jediného mentálního obrazu reflektovat celou kategorii, neboť obsahuje většinu atributů svých dalších členů, a proto ji mluvčí zároveň přirozeně užívají k jejich nejrychlejší, automatické identifikaci.³⁶ (K tomu

---

³⁴ K tomuto viz LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 43 – 49.; dále také CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 42 – 49.

³⁵ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 56 – 58.

³⁶ ROSH, Eleanor (1998). *Principles of Categorization*. Apud: MATHER, G., VERSTRATEN and ANSTIS, S. (Eds.) *The Motion Aftereffect: A Modern Perspective*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 258.

více v kapitole 3.1.) Vytvořme si nyní ukázkou možných sémantických posunů slova *srdce* v rámci bázevých kategorizací (8).

- (8) a. Babička musí podstoupit operaci části těla.
- b. Babička musí podstoupit operaci orgánu.
- c. Babička musí podstoupit operaci vnitřního orgánu.
- d. **Babička musí podstoupit operaci *srdce***.
- e. Babička musí podstoupit operaci komory srdeční.
- f. Babička musí podstoupit operaci levé komory srdeční.

Věta (8d) vykazuje v rámci celkové ukázkou (8) jasné rysy *bázevých úrovně*, nicméně modifikovat bychom mohli rovněž úrovně dalších přítomných členů. Například pojem *babička* bychom mohli zobecnit výrazem *důchodkyně* nebo naopak specifikovat slovy *moje babička Marie z matčiny strany*. Protože se zmíněné příklady týkají vědecké sféry (zdravotnictví), mohli bychom rovněž zahrnout funkční, vědecké hledisko, které Berlin navrhoval. Například pojem *operace levé komory srdeční* by pak mohl být specifikován odbornou terminologií *resekce výdutě levé komory srdeční*.

Na základě poznatků o *bázevých jevech* jsme se mohli přesvědčit, že naše interní organizace pojmů a kategorií se nemusí nutně odvíjet od nejjobecnějšího k nejkonkrétnějšímu či naopak, nýbrž od samého středu své vertikální škály, kde *bázevých úroveň* prokazuje svou zásadní funkci pro celkovou kognitivní kategorizaci. Teprve až po řádném poznání této *báze* se v životě učíme její generalizaci a diskriminaci.³⁷

2.3 RODINNÁ PODOBNOST

Struktura pojmové kategorie nemusí záviset výhradně na společných vlastnostech jejích členů, jako tomu je u prototypových a bázevých jevů. Může vyplývat i ze vztahů určité vzájemné příbuznosti, které Ludwig Wittgenstein pojmenoval jako *rodinnou podobnost* (*family resemblance*). Jako příklad tohoto fenoménu uvádí pojem *hra*. Existuje značné množství aktivit, které bychom mohli pojmenovat jako hru, respektive zařadit je v našem mentálním lexikonu do kategorie her. Pojem *hra* však odpovídá tolika rozmanitým charakteristikám, že není v našich silách stanovit jeho jasné hranice ani jeho strukturu. *Hra* například může, ale nemusí vyžadovat předchozí znalosti či dovednosti nebo použití jistých strategií. Může se realizovat individuálně, ve dvojicích nebo v týmech, přičemž další hráči

---

³⁷ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 25 – 28.

mohou být spoluhráči nebo protihráči. Hra tedy nemusí být vždy nutně soutěžního charakteru s cílem zvítězit nad druhými, ale i charakteru čistě zábavního. Hrou se dokonce můžeme živit, pak se však rovněž nejedná primárně o pobavení. *Zábavu* tedy očividně nemůžeme považovat za prototypický rys *hry*, jak by mnozí z nás mohli na první pohled usoudit. Rozdíl mezi hrou *Člověče, nezlob se* a *žolíky* je méně znatelný než mezi *slepou bábou* a videohrami. Důkazem neostrých hranic kategorie založené na rodinné podobnosti může být následující náhodné jmenování her: šachy, skákání přes švihadlo, play station, kostky, *kolo*, *kolo mlýnský* a mnoho dalších.³⁸

V předchozích kapitolách jsme viděli, že uspořádání kategorií může záviset na *bázové úrovni* nebo na *odstupňování centrality* členů. V případě rodinné podobnosti se taková organizace nazývá *řetězení*, standardně schematicky ilustrované jako je tomu ve schématech č. 3 a 4 na konci kapitoly. Prostřednictvím křížení a překrývání členů vykazujících jistou míru asymetrie vzniká v konečném důsledku řetězec, který představuje kompatibilní konceptuální celek. Kategorie konstruované na základě vzájemné podobnosti nemají ostré hranice, takže daná struktura se může řetězit takřka do nekonečna, a to dokonce bez nutné existence společného jádra. Pozorováním jednotlivých členů v následujících konstrukcích (9) si můžeme uvědomit jejich vzájemnou nesourodost, ačkoliv bez hlubšího přemýšlení v každém souhrnu pojmů přirozeně vnímáme jisté souvislosti.

- (9) a. *srdce* ↔ *zdraví* ↔ *životospráva* ↔ *cholesterol* ↔ *infarkt* ↔ *nemocnice*
b. *srdce* ↔ *emoce* ↔ *citové zaujetí* ↔ *láska*
c. *pouť* ↔ *perník* ↔ *srdce*

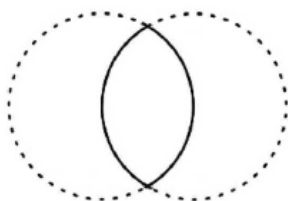
Pojem *srdce* představuje v prvních dvou strukturách jádrový člen, a proces řetězení se tak odvíjí přímo od něj. Jak si jistě dokážeme představit, podobných struktur bychom mohli vytvořit mnoho. V některých případech navíc *srdce* může, ale nemusí vykazovat jisté rysy prototypicity, zejména pak v závislosti na subjektivním vnímání dané kategorie. Například při vyslovení slova *infarkt* většina z nás pravděpodobně pomyslí na *srdce*, avšak výraz *nemocnice* nám myšlenku na *srdce* evokuje jen stěží, pokud ovšem někdo nám velmi blízký momentálně neleží na operačním sále, kde podstupuje transplantaci tohoto orgánu. Uvažováním nad hlubšími souvislostmi mezi jednotlivými kategoriemi se dostáváme

---

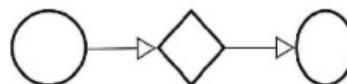
³⁸ K tomuto CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 132 – 136. dále též LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 28 – 29.

k dalšímu fenoménu kategorizace, který bude primárně zkoumaným jevem v této/analytické práci.

Schéma č. 3: Znázornění procesů kategorizace:
Částečné prolínání vlastností členů

Schéma č. 4: Znázornění procesů kategorizace: *Řetězení*

2.4 POLYSÉMIE A RADIÁLNÍ KATEGORIE

2.4.1 Polysémie

George Lakoff formuluje polysémii jako *slovo, které má více než jen jeden význam*³⁹. Ve své knize věnuje Lakoff v rámci polysémie obsáhlou kapitolu konkrétní případové studii, ze které vyplývá, že ke vzniku takového jevu dochází nejčastěji ve chvíli, kdy se určité slovo začne opakovaně užívat ve zcela jiném, novém kontextu. Ačkoliv takový kontext se může zpočátku zdát jako naprosto nekompatibilní s daným výrazem, v případě jeho většinového přijetí v diskurzu se automaticky stává další, novou součástí našeho pojmového systému. Zároveň však upozorňuje, že odlišné významy identického slova musí vykazovat určitý stupeň vzájemné příbuznosti. Pakliže si dva významy v rámci jednoho slova systémově příbuzná nejsou, jedná se o případ homonymie (*raketa*).⁴⁰

Za homonymní však někdy považujeme i taková slova, která jsou ve skutečnosti polysémní. Nepochopení či neznalost etymologické souvislosti dvou významů se nazývá etymologická neprůhlednost a můžeme se s ní setkat zejména u slov cizího původ stejného sémantického pole, jako je tomu u slova *kuráž*, z francouzského *courage* (španělsky *coraje*). Dopady jeho etymologické neprůhlednosti se budeme zabývat v kapitole 5.2.5.

Josep Cuenca a Hilferty zdůrazňují hojný výskyt polysémie v přirozeném jazyce, kde si její přítomnost mnohdy vůbec neuvědomujeme, a uvádí, že většina kognitivních vědců se dokonce shoduje na tvrzení, že *polysémie představuje v rámci lexikální sémantiky spíše*

³⁹ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 402.

⁴⁰ Ibid. str. 402 – 445.

*normu, nežli výjimku.*⁴¹ Některé z nás může představa o minimálním výskytu monosémie⁴² v jazyce překvapit. Avšak uvědomíme-li si skutečnost, že smýšlíme a tedy i komunikujeme v zásadě prostřednictvím kognitivních mechanismů, jichž je polysémie nedílnou součástí, pak snad doceníme její existenci, a to nejen jako prostředek ke kognitivní organizaci našeho lexikonu.

V knize *Introducción a la lingüística cognitiva* se rovněž můžeme dočíst o dvoustupňovém charakteru prototypičnosti, který je podle Claudie Brugmanové vlastní většině polysémních výrazů. Na jedné straně zmiňuje *úroveň individuálního významu*⁴³, která nám umožňuje užití jednoho slova pro odlišné výrazy, jako je tomu v následujících ukázce jazykového vzorku (10).

- (10) a. *Lékařský obor kardiologie se zabývá diagnostikou a terapií onemocnění **srdce**.*
b. *Na pouti se vedle nejrůznějších druhů laskomin prodává oblíbené perníkové **srdce**.*

Na druhé straně však musíme v rámci prototypičnosti zohlednit rovněž *úroveň souhrnu výrazů korelujících s daným pojmem*, kde musíme brát v potaz nekompatibilní povahu výrazů z kontextuálního hlediska (11).

- (11) a. *Na vyšetření ji **srdce bušilo** o sto šest.*
b. **Z poutě ji přivezl **srdce**, které **bušilo** o sto šest.*

Nicméně díky přítomnosti metafory a homonymie⁴⁴ v následujícím příkladu stejné sloveso použít můžeme, neboť význam pojmu *srdce* i pojmu *zlomit* jsou díky polysémii a metafoře v každém příkladu odlišné.

- (12) a. *Dávej pozor, ať to **srdce** (perníkové) nezlomíš!* → polysémie *srdce*
b. *Dávej pozor, ať té dívce nezlomíš **srdce**.* → metafora *zlomit*

---

⁴¹ CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 127 – 128.

⁴² *Lexém s jedním významem*. POŠTOLKOVÁ, Běla; MACHAČ, Jaroslav (1988). *Synchronní česká lexikologie*. Naše řeč, roč. 71, čís. 2. Dostupné zde: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6754>

⁴³ CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 125 – 127.

⁴⁴ HLADKÁ, Zdeňka (2017). *Homonymie*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy*, dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/HOMONYMIE>

Dále stojí za zmínku jev zvaný paronymie⁴⁵, který rovněž vyžaduje odlišení kontextu. Paronymie znamená lexikální podobnost a zároveň sémantickou příbuznost, a sice v takové míře, že zapříčiňuje tendenci jejich časté záměny. Jako příklad si uveďme dvě různá adjektiva odvozená od slova srdce – srdeční a i – jejichž užití je vysvětlené níže. V tomto konkrétním případě se španělština nepotýká problematikou paronymie, neboť adjektiva *cardíaco* a *cordial* již nevykazují takovou grafickou ani fonetickou podobnost, jako je tomu u zmíněných českých adjektiv.

(13) a. *srdeční* → *orgán* → *srdeční chlopeň, srdeční zástava*

b. *srdečný* → *upřímný* → *srdečný pozdrav*

(14) a. *cardíaco* → *órgano* → *el músculo cardíaco, la parada cardíaca*

b. *cordial* → *franqueza* → *un saludo cordial*

Schopnost bohatého řetězení polysémních slov ukazuje Lakoff na příkladu Johna Austina, a sice na slovu *pata*, které díky své lexikální víceznačnosti může dát vzniknout dalším výrazům antropocentrického charakteru. Pojem *pata* se tak prostřednictvím metafory rozšíří o výrazy *úpatí* (hory) či *zápatí* (stránky), přičemž zmíněné členy mezi sebou nesdílejí žádné společné vlastnosti. Existuje mezi nimi však jistá spojitost, kterou je jádrový člen *pata* jakožto část lidského chodidla, čímž odpovídají charakteristice rodinné podobnosti, avšak v poněkud komplexnějším pojetí. Lakoff takové víceúrovňové řetězení považuje klíčové pro vznik tzv. *radiálních kategorií*.⁴⁶ Polysémií konkrétního výrazu (*srdce/corazón*) se budeme opět zabývat v analytické části této práce, neboť jakožto motivovaný jazykový jev se podílí na vzniku a užívání frazeologie, která bude předmětem našeho zkoumání.

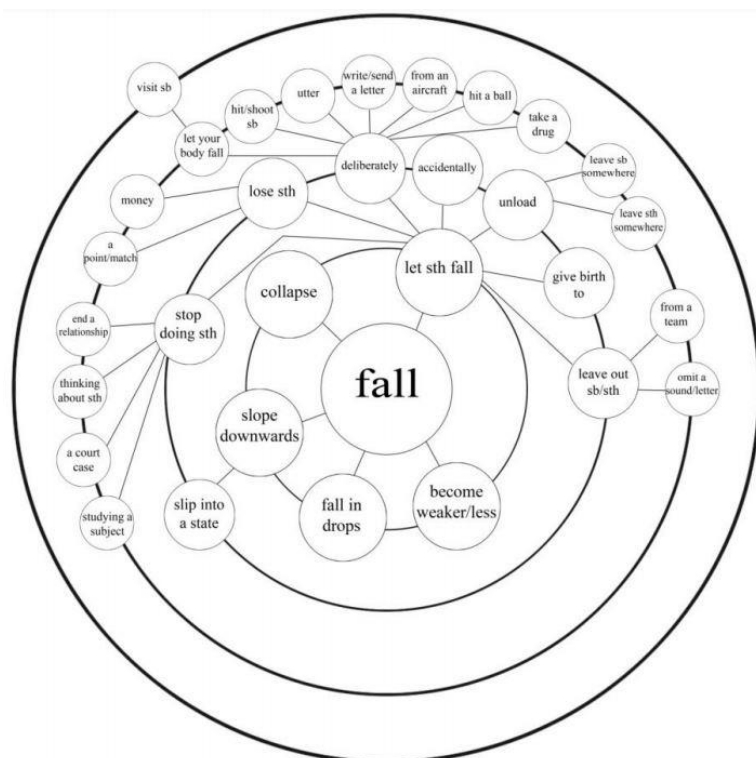
Uvažme nyní polysémní slovo *pád* (anglicky *fall*), které může odkazovat na řadu kontextů. Některé z nich mohou reprezentovat natolik odlišné situace, že v rámci své kategorie (kategorie *pád*) nesplňují žádnou společnou charakteristiku. Všechny nicméně vychází ze společného jádra (*pád*), jak ukazuje následující schéma:

---

⁴⁵ HLADKÁ, Zdeňka (2017). *Paronymie*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy*, dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/PARONYMIE>

⁴⁶ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 30 – 34.

Schéma č. 5: Ukázka rozsáhlého řetězení polysémního slova *fall* (pád)⁴⁷

2.4.2 Radiální kategorie

Výsledkem polysémie není pouze obohacení našeho mentálního lexikonu. Výše zobrazené schéma č. 5 ilustruje expanzi lexikální víceznačnosti, která má nedozírné následky pro celkovou strukturu našeho pojmového systému. Jak již víme, bez ohledu na množství významů daného polysémního slova, musí tyto významy vykazovat jistou systémovou příbuznost – z čehož přirozeně vyplývá, že jsou nositeli vzájemné rodinné podobnosti⁴⁸. Zároveň jsme si však ukázali, že polysémní slova podléhají prototypovým jevům. Ačkoliv kategorizace na bázi rodinné podobnosti spočívá v odlišném principu než prototypové jevy, zdá se, že ve skutečnosti jsou schopny vzájemné symbiózy. Jejich kombinace dává vzniknout jednomu z nejpozoruhodnějších a nejkompexnějších fenoménů, se kterým se v rámci kategorizace můžeme setkat, a který George Lakoff nazval *radiální kategorizace*.⁴⁹ Radiální kategorie je spleť soubor informací, jejíž vnitřní uspořádání se odvíjí od prototypického členu, který je jejím jádrem. Od toho se prostřednictvím rodinné podobnosti

⁴⁷ LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, Barbara (2007). Polysemy, Prototypes, and Radial Categories. Geeraerts, D. and H. Cuyckens (Eds.). 2007. The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics: 139-169. Oxford University Press.

⁴⁸ To, že je princip *rodinné podobnosti* nedílnou součástí *radiální kategorizace* dokazuje i struktura knížky *Introducción a la lingüística cognitiva*, ve které jsou oba tyto fenomény umístěny do jedné kapitoly, navíc spolu s *polysémií*.

⁴⁹ Ukázky rozboru vybraných radiálních kategorií možné vidět zde: <https://journals.openedition.org/lexis/437?lang=fr>

řetězí další členy (informace), přičemž však toto řetězení zároveň podléhá principu odstupňování na základě centrality/reprezentativnosti těchto členů (informací). Jedná se tedy o víceúrovňovou pojmovou kategorizaci, která je vzhledem ke konceptuální diverzitě polysémních slov pro lidskou kognici nezbytná, respektive nevyhnutelná. I přes mnohdy enormní diverzitu členů je systém/kategorizace zpravidla vnitřně koherentní.⁵⁰

Jak se přesvědčíme v analytické části této práce, polysémní slovo *srdce* je ideálním příkladem radiální kategorie, neboť představuje řadu odlišných významů jako například *vnitřní orgán, lásku, nitro člověka, odvahu, hrud', červenou barvu v kartách, střed něčeho, atd.* Jádrem a prototypickým členem kategorie *srdce* je *orgán srdce*, který je primárním významem tohoto lexému. Další zmíněné významy *srdce* se pak od tohoto jádra paprskovitě rozbíhají do všech stran a umisťují se vůči němu v odpovídající vzdálenosti, v závislosti na míře reprezentativnosti každého z nich. Kategorii *srdce* jako celku však nemůžeme přiřadit žádnou obecnou charakteristiku, které by odpovídaly všechny její členy (všechny významy slova *srdce*). Sdílí nicméně společné jádro (SRDCE JAKO ORGÁN) a jejich uspořádání (řetězení) odpovídá rodinné podobnosti. I přes značnou diverzitu zmíněných významů slova *srdce* můžeme pozorovat automatické vnímání jistých spojitostí, ať již přímo s jádrem kategorie anebo s některým z jejích dalších členů, jako například možná existence souvislosti mezi *středem* a *hrudí*.

Co se však odehrává v naší mysli, slyšíme-li slovní spojení *zlomit srdce*? Věta *Má zlomené srdce* evokuje automatickou dedukci spojitostí, jejichž souhrn pak můžeme rovněž považovat za radiální kategorii. Automatický příliv myšlenek relevantních k tomuto slovnímu spojení může být rovněž znásoben přítomností jisté konotace, a to i v případě, že si ji jako posluchači nejsme plně vědomi. Členy radiální kategorie *zlomené srdce*⁵¹ by tak mohly být následující:

- daná osoba měla určitý druh citové vazby na druhou osobu
- konání druhé osoby bylo neočekávané
- konání druhé osoby se ji přímo týkalo a mělo na ni nějaký dopad
- takové konání mohlo být například lež, zrada, podvod, ublížení (psychické i fyzické), apod.
- konání druhé osoby zapříčinilo vznik negativní emoce jako zklamání, žal, lítost, apod.
- vzniklá emoce stále přetrvává
- potřeba regenerace srdce, respektive psychického stavu
- atd.

---

⁵⁰ CUENCA, Maria Josep; HILFERTY, Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*. Barcelona, Ariel. Str. 132 – 136.

⁵¹ Fenoménu *zlomené srdce* se budeme podrobně věnovat z vědeckého hlediska v kapitole XX

Zásadní roli v rozboru radiální kategorie polysémního slova srdce bude hrát i další kognitivní fenomén – *ztělesnění* – který se nejen podílí na percepci a produkci řeči, ale především vysvětluje původ a užívání metafory. Ta bude v analytické části předmětem zkoumání a komparace v rámci české a španělské frazeologie.

3. TĚLESNÉ ZAKOTVENÍ JAZYKA

3.1 EMBODIMENT

V kapitole *Antropocentrismus v praxi* jsme poukázali na klíčovou roli antropocentrismu v jazycích moderní civilizace. Díky ukázkám antropologických studií jsme měli možnost dozvědět se rovněž o odlišném způsobu smýšlení a komunikace domorodých kmenů, doposud žijících v maximálním souladu s přírodou. Ukázali jsme si, že vnímání světa kolem nás se podílí na percepci i produkci řeči zrovna tak jako vnímání našeho těla v něm. A ačkoliv se může zdát, že jsme této otázce věnovali již dostatek pozornosti, opak je pravdou, neboť ztělesněné pojetí světa je nejen velmi široké (antropocentrismus přesahující), ale zejména hluboké téma, a to doslova.

Ztělesněné prožívání (původně *embodiment*⁵²) totiž zasahuje až do neuronových sítí lidského mozku, nebo lépe řečeno, v těchto přímo tkví. Odporuje tak explicitně tezi klasické teorie o abstrakci smysluplného uvažování a jeho nezávislosti na lidském těle a zároveň potvrzuje princip zkušenostního realismu o tělesné podstatě veškerých myšlenek.⁵³ Podívejme se nyní na některé zásadní empirické důkazy o tělesné podstatě naší mysli (a tedy i řeči), které jsou zdárným příkladem přirozené povahy kognitivní lingvistiky – a sice její bohaté kontinuity s dalšími vědními obory, v tomto případě zejména s neurovědou, antropologií, psychologií a umělou inteligencí.

Již nejednou jsme v této práci zmiňovali jméno Eleanor Roshová. Avšak výsledky jejích výzkumů byly v mnoha směrech pro kognitivní lingvistiku natolik významné, že je její opakovaná zmínka takřka nevyhnutelná. V rámci studia bázových jevů došla Roshová mj. i k takovému závěru, že bázová úroveň kategorií je přirozenou schopností ztělesnění přímo definována. Všechny pojmy, které se nachází na této základní úrovni, zahrnují totiž mentální obraz, stejně jako určitou motorickou činnost či pohybovou interakci. Všichni si například jistě dokážeme vizuálně představit *srdce*, *plíce* nebo *mozek* (kategorie bázové úrovně), avšak

---

⁵² Pojem *embodiment* lze přeložit několika způsoby. Ve své práci užívám volné překladu *ztělesnění*, případně *vtělesnění*.

⁵³ O tomto aspektu pojednává Lakoff ve své přednášce *How Brains Think: The Embodiment Hypothesis*, dostupné zde: <https://www.youtube.com/watch?v=WuUnMCq-ARQ>

uslyšíme-li pojem z jejich nadřazené kategorie – slovo *orgán* – s největší pravděpodobností nebudeme schopni žádného obecného mentálního obrazu, aniž by odpovídal některému z konkrétních členů své podřadné skupiny (srdce, plíce, mozek, atd.). Stejně tak nebudeme schopni definovat obecnou pohybovou interakci kategorie *vozidlo*, což by bylo naopak snadné učinit v rámci jeho báze úrovně (*auto, loď, letadlo*). Tyto ztělesněné mechanismy, které hrají v kategorizaci zásadní roli, nazývá Roshová *distinktivní hodnota rysu*⁵⁴ a *svazky interakčních vlastností*⁵⁵.

3.2 NEURÁLNÍ PODKLADY PERCEPCE A PRODUKCE ŘEČI

Význačným příspěvkem byly pro kognitivní sémantiku výsledky studií Leonarda Talmyho, který se zabýval souvislostmi mezi sémantickými typologiemi a tělesnými univerzáliemi. V rámci zkoumání příčiny odlišných prostorových systémů v různých jazycích (zejména v jazycích navzájem se blízkých) Talmy zjistil, že rozložíme-li jakýkoliv výraz, kterým mluvčí konceptualizuje pojetí prostoru (například předložky *skrze, přes, podél, napříč* apod.) a získáme-li tak jeho původní základ, tento základní koncept se bude shodovat se základními koncepty jakéhokoliv jiného jazyka. Odlišné jazykové systémy prostorového dorozumívání se liší proto, že v rámci ekonomičnosti jazyka dochází k nejrůznějším kombinacím těchto základních konceptů, přičemž se tyto koncepty stávají bohatými radiálními kategoriemi. Řekneme-li například, že nám někdo *přirostl k srdci*, kombinujeme tak tři různé prostorové koncepty – primitivy⁵⁶. Aby nám někdo mohl *přirůst k srdci*, musí být našemu srdci nejprve v určité míře vzdálený (tedy nacházet se v bodě A), následně započít proces přibližování se z původního bodu směrem k srdci až do jeho bezprostřední blízkosti (dráha z bodu A do bodu B) a nakonec realizovat proces přirůstání k srdci (cíl – bod B). I přes očekávatelné lexikální a gramatické odlišnosti slovního spojení *přirůst k srdci* v dalších jazycích bychom po jeho rozkladu na původní, základní elementy pravděpodobně zjistili, že tato myšlenka sdílí napříč kontinenty stejný koncept. Kde však spočívá ztělesnění v tomto případě? V tzv. *peripersonálním prostoru* (bezprostřední prostor okolo těla), které koordinuje aktivitu neuronové sítě a vysvětluje totožné vnímání základních

---

⁵⁴ LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press. Str. 62 – 64.

⁵⁵ Ibid. str. 60 – 62.

⁵⁶ Talmy nazývá tyto základní koncepty *primitives* a rozlišuje tři typy: *topological, orientational a force-dynamic*. Zmiňované slovní spojení *přirůst k srdci* je tedy rozložitelné na topologickou jednotku *srdce*, orientační jednotku *k* a silovou jednotku *přirůst*.

prostorových konceptů ve všech kulturách za předpokladu relativní identičnosti lidských těl.⁵⁷

3.2.1 Hebbův zákon

Zmíněné studie dokazují, že mysl by jakožto odtělesněná část organismu nemohla v žádném případě přijímat ani produkovat žádné myšlenky. Její vtělesnění dokazuje i teorie kanadského neuropsychologa Donalda Hebba (*Hebbian theory*) shrnutá v knize *The Organization of Behavior*. Z té vyplývá, že opakování jakéhokoliv úkonu (od mrknutí oka až po náročné motorické činnosti) má za následek prohlubování ovládnutí tohoto úkonu prostřednictvím opakované konkrétní neurální aktivity a neurální interakce v rámci neurální sítě našeho mozku. Výsledkem jsou pak automatizované úkony, jejichž výkonem si většinou nejsme ani vědomi, úkony, které jsou součástí našeho každodenního života, a bez kterých bychom nemohli být ani naživu. Čím přirozenější a automatický je pro nás nějaký úkon, pohyb nebo činnost, tím vyšší je pak i pravděpodobnost jejich projekce do jazykové formy, a to včetně frazeologismů.⁵⁸

3.2.2 Vrozená výbava: funkční síť topologických map

Lakoff zdůrazňuje, že základní koncepty ztělesněného vnímání si vytvoříme již v děloze, ve které se setkáváme s první tělesnou zkušeností formou nejrůznějších pohybů končetinami, obracení se či cucání palce. Díky těmto pohybům se nám ještě před narozením vyvinou v mozku tzv. topografické mapy, které rovněž představují ztělesněnou neurální strukturu, po celý život námi užívanou ke zpracování veškerých informací, existujících v našem vizuálním poli. Každým opakováním konkrétního pohybu se tato struktura prohlubuje (tak jak popisuje Donald Hebb). Spolu s dalšími faktory, jako jsou například tlukot našeho (i matčina) srdce či kontakt s plodovou vodou (jakožto látkou/materiálem), se pak rodíme s již velmi bohatou tělesnou zkušeností. Zohledníme-li navíc skutečnost, že všichni podléháme stejným základním tělesným zkušenostem, které jsou pro život nevyhnutelné – gravitační síle, dýchání, stravování, vylučování, pohyb – dokážeme si představit, jak enormní základní stavební kámen našeho neurálního systému musí být.

---

⁵⁷ K tomuto TALMY, Leonard (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. 2: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Mass.: MIT Press; dále též TALMY, Leonard (2005). "The fundamental system of spatial schemas in language." In: *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics*, edited by Beate Hampe and Joseph E. Grady, Cognitive Linguistics Research 29, 199–234. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.; dále též TALMY, Leonard (2018). *Ten Lectures on Cognitive Semantics. Distinguished Lectures In Cognitive Linguistics*. Brill.

⁵⁸ HEBB, Donald O. (1949). *The Organization of Behavior*. New York: Wiley & Sons.

Mnoho z těchto procesů, stejně jako následné prohlubování neurálních struktur v mozku, probíhá identicky i u ostatních živočichů. Pravděpodobně by nás překvapilo, kolik toho máme v rámci pojmu *ztělesnění* společného. Autoři však upozorňují na tzv. *variable embodiment*, tedy proměnlivé ztělesnění, které spočívá v odlišných podmínkách, ve kterých se daný organismus nachází. Například skutečnost, že ryby díky svému permanentnímu pobytu ve vodě podléhají jiným zákonům gravitační přitažlivosti, a v jejich mozku tedy zpravidla nemůže probíhat totožná neurální synapse jako u ostatních živočichů, podléhajících gravitační síle.⁵⁹

3.3 FYZIOLOGICKÁ PODSTATA JAZYKOVÉ KOGNICE

Přítomnost *ztělesněného prožívání* je tedy v kognitivních sémantických procesech zjevná. Ale co dokazuje jeho neurální původ a tedy tělesnou „hloubku“ jeho podstaty? Již roku 1969 zjistili Paul Kay a Brent Berlin v rámci antropologického výzkumu vnímání barevného spektra, že vizuální rozlišování odstínů barev je fyziologické povahy. Závisí při něm totiž na pohlaví respondenta, respektive na přítomnosti chromozomu X v neurální struktuře jeho mozku. Pakliže zpracování informace o barvě vyžaduje koordinaci neuronů s chromozomem X, možná nás nepřekvapí, že ženy, jakožto dvojnásobné nositelky tohoto chromozomu, prokázaly schopnost vnímat a identifikovat podstatně širší škálu barevných odstínů než respondenti mužského pohlaví s pouhým jedním chromozomem X⁶⁰.

3.3.1 Emoce: nedílná součást kognitivních procesů

Metafory obsažené v české a španělské frazeologii, kterou budou předmětem zkoumání analytické části této práce, zahrnují širokou škálu lidských emocí, citového zaujetí a racionálních postojů. Z toho důvodu je pochopení jejich tělesné podstaty pro realizaci hlubšího jazykového rozboru stěžejní.

Důkazy tělesné podstaty naší mysli dokládá ve svých publikacích americký psycholog Paul Ekman, který se již od roku 1954 intenzivně věnuje zkoumání emocí a jejich fyziologických projevů. Řada experimentálních studií, které realizoval v odlišných částech světa, prokázala univerzalitu těchto tělesných projevů zejména v obličejových výrazech. Těmi se zabýval již v 19. století francouzský neurolog Guillaume Duchenne de Boulogne, na kterého Ekman ve svých studiích odkazuje. Ekman navíc předkládá důkazy o

---

⁵⁹ EVANS, Vyvyan; GREEN, Melanie (2000). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh. Str. 45.

⁶⁰ KAY, Paul; BERLIN, Brent (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: The University of California Press.

ovlivnitelnosti našeho emočního rozpoložení právě prostřednictvím vědomého, tedy úmyslného výrazu ve tváři, což potvrzuje obousměrnou, respektive vzájemnou ovlivnitelnost emocí, těla a mysli.

Fyziologická podstata emocí tedy částečně vysvětluje jejich možnou univerzalitu a nezávislost na kulturních či jazykových podmínkách člověka⁶¹. Účinek hormonů jako dopamin, serotonin, oxytocin, adrenalin nebo kortizol totiž nezávisí na rase, mentalitě či jazykové znalosti jedince. Stejně jako horečka a zimnice znamenají srovnatelný fyziologický proces v těle Čecha, Španěla či Aboridžince, tak i zrychlení srdečního rytmu či zvýšení krevního tlaku probíhá v našich tělech identicky. Následné neurální zpracování a zakotvení těchto fyziologických procesů pak představuje v podstatě identické koncepty. Toto ztělesněné prožívání se muselo nezbytně projevit i v přirozeném jazyce, a sice vznikem množství konceptuálních metafor, které představují úzké propojení každé emoce s odpovídající fyziologickou reakcí. Právě takové metafory se hojně vyskytují v české i španělské frazeologii, a proto se jimi budeme podrobněji zabývat v kapitole XX.

Dalším tématem, kterým se Ekman dlouhodobě zabýval, je gestikulace, jejíž tělesné zakotvení je rovněž významnější než se může na první pohled zdát. Tvorba každého gesta totiž vychází přímo z topologických map neurálního systému našeho mozku, avšak na rozdíl od výrazů obličeje je tato kulturně nadmíru specifická, což potvrzuje již dřívější tezi argentinského sociologa a antropologa Davida Efrona. Gestikulace ani emoce neprobíhají na vědomé úrovni, neboť jejich neurální zpracování naším mozkiem probíhá příliš rychle na to, abychom nad ním mohli mít kontrolu. Stejně tak i příčina, která podnítlí vznik určité emoční (fyziologické) reakce bývá nepostřehnutelná a mnohdy i neznámá. Nepochopení vlastních emocí a zejména pak intenzita negativních emocí má často za následek psychické problémy, které se mohou projevovat například destruktivním či sebedestruktivním chováním jedince. Tato problematika se stala roku 2000 hlavním předmětem setkání Paula Ekmana s tibetským dalajlamou (Tändzin Gjamccho), která jsou volně přístupná online⁶². Díky svým mnohaletým studiím se Ekman pracoval k obdivuhodné schopnosti detekce

---

⁶¹ O univerzalitě emocí nejen napříč kulturám, ale napříč celé živočišné říši vypovídal již roku 1872 Charles Darwin ve své knize *The expression of the emotions in man and animals*.

⁶² Ekman pak na žádost dalajlamy vytvořil sekulární školící program, který pomáhá lidem naučit se pracovat s vlastními emocemi, zejména s těmi destruktivními. Roku 2012 se pak novým, hlavním tématem stala mezilidská empatie a soucit.

lži, kterou uvítaly nejen FBI či CIA, ale i tvůrce známého animovaného filmu *V hlavě (Inside Out)*⁶³, jehož hlavním předmětem jsou právě emoce a rodinná dynamika⁶⁴.

3.3.2 Racionální opodstatnění citové stránky člověka

Zajímavým předmětem studie se rovněž zabývá portugalský neurovědce Antonio Damasio, který ve své publikaci vysvětluje, že *cítění emoce* skutečně odpovídá jistému *fyzickému pocitu*, neboť v moment emoce se naše tělo nachází v konkrétním fyziologickém stavu. Emoce tedy vnímá a popisuje jako naprosto smysluplné jevy, a svým způsobem tedy i jevy racionálními, neboť jsou vysvětlitelné, prokazatelné. Představuje tak nový pohled na citovou stránku člověka a dává naději snížení současného rozkolu mezi emocemi a rozumem, což by v budoucnosti mohlo mít přirozeně vliv i na konceptuální metafory, hodnotící tento rozkol (například slovní spojení *podlehnout srdci*). Damasio udává, že hodnota emoce spočívá ve své neuvědomělosti, automaticnosti, rychlosti, spontánnosti. Je ryzí a nedá se obelhat tak, jako se dá obelhat právě náš posudek na ní. Pud sebezáchovy a fyziologické projevy nemáme a ani nemůžeme mít plně pod kontrolou, neboť to by bylo proti přírodě, již jsme stále ještě součástí. Damasio rovněž upozorňuje, že *uvažování* či *argumentace* jsou zpravidla afektivního původu, respektive že vychází v první řadě právě z emoce. Paradoxní je pak skutečnost, že máme tendenci věřit své schopnosti odtělesněného uvažování a racionalizace odpoutané od našeho vnitřního rozpoložení, když přitom právě naše tělo prostřednictvím fyziologických procesů provádí tu nejryzejší analýzu každé situace, ve které se ocitneme.⁶⁵

3.3.3 Syndrom zlomeného srdce

Zvláštním případem vykazujícím enormní odlišnosti ve fyziologické reakci v závislosti na pohlaví, který souvisí s námi zkoumaným ústředním pojmem *srdce*, je tzv. *Takotsubo kardiomyopatie*, zvaná též *Syndrom zlomeného srdce*. Jedná se o srdeční slabost, respektive o poruchu srdečního rytmu, zapříčiněnou onemocněním srdeční svaloviny. K té dochází v důsledku masivního uvolnění hormonu zvaného katecholamin do krevní cirkulace a s ním i nadměrného množství hormonu adrenalin, jehož je součástí. Dochází tak ke změnám EKG,

---

⁶³ Ekman byl vědeckým poradcem při tvorbě výrazů postav filmu.

⁶⁴ Přehled aktivity a příspěvků Paula Ekmana je dostupný na jeho oficiálních stránkách <https://www.paulekman.com/about/paul-ekman/>

⁶⁵ DAMASIO, Antonio (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. Dostupné zde: https://monoskop.org/images/5/5b/Damasio_Antonio_R_Descartes_Error_Emotion_Reason_and_the_Human_Brain.pdf

k poruchám kinetiky myokardu nebo právě ke stresové kardiomyopatii. Takové srdeční reakci může předcházet silná stresová situace či emocionální otřes, a to až ve lhůtě pěti dnů a priori. Příčinou může být ztráta blízké osoby (rozchod, rozvod, úmrtí), násilí, přírodní katastrofa nebo i nečekaná finanční ztráta, což vysvětluje globálně užívané pojmenování *Syndrom zlomeného srdce*, neboť srdeční svalovina skutečně utrpí fyzické trauma⁶⁶. Z hlediska lingvistiky pro nás tato diagnóza představuje ještě další zajímavost, a sice z hlediska etymologie. Jejím třetím, alternativním názvem je totiž *apikální balonkový syndrom*, který dostala na základě lidské obrazotvornosti. V momentě postižení totiž v srdci dochází ke značné expanzi srdečního hrotu (nejspodnější část srdce), zrovna jako když mačkáme nafukovací balón a pozorujeme, jak se jeho obsah/vzduch přelévá/nahromadí na jeho konci. Právě díky této expanzi srdečního hrotu pak srdce připomíná svým tvarem jakousi vázu, dříve užívanou při lovu chobotnic. Japonsky se tato nádoba na odchyt chobotnic nazývá *tako-tsubo*, odtud název *Takotsubo kardiomyopatie*, čili „zlomené srdce na odchyt chobotnic“. Ačkoliv nad touto diagnózou visí stále mnoho otazníků, vědci se domnívají, že nadměrné množství adrenalinu v krvi není její jedinou příčinou. Statistiky nicméně prokazují, že 80 – 90% postihnutých pacientů je ženského pohlaví, nejčastěji postmenopauzálního věku.⁶⁷

Vzhledem k tomu, že předmětem této práce jsou somatické frazeologismy, jejichž enormní množství vzniklo právě na základě *ztělesněného prožívání*, je porozumění tomuto principu nezbytné.

---

⁶⁶ Fyzické trauma se týká báze levé komory, která se ve většině případů spontánně upraví během několika týdnů. Specifická léčba zatím neexistuje.

⁶⁷ KOULOURIS, Spyridon et alii (2009). *Takotsubo Cardiomyopathy: The “Broken Heart” Syndrome*. Dostupné zde: <http://files.cardiologos-christogiannis.webnode.gr/200000270-9678e9773c/TAKOTSUBO%20-%20review.pdf>

4. KONCEPTUÁLNÍ METAFORA

V této kapitole si objasníme, že metafora není pouhou záležitostí slov ani vznešenou formou poetických či řečnických projevů, jak se domníval Aristoteles a nemalý počet generativní lingvistů. George Lakoff ve svých pracích naopak dokazuje přirozenost a všednost metafory v každodenním jazyce, které odůvodňuje její ztělesněnou podstatou. Zvláštní pozornost ji věnuje spolu s Markem Johnsonem v knize *Metafory, kterými žijeme*, ze které vyplývá, že nejen jazyk je metaforické povahy, nýbrž celý náš pojmový systém, v rámci kterého dennodenně přemýšlíme a jednáme. Autoři definují metaforu jako *chápaní a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci*, nikoliv však na bázi podobnosti ani podřazenosti a už vůbec ne doslovnosti. Zaměříme se nyní na konkrétní koncepty metafory v pojetí zmíněných lingvistů.⁶⁸

4.1 STRUKTURNÍ METAFORA

Strukturní metafora spočívá v mechanismu, kdy jeden pojem vnímáme, provozujeme a v řeči popisujeme na základě pojmu jiného, respektive na základě jiné pojmové struktury. Využíváme tak nejen obecného konceptu jiné domény, ale i jejích jazykových prostředků. Souhrn obou domén pak představuje komplexní konstrukci, ve které cílová doména zrcadlí strukturu domény původní prostřednictvím tzv. mapování (*mapping*),⁶⁹ které lze znázornit pomocí schématu č. 6 na konci kapitoly. Tento proces spočívá ve znázorňování souvislosti obou domén a slouží tak k rozlišení původu jednotlivých metaforických konceptů. V důsledku představuje koherentní systém metaforických pojmů, který odpovídá koherentnímu systému metaforických výrazů⁷⁰. Ukažme si tento princip na případech, kdy *lásku* strukturujeme na základě pojmu *kouzlo*, nebo kdy konkrétní *životní situaci* prožíváme jako *hazardní hru*.

Strukturace cílové domény **LÁSKA** na základě původní domény **KOUZLO**:

PŮVODNÍ DOMÉNA → VAZBY = MAPOVÁNÍ ← CÍLOVÁ DOMÉNA

KOUZLO → NĚCO, CO VYCHÁZÍ Z MNOHDY NEVYSVĚTLITELNÉ PŘÍČINY, MŮŽE SPOČÍVAT V POUHÉ ILUZI ČI TRIKU, NEPOVŠIMNUTÉ KVŮLI MOŽNÉ NAIVITĚ ČI PŘÍLIŠNÉMU NADŠENÍ Z VÝSLEDNÉHO DOJMU ← **LÁSKA**

⁶⁸ LAKOFF, George & JOHNSON, Mark (1980): *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra. Str. 33 – 34; 39 – 42.

⁶⁹ LAKOFF, George (1992): *The Contemporary Theory of Metaphor*. Dostupne zde:

<https://terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-ConTheorMetaphor.pdf>

⁷⁰ LAKOFF, George & JOHNSON, Mark (1980): *Metáforas de la vida cotidiana*. Madrid: Cátedra. Str. 44 – 45.

Strukturace cílové domény ŽIVOT na základě původní domény HAZARDNÍ HRA:

HAZARDNÍ HRA → PAKLIŽE VÝSLEDEK NAŠEHO JEDNÁNÍ ZÁLEŽÍ PŘEDEVŠÍM NA NÁHODĚ,
RESPEKTIVE NA ŠTĚSTÍ ← ŽIVOT

Jak můžeme vidět v příkladech (14) a (15), uvedené schéma umožnilo vznik mnoha dalších metaforickým strukturám:⁷¹

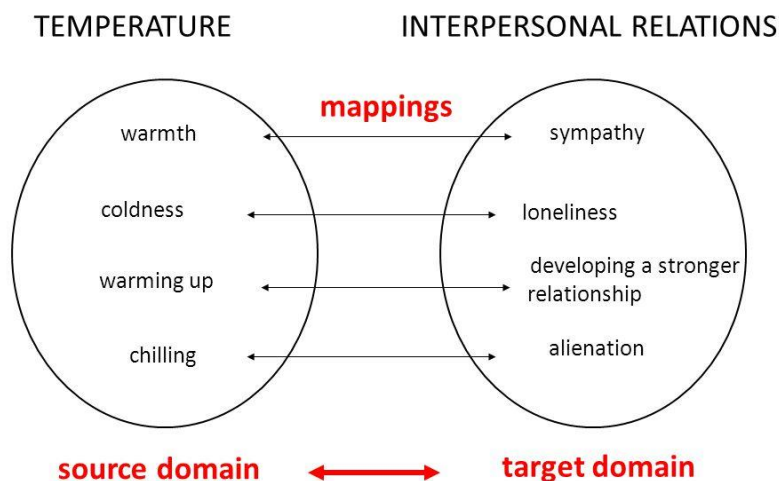
- (14) a. ***Očarovala mne svým kouzlem.***
b. *Ale to její kouzlo nakonec vyprchalo.*
c. ***Hypnotizovala mne.***
d. ***Přivedl mne do transu.***
e. *Jsem jí okouzlen.*
f. *V jeho přítomnosti jsem vždy byla jako u vytržení.*
- (15) a. ***Vsad'me se, že je to tak!***
b. ***V sázce je mnoho.***
c. ***Pokusím se využít svých šancí.***
d. *Když budeš hrát poctivou hru, dokážeš to.*
e. ***To je můj skrytý triumf.***
f. ***Zřejmě blufuje.***

Metaforický pojem je tedy evidentně pojmem systematickým. Avšak ani na něj se nevztahuje výjimka ze zákona Donalda Hebba, zmiňovaného v předchozí kapitole. Opakovaným užíváním pojmů jedné domény v rámci domény jiné totiž zároveň posilujeme koordinaci neuronů odpovědných za zpracování informací obou těchto pojmových sítí. Výsledkem opakované aktivizace těchto neurálních spojení je pak automatizace, ustálení a zevšednění metaforických výrazů a zcela koherentní, byť podvědomé užívání konceptu dané strukturální metafory. Nutno dodat, že vzhledem k flexibilní a kreativní povaze přirozeného jazyka dochází k nepřetržité lexikálně-sémantické expanzi těchto struktur, které tak představují enormní radiální sítě, radiální kategorie. Příhodný příklad představuje právě pojem *srdce* – podrobné analýze jeho pojmové struktury se budeme věnovat v praktické části.

---

⁷¹ LAKOFF, George & JOHNSON, Mark (1980): *Metafory, kterými žijeme*. Str. 65.

Schéma č. 6: Mapování abstraktní entity na základě konkrétní domény⁷²

4.2 ORIENTAČNÍ METAFORA

Další pojetí metafory, kterou Lakoff a Johnson označují přívlastkem *orientační*, představuje organizaci pojmů koherentních v rámci prostorových systémů. Prostorově orientované metafory jsou zakotveny v tělesné zkušenosti člověka vyplývající z jeho interakce s okolním světem, která formuje topologické mapy neurálního systému našeho mozku, zmiňované v předchozí kapitole. Podívejme se tedy na primární prostorové koncepty a jejich korelaci se zkušenostní bází.⁷³

4.2.1 Vertikální konceptualizace NAHORU – DOLŮ

Skutečnost, že koutky našich úst směřují tím více nahoru, čím lépe se cítíme, není jediným vysvětlením vzniku konceptuální metafory POZITIVNÍ JE NAHOŘE a NEGATIVNÍ JE DOLE. Vedle fyziologických projevů těla, jako jsou úsměv či vzpřímené držení trupu, je nezbytné zohlednit v první řadě přirozeně vertikální stavbu lidského těla, která byla pro vznik konceptu NAHORU – DOLŮ stěžejní. Zkušenostní báze naší tělesné vertikality spočívá v těch nejběžnějších a nejprostších úkonech naše každodenního života, jako je například

⁷² HILPERT, Martin. Presentation on theme: "35 years of Cognitive Linguistics Session 3: Metaphor"—
Presentation transcript:

<https://slideplayer.com/slide/5285097/>

⁷³ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2004). *Metáforas de la vida cotidiana*. Edición 6. Madrid: Cátedra, str. 50 – 62.

nalévání tekutiny do sklenice a její následné vyprázdnění. Vzhledem ke své frekvenci se tento úkon stal natolik samozřejmým, že si jen stěží uvědomujeme jeho význačnost pro lidskou kognici. Ale protože v jednoduchosti je krása a opakování je matka moudrosti, stalo se zvedání a klesání hladiny ve sklenici základním stavebním kamenem pro obsáhlou radiální síť metaforických pojmů a výrazů, a to nejen orientačního charakteru. Vezmeme-li navíc v potaz filozofický, respektive duchovní aspekt člověka, který pokládá nebe za nejvyšší dobro a peklo naopak za nejhorší zlo, šíře spektra této -zdánlivě banální- metaforu NAHORU – DOLŮ nás v analytické části snad již ani tolik nepřekvapí. Její ukázkou představují níže uvedené příklady, kde si můžeme rovněž povšimnout přítomnosti somatických frazeologismů (16e) a (16f). Typickým jevem pro tuto orientační metaforu je možnost pohybu na její vertikální škále, například pro vyjádření zlepšení či zhoršení emočního rozpoložení (16a) – (16e).⁷⁴

- (16) a. *Dnes se mi **zvedla** nálada.*
- b. *Tvoje uznání mi značně **zvýšilo** sebevědomí.*
- c. *V poslední době jsem úplně **na dně**.*
- d. ***Upadl** jsem do deprese.*
- e. ***Hlavu vzhůru** a s chutí do toho!*
- f. *Tahle holka chodí věčně s **nosem nahoru**.*

Zajímavým případem užití této metaforu je hodnocení lidské racionality a emocionality, vystihující mentalitu současné moderní civilizace. V příkladech (17) nelze nechat bez povšimnutí explicitně vyslovenou povýšenost rozumu nad emoční stránkou člověka, kde lidská emocionalita zjevně vykazuje negativní konotaci, respektive ponížení své hodnoty a významu.⁷⁵

- (17) a. *Diskuze **poklesla** na emocionální úroveň, ale mně se ji podařilo zase **pozvednout** do racionální roviny.*
- b. *Své pocity a nálady jsme **nechali stranou** a měli jsme pak **krásnou diskusi na vysoké intelektuální úrovni**.*
- c. *Nedovede se **pozvednout nad** své emoce.*

⁷⁴ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2002). *Metaforu, kterými žijeme*. Vydání 1. Brno: Host, str. 27.

⁷⁵ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2002). *Metaforu, kterými žijeme*. Vydání 1. Brno: Host, str. 30.

4.2.2 Horizontální konceptualizace VPŘEDU – VZADU

Vertikální stavba lidského těla však nezamezila vzniku horizontálního vnímání a hodnocení světa, které se v jazyce promítá zejména prostřednictvím základních konceptů VPŘEDU – VZADU nebo SMĚREM K – SMĚREM OD. S jejich antropocentrickou bází jsme se setkali již v kapitole 1.1.1, kde byly tyto prostorově orientované pojmy předpokladem pro vznik metafory času, viz příklady (18). Horizontální konceptualizace nicméně nabízí mnohem širší škálu metaforizace.

Stejně jako vertikálně orientovaná metafora, i tato zprostředkovává pozitivní a negativní hodnocení situace, jak můžeme vidět v příkladech (19). Zkušenostní báze horizontálních pojmů pak spočívá v pohybu na dráze od bodu A k bodu B. Pohyb VPŘED, zahrnující zároveň SMĚR K, znamená přibližování se bodu B, který pro člověka představuje jistý cíl. V původním slova smyslu *cíl* představuje prostorově či fyzicky specifický bod, avšak v metafoře se může jednat o cíl abstraktní jako například *úspěch*, o jehož *dosažení* člověk na pomyslné životní *cestě* (dráze) usiluje.

- (18) a. *Jedinou útěchou těchto sychravých dnů je skutečnost, že léto je teprve před námi.*
b. *Čeká nás ještě spousta práce.*
c. *To nejhorší je už to za námi.*
- (19) a. *Je to obrovský posun kupředu.*
b. *Jít naproti svým snům.*
c. *Budeme se muset smířit s tím, že jsme udělali krok dozadu.*

S ohledem na somatické frazeologizmy pak pozice lidského těla rovněž umožňuje *čelit*, tedy konfrontovat jistým situacím (20a, 20b), nebo jim naopak nevěnovat pozornost a lidově řečeno *je hodit za hlavu* (20c). Abstraktní význam *čelit narážkám* pak ve skutečnosti může znamenat fyzickou pozici dvou osob během verbální konfrontace. Příklad (20c) pak naopak vyjadřuje rozhodnutí člověka neabsolvovat danou konfrontaci či nevěnovat záležitosti pozornost. Do horizontální metafory můžeme v neposlední řada zahrnout příklady (20d, 20e), jejichž tělesná podstata je zcela prostá – spočívá v našem vizuálním poli, ve kterém se daný objekt buď nachází, nebo nenachází. Pakliže jsme svědky nějaké události, často užíváme uvedeného slovního spojení *přímo před očima* (20d). Pakliže se daná záležitost týká naší osoby, ale je záměrně realizována bez naší přítomnosti, slovním spojením *za mými zády* (20d) vyjadřujeme, že se tak stalo mimo naše vizuální pole, tedy bez našeho vědomí. Učebnicovým příkladem metafory, zahrnující význam vizuálního pole, je pak příklad (20g), jehož přenesený význam není třeba dále vysvětlovat.

- (20) a. *Dennodenně musím v práci čelit jeho **narážkám**.*
 b. *Rozhodl jsem se čelit této nové výzvě.*
 c. *Přeci tu šanci nehodíš za hlavu?*
 d. *Autobus mi ujel přímo před očima.*
 e. *Udělal to za mými zády.*
 f. *Přijal nabídku s **otevřenou náručí**.*
 g. *Sejde z očí, sejde z myslí.*

4.2.3 Konceptualizace centra a periferie

Studie Leonarda Talmyho, zmiňovaná v předchozí kapitole, poukazuje na přirozenou schopnost základních orientačních konceptů vzájemné kombinace, které vychází z komplexní antropocentrické podstaty člověka. Tuto skutečnost můžeme pozorovat na výše uvedených příkladech (20). Odstranění objektu či myšlenky z našeho zorného pole není jediný koncept, který frází *hodit něco za hlavu* vyjadřujeme. Vedle směru VZAD totiž rovněž vyjadřujeme SMĚR PRYČ OD nás, tedy DÁL od nás, a tedy dál od našeho deiktického CENTRA a blíže k PERIFERII. Podobné kombinace orientačních konceptů můžeme pozorovat i v ostatních uvedených příkladech. Například *narážkám lze čelit* pouze za předpokladu, přicházejí-li *směrem k nám*, čímž je zároveň máme pomyslně *před* sebou. Čím více se *blíží* k našemu centru, tím více jim *čelíme*. Stejně tak i *ujetí autobusu přímo před očima* vypovídá o jeho fyzické existenci v našem zorném poli, následované jeho *vzdalováním se směrem od nás*, *směrem pryč* z našeho dohledu.

Původ tohoto konceptu (SMĚREM K – SMĚREM PRYČ) tedy rovněž spočívá v jisté trajektorii, jejíž vlastnosti a hodnocení se odvíjí od daného kontextu nebo od bodu, který je právě považován za CENTRUM. Jak můžeme vidět na příkladech (20), v některých situacích je kombinace dvou či více pojmů nevyhnutelná.

Výjimku však netvoří ani kombinace vertikálního a horizontálního konceptu v rámci jedné výpovědi, viz příklad (21a), kde jsou oba pojmy umístěny zdánlivě odděleně, avšak funkčně jsou na sobě plně závislé. V této větě vyjadřujeme následující: výsledky dané studie, které se nachází v našem vizuálním poli, tedy *před* námi, byly pro nás natolik nečekané (v tom nejlepší slova smyslu), že náš respekt či úctu vůči těmto výsledkům vyjadřujeme naším posunem DOLŮ (*smeknutí klobouku*) na vertikální škále hodnocení, abychom tak docílili pomyslného povýšení daných výsledků směrem NAHORU na téže škále. Podobným způsobem lze vyjádřit i kombinaci jiných konceptů, jak můžeme vidět v příkladu (21b).

- (21) a. *Před výsledky této studie nám nezbylo než **smeknout klobouk**.*
 b. *Pachatel utekl **od** místa činu, aby tak **předešel** veřejnému ponižení, které **ho čeká**.*

4.3 ONTOLOGICKÁ METAFORA

4.3.1 Nádoba jako ohraničené území

Tělesná zkušenost člověka znamená daleko víc než jen pouhou orientaci a pohyb v prostoru. Každodenní manipulace s nejrůznějšími fyzickými objekty, stejně jako s našimi vlastními těly, poskytla bázi pro obzvláště bohatou škálu ontologických metafor. Za zásadní považuje Lakoff pud teritoriality, základní lidský instinkt, díky kterému vnímáme naše tělo jako ohraničené území s jasně vymezeným vnitřním a vnějším prostorem, jejichž přirozenou hranici tvoří kůže. Tento primitivní koncept dal vzniknout metafoře *lidského těla* jakožto *nádoby*, na kterou přirozeně navazují metafory odkazující na *kvalitu* či *rozměr* této nádoby, stejně jako na její *obsah*. Ontologická metafora -odkazující na události, činnosti nebo stavy- pak běžně zahrnuje rovněž metaforu orientální, což můžeme pozorovat na níže uvedených příkladech (22).

- (22) a. *Viděl jsi závody?*
- b. ***Upadl do deprese.***
- c. ***Už vypadl ze závodu.***
- d. ***Vynořuje se z narkózy.***
- e. ***A už jsme venku z potíží.***
- f. ***Věčně se š'ourá v detailech.***
- g. ***Její manžel je povrchní snob.***
- h. ***Pomalu se dostávám do formy.***
- i. ***Uprostřed závodu mně došly síly.***
- j. ***Jeho myšlenka má skutečnou hloubku.***
- k. ***Jakmile se do toho ponoří, úplně ho to pohltí a ztrácí pojem o čase.***

V případech (22a) – (22k) je podtržený pojem hodnocen či popisován jako fyzický objekt, což potvrzují tučně zvýrazněné výrazy, naznačující pohyb v rámci tohoto objektu, a sice prostřednictvím orientační metafory. Ukázka těchto příkladů dokazuje tendenci přirovnávání či odkazování abstraktních entit fyzickým objektům a jejich zpracování prostřednictvím topologických map neurálního systému našeho mozku, což vysvětluje symbiotický výskyt ontologických metafor spolu s orientačními. Ten je navíc podpořen naším neustálým pohybem v rámci prostorů – místností, budov, zahrad, parků, apod. – jejichž vnitřní prostor je rovněž jasně ohraničen a námi chápán. Nemluvě o kuchyňském nádobí, jehož každodenní užívání a funkce prohlubují zakotvení konceptu *nádoby* v naší neurální, respektive pojmové síti.

4.3.2 Materiální vlastnosti nádoby

Pakliže můžeme něco přirovnávat k fyzickému objektu s vnitřní a vnější částí, můžeme stejně tak odkazovat na jeho materiál, rozměr či obsah. Ty mohou vykazovat neomezenou řadu vlastností, ať již pozitivně či negativně hodnocených. Ve chvíli, kdy novou zkušenost identifikujeme jako materiál, jsme pak přirozeně schopni na něj v řeči odkazovat a uvažovat o něm prostřednictvím kategorizace či kvantifikace. Například na základě metafory VĚDOMÍ JE KŘEHKÁ VĚC můžeme dále vytvořit výpovědi (23a) – (23e), které odkazují na MATERIÁL vědomí. V případě OBSAHU této křehké nádoby pak můžeme uvážit metaforu INTELEKT JE LÁTKA, která dala vzniknout příkladům (24a) – (24c).

- (23) a. *Její vnitřní rovnováha je velice **křehká**.*
b. *Od té doby se s ním musí **zacházet velmi opatrně**.*
c. *Dá se snadno **zlomit**.*
d. *Při křížovém výslechu se úplně **sesypal**.*
e. *Jeho zvědavost byla napjatá **k prasknutí**.*
- (24) a. *Tento student **překypuje** intelektem.*
b. *Mysl umělců je **plná** neobvyklých námětů.*
c. *Nic v té hlavě nemá.*

Pakliže MYSL můžeme vnímat a v jazyce popisovat jako NÁDOBU, můžeme stejně tak hodnotit její ROZMĚRY (25a). Ontologická metafora však podle Lakoffa a Johnsona představuje řadu dalších funkcí, mezi které patří například KVANTIFIKACE (25b), ODKAZOVÁNÍ (25c), IDENTIFIKACE PŘÍČIN (25d) nebo STANOVENÍ CÍLŮ a MOTIVACE ČINNOSTÍ (25e).

- (25) a. *Mysl tohoto vědce nezná **mezi**.*
b. *Pro napsání této knihy bude zapotřebí **velké množství originálních nápadů**.*
c. *V této kvalifikační práci je v sázce **celé její studium**.*
d. ***Tlak odpovědnosti**, která na ni spočívala, způsobil nakonec její zhroucení.*
e. *Někteří lidé studují jen proto, aby si **zajistili finanční jistotu**.*

4.4 PERSONIFIKACE

Personifikace je zvláštní variantou metafory ontologické. Neživotnému objektu totiž přiřazujeme statut či atribut typický pro lidskou bytost, což napomáhá porozumění nových, cizích, abstraktních či jakkoliv obtížně popsatelných vjemů na základě jejich přiřazení k námi již dobře známé zkušenosti či pochopené znalosti.⁷⁶

- (26) a. Jeho prudká *reakce* mi *nahnala* strach.
b. *Život* mu *dává* pěkně *na frak*.
c. *Rozum* *rozhodl* za něj.
d. Naše *intuice* nám *dává* vždy jasný *signál*, jak se rozhodnout.
e. Tato *práce* mi *objasnila* mnoho nezodpovězených otázek.

4.5 METAFORICKÉ KONTRADIKCE: KONZISTENCE VS KOHERENCE

V knize *Metafory, kterými žijeme* se autoři věnují otázce metaforické kontradikce, která je však ve skutečnosti v mnoha případech pouze zdánlivá. Po řádné dekompozici metafory, o které hovořil Talmy, se naopak ukáže být zcela koherentní, ačkoliv ne nutně konzistentní. Se zdánlivou metaforickou nekoherencí jsem se setkali již v kapitole 1.1.1 v rámci odlišného vnímání časoprostoru. Obsah věty (2c) pak představoval dvě protichůdné, byť korektní interpretace. Výklad fráze *posunout událost v čase směrem vpřed* totiž zcela závisí na postoji mluvčího, respektive na jeho momentálním vnímání času a prostoru. Oba dva koncepty spočívají v antropocentrickém pojetí světa, které však nabízí hned dvě odlišná schémata: *náš pohyb v čase*, který je stacionární, a *pohyb času směrem k nám*. Obě zmíněné metafory však z našeho hlediska vychází ze stejného základu, a sice že *čas míjí kolem nás zepředu dozadu*. Na základě tohoto, ne příliš komplikovaného rozboru jsme ukázali na koherenci zmíněné metafory, avšak nikoliv na její konzistenci, neboť netvoří jediný jednolitý obraz, jehož interpretace se tak stává subjektivní.⁷⁷

4.5.1 Zjištění počítačnické lingvistiky

Metaforickými kontradikcemi se ve své dizertační práci zabýval i Srinivas Narayanan,⁷⁸ který dospěl k pozoruhodnému zjištění tělesného zakotvení zdánlivě kontradikčních orientačních metafor. Prostřednictvím neurovýzkumů v rámci počítačnické lingvistiky

⁷⁶ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2002). *Metafory, kterými žijeme*. Vydání 1. Brno: Host, str. 47–48.

⁷⁷ LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2002). *Metafory, kterými žijeme*. Vydání 1. Brno: Host, str. 35–38; 55–60.

⁷⁸ NARAYANAN, Srinivas S. (1997). *Knowledge-based Action Representations for Metaphor and Aspect* (KARMA), dostupné zde: <http://www1.icsi.berkeley.edu/~snarayan/thesis.pdf>

identifikoval aktivitu odlišných neurálních oblastí mozku v závislosti na užívání konkrétní metafory vertikálního konceptu. Například výzkum metafory NAHORU – DOLŮ prokázal, že pro její neurální zpracování není v našem mozku využíván pouze jeden jediný druh topologické mapy, který by představoval obecný koncept NAHORU – DOLŮ. Jak jsme si již ukázali v předchozích kapitolách, směr NAHORU sice v zásadě reprezentuje pozitivní vjemy, nicméně takové obecné zpracování náš mozek vzhledem ke své komplexnosti neumožňuje. Pakliže konceptuální metafory NAHORU může znamenat například VÍCE či LÉPE, skutečnost, že VÍCE představuje kvantitu, kdežto LÉPE představuje kvalitu, je pro zpracování takové informace pro mozek diametrálně odlišná a využívá pro to odlišných, odpovídajících neurálních oblastí. Výsledkem tohoto mechanismu pak může být zdánlivě či skutečně dvojsmyslná metafora. Porozumění takovým metaforám však vyžaduje právě řádnou dekompozici, aby bylo možné vidět její primitivní základ, neboť bez toho by nebylo možné vysvětlit, proč například ve větách (27a) a (27b) představuje hodnocení vertikálně stoupající tendence negativní konotaci, když NAHORU JE POZITIVUM. Vezmeme-li totiž v potaz ontologické metafory NAŠE TĚLO JE NÁDOBA a ZMIŇOVANÁ OSOBA JE JEJÍ OBSAH, pak v případě, že daný obsah je nanejvýš negativního, nežádoucího charakteru, naše naplnění tímto bude negativní, nežádoucí. Přitom stále splňujeme koncept NAHOŘE JE VÍCE, avšak více čeho? V tomto případě negativa. V analytické části se setkáme nejen s touto, ale i s dalšími zdánlivými kontradikcemi v rámci metafory *srdce*.

- (27) a. *Toho člověka už mám plné zuby.*
b. *Už ho mám vážně až po krk.*

5. ČESKÁ A ŠPANĚLSKÁ KONCEPTUÁLNÍ SÍŤ *SRDCE*

Cílem analytické části této práce je provést rozbor konceptuální sítě slova *SRDCE* a na základě extrahovaného jazykového vzorku provést komparaci českých a španělských frazeologických jednotek, ve kterých se tento výraz vyskytuje. Nejprve porovnáme jeho definice uvedené ve slovnících obou jazyků, a poté se budeme jednotlivým významům věnovat ve zvláštních podkapitolách. Pro objasnění každého jednotlivého konceptu *srdce* se pokusíme nanejvýš využít teoretických poznatků nabitých v předchozích kapitolách. Primárně se budeme soustředit na přítomnost a funkci typicky kognitivních rysů jako například konceptuální metafora, embodiment a antropocentrismus. V případě výskytu zdánlivě nekoherentních konceptů v české či španělské frazeologii budeme aplikovat Talmyho dekompozici na sémantické a strukturní primitivy. V jiném případě využijeme znalostí o příčině a průběhu fyziologických procesů v těle v rámci emočních prožitků, které ve svých publikacích vysvětluje Paul Ekman.

Struktura nadcházející konceptuální analýzy bude již sama o sobě představovat onu radiální kategorii *srdce*. Třebaže zvolené klíčové slovo vybízí ke komplexní analýze z hlediska sémantiky, lexikologie, morfologie i syntaxe, v této práci se jím budeme zabývat především z hlediska lexikálně-sémantického. Ve frazeologických jednotkách se zaměříme na jeho výskyt v substantivní formě, s občasnou zmínkou jeho adjektivního či adverbálního tvaru, které jsou pro český jazyk nevyhnutelný.

5.1 POLYSÉMIE SRDCE

Realizaci kontrastivní analýzy frazeologických výrazů v rámci české a španělské sémantické sítě výrazu *srdce* musí nutně předcházet otázka, *Co všechno srdce reprezentuje v českém a španělském mentálním lexikonu?* Podívejme se na přehled významů českého srdce, které nabízí *Příručního slovníku jazyka českého Ústavu pro jazyk český* (dále jen PSJČ)⁷⁹ a na přehled významů španělského *corazón* podle *Diccionario de la lengua española de la Real Academia Española* (dále jen DLE).⁸⁰ Lepší orientaci v rámci komparace následujících významů nabízí identicky barevný podklad definice, označující oboujazyčnou sémantickou shodu nebo alespoň vysoké podobnost či srovnatelnost.

1. Jestliže se české a španělské autority v něčem naprosto shodují, pak je to určení prototypického členu kategorie *srdce*, kterým je srdeční orgán. Ačkoliv RAE nabízí poněkud explicitnější a preciznější charakteristiku, v obou případech se můžeme dočíst o konkrétním umístění orgánu i o jeho funkci. Tato informace není zdaleka triviální, ba naopak, v průběhu analýzy se přesvědčíme o její naprosto stěžejní roli při vzniku konceptuálních metafor.

2. Srdce jako symbol citů představuje o poznání abstraktnější význam, ačkoliv po provedení jeho oboujazyčného rozboru takový úsudek možná lehce přehodnotíme. V rámci tohoto významu nás *srdce* překvapí nečekaně širokou škálou pojmů, a tedy i metafor zahrnutých v české a španělské frazeologii. Teoretické poznatky o konceptualizaci orientačních metafor a jejich úzké propojení s tělesnou, fyziologickou bází člověka v této kapitole budou nanejvýš užitečné.

3.–4. Česká a španělská konceptualizace lidského ducha – povahy a odvahy – nás zavede do světa ontologických metafor plných tepla, zlata a vřelosti, stejně jako chladu, prázdnoty a bezcitnosti. Koncept tohoto významu srdce představuje kategorii neomezených možností, jejíž hranice v této práci budeme muset určit s ohledem na jeho obsahovou stránku. V neposlední řadě se staneme svědky barvitě konceptualizace lidské kuráže v rámci živočišné zvíře.

5. V českém jazyce se setkáváme s tělesnou metaforou, odkazující prostřednictvím *srdce* na oblast jemu bezprostředně blízkou – zejména pak hrud', prsa či trup. Ačkoliv nemůžeme hovořit o její úplné absenci ve španělském jazyce, její absence v níže uvedené tabulce je opodstatněná, což se pokusíme objasnit v odpovídající podkapitole.

⁷⁹ PSJČ UJČ https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?heslo=srdce&pocet_karet=50

⁸⁰ DLE RAE <https://dle.rae.es/coraz%C3%B3n>

6. Výraz *srdce* v češtině dle uvedených zdrojů má i význam metonymický, konkrétně jde o synekdochu *pars pro toto*, nicméně tento dílčí význam španělské slovníky neuvádějí a my jsme se s ním v našem vzorku nesetkali.

7. Ačkoliv *srdce* jako *oslovení osoby* se v oficiálním výčtu významů španělského *corazón* nevyskytuje, apelativní funkci plní *srdce* i ve španělštině, a to dokonce mnohem častěji než v češtině. K takovému tvrzení nebude nejspíš nutný ani podklad o oboujazyčném užití *srdce* v této funkci, neboť *srdcem* je člověk nazýván v panhispánském světě i na ulici či v obchodě, čímž zároveň můžeme předpokládat jisté snižování intenzity konotace tohoto výrazu v případě španělštiny oproti češtině (míněno pouze pro jeho apelativní funkci).

8. Typický antropomorfický koncept, sdílený oběma jazyky, představuje souvislost zmiňovanou u č. 1 – a sice souvislost s umístěním a funkcí srdečního orgánu v lidském těle. Vzhledem k oboujazyčnému uvedení této charakteristiky v definici č. 1 a zároveň srovnatelného významu *srdce* jakožto *středu* můžeme předpokládat minimální odchylky v metaforickém jazyce.

9. Tvarová „podobnost“ srdci v případě jakéhokoliv objektu není předmětem konceptualizace ani tělesné zkušenost, a nebude proto ani předmětem zkoumání v této práci.

10. Význam *srdce* jako *kladivo zvonu* nepatří vzhledem ke své úzkoprofilové funkci mezi příliš známé, respektive užívané pojmy. Nicméně nutno podotknout, že ačkoliv španělský zvon (*la campana*) užívá pro část *kladivo zvonu* zcela jiného pojmenování (*el badajo*), názvy jeho dalších částí zdaleka nepozbývají somatického charakteru (*el hombro, el pie, el labio*).

11. Obdobně jako u č. 9

V neposlední řadě bychom měli uvážit významů španělského *corazón* pod čísly 5 a 8, které v českém jazyce nemají svůj ekvivalent, ačkoliv v případě heraldiky bylo srdce známým symbolem po dlouhá léta i na našem území.

Tabulka č. 1: Významy českého slova srdce dle PSJČ ÚJČ.

1. <i>Orgán charakteristického tvaru uložený v prsou a uvádějící krev do oběhu.</i>
2. <i>Symbol, sídlo citu (lásky, nenávisti, radosti, bolesti).</i>
3. <i>Základ povahové stránky, sídlo duševního života, nitro.</i>
4. <i>Sídlo odvahy, zmužilosti.</i>
5. <i>Část těla u srdce, prsa, hrud'.</i>
6. <i>Člověk vůbec (ve spojení s dalším určením).</i>
7. <i>Důvěrné oslovení milé, drahé osoby.</i>
8. <i>Střed, středisko, nejdůležitější část něčeho.</i>
9. <i>Něco tvarem srdci podobného.</i>
10. <i>Kladivo zvonu.</i>
11. <i>Červená barva v kartách.</i>

Tabulka č. 2: Významy španělského slova corazón dle DLE RAE.

1. <i>Órgano de naturaleza muscular, común a todos los vertebrados y a muchos invertebrados, que actúa como impulsor de la sangre y que en el ser humano está situado en la cavidad torácica.</i>
2. <i>Palo de los cuatro que constituyen la baraja francesa, cuyas cartas llevan estampados uno o varios corazones rojos.</i>
3. <i>Ánimo o valor.</i>
4. <i>Sentimientos.</i>
5. <i>Dedo cordial.</i>
6. <i>Centro de algo.</i>
7. <i>Figura de corazón representada en cualquier superficie o material.</i>
8. <i>Heráld. Punto central del escudo.</i>

5.2 RADIÁLNÍ KATEGORIE SRDCE

Ještě před tím, než se budeme věnovat analýze jednotlivých konceptuálních kategorií srdce, podívejme se na malou ukázkou toho, jakým způsobem a v jakých situacích se jeho odlišné koncepty v přirozeném jazyce mohou vyskytovat. Následující text, který jsme sestavili z frazeologických spojení, naznačuje složitost sítě významů klíčového pojmu nadcházející analýzy. Pro lepší orientaci v textu odlišujeme dílčí významy barvou.

Řekněme, že žena potká *muže svého srdce*, nebo jej tak bude přinejmenším označovat. Neboť právě on si *její srdce získá*, a stane se *jeho vítězem*. Její *srdce tluče jen pro* něj. S hrdoostí oznamuje, že její *srdce je již zadané*, a po nějaké době již *s neklidem v srdci čeká*, až ji on, *jejího srdce šampion*, požádá o ruku. Jeho *srdce je* však *rozbouřené* a *plné rozporů*. Ona si to *k srdci*, pravda, příliš *nepřipouští*, a když je nejhůř, *srdce si* u přítelkyně *vyleje*. Ta *ji dodá srdce*, a ona svému milém konečně poví, co ji *na srdci leží*. Do slov *vloží celé své srdce*. S *vroucím srdcem* a *nadějí*, kterou na jeho *dně chová*, se modlí, aby si její slova *vzal k srdci*. *Srdce má jako v kleštích*. Z hrobového ticha ji *srdce bolesti usedá*. Když zaslechne, že je *srdce jeho života*, *spadne ji kámen ze srdce* a *srdce se začne radostí tetelit*. Bohužel předběžně. V tom muži náhle *stoupne srdce až do krku*, nebo spíš *spadne do bot*, když se rozhodne ji oznámit, že své *srdce* bude muset *rozdělit mezi* ní a svou novou rodinu, která mu rovněž *přirostla k srdci*. Již několik let *nosí v srdci* dvě ženy. Že mu to *srdce dovolí!* A to si myslela, že má *srdce na pravém místě*. Nemá *žádné!* Prý *rozdělit srdce*, jaká *dobrosrdečnost!* *Srdce jí pláče, nařiká bolesti*. *Zlomil ji srdce*. Snad je na čase *poslechnout své srdce*, neboť *to ji káže darovat ho* člověku se *srdcem na dlani*, který bude schopný *vložit* do společného života *celé své srdce*.

5.2.1 Srdce jako část těla

V rámci tělesné metafory odkazuje *srdce* na oblast hrudi, uvnitř které se samotný orgán nachází, stejně jako na další místa fyzickému srdci bezprostředně blízka, jako jsou například prsa, trup či krk. Podstata této metafory tedy spočívá v pomyslném prostorovém rozšíření pole působnosti srdce na jinou, lépe dostupnou část těla. V níže uvedených příkladech (28) můžeme pozorovat, že výraz *srdce* zde nepředstavuje úplnou synonymii, nýbrž odkazuje na konkrétní část těla a zároveň vyjadřuje jistý stupeň konotace. Jak uvidíme v následujících podkapitolách, každý koncept *srdce* odpovídá jistému druhu konotace, která je v některých případech méně a v jiných více znatelná.

- (28) a. *nosit na srdci škapulír*⁸¹
b. *ležet někdo někomu na srdci*⁸²
c. *přivínout někoho k (svému) srdci*
d. *nosit dítě pod srdcem*

Jedním ze způsobů, jak můžeme druh či stupeň konotace analyzovat je permutační test. Například nahrazením věty *Nosím na krku škapulír* větou *Nosím na srdci škapulír* vyjadřujeme určitý stupeň konotace, jež dáváme najevo hodnotu, kterou pro nás škapulír má, neboť zmiňujeme jeho bezprostřední blízkost k srdci jakožto k symbolu lásky. Pakliže někoho *přivíneme ke svému srdci*, zcela určitě se nejedná o duchaprázdné fyzické objetí, ba naopak, hodilo by se nazvat ho objetím láskyplným, neboť výrazem *srdce* zde opět vyjadřujeme bezprostřední blízkost dané osoby k sídlu našich citů a emocí. Z toho tedy vyplývá, že namísto neutrálních výrazů jako *prsa*, *hrud'* či *krk* je *srdce* použito jako symbol vřelosti a lásky, což platí i v případě lásky mateřské (28d).

Z hlediska tělesného zakotvení jazyka můžeme ve výše uvedených konotacích (28) vnímat jistou spojitost se zkušenostní bází raného dětství, kdy *chování v náruči* znamenalo nejen fyzickou blízkost, ale i pocit lásky, vřelosti, přijetí a bezpečí. Ačkoliv tato tělesná zkušenost dala vzniknout mnoha druhům konceptuálních metafor v obou jazycích, její užití v rámci odkazování na část těla je typické spíše pro český jazyk. V případě španělštiny prokázaly kontrolní výsledky na internetovém vyhledávači znatelně převažující frekvenci výskytu výrazu *pecho* či *apechar* (29), namísto užití výrazu *corazón*. Podobnou odchylku jsme pozorovaly rovněž v textech InterCorpu, kde se překladatelé této metafory jeví být podstatně ovlivněni předlohou textu v původním jazyce. Výraz *srdce* byl do španělštiny

⁸¹ Existence homonyma: *nosit něco na srdci/nosit někoho v srdci*

⁸² Existence homonyma: *ležet někomu něco na srdci* (starosti)

překládán jako *pecho*, avšak španělské věty obsahující výraz *pecho* pak v češtině již výraz *srdce* neobsahovaly.

(29) *apretar/estrechar contra su pecho; apechar*

5.2.2 Srdce jako střed

Antropocentrické vnímání světa umožnilo vznik mnoha orientačních metafor. Nedílnou součástí prostorových systémů se pak stal již dříve zmiňovaný koncept CENTRA a PERIFERIE, prostřednictvím kterého můžeme odkazovat nejen na prototypičnost členu dané kategorie, ale i na pozici ve fyzickém prostoru. Centrální umístění srdečního svalu v lidském těle dalo vzniknout metafoře, kde *srdce* vedle drobné konotace odkazuje především na STŘEDOVOU POLOHU objektu či jeho VNITŘEK.

V příkladech (30) můžeme kromě konceptu STŘEDOVÉHO UMÍSTĚNÍ vnímat lehký konotační nádech, přičemž tento koncept lze pak v českém jazyce intenzifikovat užitím adverbia *až* a navíc i možným přidáním zájmena *samého*, jako je tomu ve větě (31). Takovýmto způsobem můžeme rovněž odkazovat na jistou prototypičnost lesa, tedy na takovou část lesa, která vykazuje nejvíce jemu typických rysů jako například velké množství stromů, zpěv ptáků, a naopak absence zvuků aut či města. Užívání tohoto konceptu (*srdce jako střed*) se v obou jazycích rovněž shoduje například v případě jádra planety (32) a stejně tak se s ním můžeme setkat v titulech knih či filmů.⁸³

(30) a. *nacházet se v srdci Evropy*
linout se srdcem země

b. *está situado en el corazón de Europa*
llegar hasta el corazón del bosque

(31) *Došli jsme až do (samého) srdce lesa.*

(32) a. *V srdci planety se nachází pevné jádro.*
El núcleo se encuentra en el corazón del planeta.

Srdce jakožto vnitřní orgán rovněž zapříčinilo metaforu *srdce jako vnitřní část něčeho*, která je v českém jazyce typická zejména při odkazování na *květ* (33a), přičemž ve španělštině je tato metafora hojně užívaná jako synonymum pro *jádrinec* či jinou vnitřní část

---

⁸³ Například kniha *V srdci srdce země/En el corazón del corazón del país*, původního vydání GASS, William H. (2014). *In the Heart of the Heart of the Country: And Other Stories.*; dále v rámci filmografie snímek *Srdce světa/El corazón del mundo*.

plodu (33b). Díky mezinárodnímu obchodu a dovozu exotických plodů se tento pojem nicméně začíná objevovat i v češtině, prozatím v případě *srdce artyčoku*.

Specifickým španělským spojením, které nejenže neexistuje v českém jazyce, ale ani v žádném jiném evropském, je *el dedo corazón*, tedy prostřední prst, čili prostředníček, zvaný též *dedo cordial*, doslova *srdečný prst* (34).

- (33) a. *Poupata přijala v samém svém srdci včely.*
b. *Hay que quitarle el corazón a la manzana. (Descorazonar la manzana).*
- (34) *El dedo medio también se llama el dedo corazón.*

Ve srovnání s metaforou *srdce* jako *část těla*, koncept *srdce* jako *střed* se zdá vyjadřovat o poznání slabší konotaci, neboť ani implicitně neodkazuje na lásku či podobnou emoci. Podle PSJČ je koncept *srdce* jako *střed* knižního, respektive básnického charakteru, což se na percepci konotace této metafory může rovněž podílet.⁸⁴

Za zmínku stojí v neposlední řadě zvláštní funkce tohoto orientačního konceptu, respektive jeho schopnost realizovat svou antropocentrickou podstatu v takových jazycích, ve kterých neexistují předložky. George Lakoff v knize *Ten Lectures on Cognitive Linguistics* uvádí jako příklad jazyky mixtec, ve kterých předložku *na* substituují slovo *hlava*. Česká věta (35a) by pak v doslovném překladu z původního znění vypadala jako věta (35b). Vrátime-li se však k pojetí *srdce* jakožto *středu*, můžeme připustit možnost existence podobného konceptu, reprezentovaného jiným, centrálně umístěným orgánem jako například žaludkem, který navíc vystihuje středové umístění precizněji než srdce.

- (35) a. *Ta kráva je **na** kopci.*
b. *Ta kráva je **hlavou** kopce.*

5.2.3 Srdce jako centrální funkce

Naše uvědomění životně důležité funkce srdce zapříčinila vznik konceptuální metafory, v rámci které *srdce* vyjadřuje nepostradatelnost konkrétní části vůči svému celku, nebo přinejmenším významnou roli, kterou v rámci daného objektu sehrává. Takovým objektem může být například budova, společnost nebo kolektiv lidí. Podívejme se nyní na smysl tohoto konceptu. Jak již bylo řečeno, z fyzikálního hlediska je život jedince na správné funkci srdce

---

⁸⁴ Dostupné zde:

<https://ssic.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=srdce&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

zcela závislý. Primárním úkolem svalové pumpy je zajištění kvality krve, jejího toku a proudu, tedy správná cirkulace cévním řečištěm, a to včetně regulace řady odchylek jako například tlaku krve v odlišných částech těla, přičemž jeho účelem je zajistit transport a výměnu látek s okolím. Z hlediska tělesného zakotvení jazyka můžeme tedy usoudit, že *srdce* nese význam zdroje aktivity či iniciativy, ať již v rámci společnosti či budovy (36). A stejně jako se mění chemické složení krve v závislosti na průchodu krevním řečištěm, může dojít například i k obměně zaměstnanců či jakýchkoliv dalších prvků v rámci daného objektu. Úkolem srdce je pak prostřednictvím tepen, žil a vlásečnic distribuovat kvalitní krev na základě vhodného tlaku na konkrétní místa těla. To může v přeneseném slova smyslu znamenat nejen odvést dobrou práci či přijít s originální myšlenkou, ale činit tak soustavně (tak jako je soustavná práce srdce a tok krve), efektivně (tak jako srdce efektivně užívá tři druhů cév pro distribuci krve po těle) a zároveň hladce (tak jako by měl být hladký průtok krve, pokud nechceme, aby nastal infarkt myokardu). S danou aktivitou či iniciativou je tedy zapotřebí správně vynaložit, respektive aktivně se podílet na jejím přenosu na další oddělení či k nadřizovanému, což ovšem vyžaduje kvalitní personál a kvalitní komunikaci. Zároveň, stejně jako v případě srdce, se může od daného objektu požadovat schopnost vychýlit se v případě potřeby dočasně ze své stability za účelem zvýšení efektivity – stejně jako když člověk sportuje a srdce zvýší výkonnost, protože je to v daný moment pro organismus nezbytně nutné.

- (36) a. *Tady, ve strojojně, je srdce továrny.*
b. *Ostrava je ocelové srdce republiky.*

Kombinace dvou či dokonce více konceptů není v případě radiálních kategorií výjimkou, ba naopak, jak jsme se přesvědčili v kapitole 4.2., řetězení kategorií a konceptů je zcela běžné. V přirozeném jazyce se například můžeme setkat s propojením konceptu *umístění* srdce a jeho *funkcí*, s čímž se v přirozeném jazyce můžeme setkat u slovního spojení (37a). V tomto případě *corazón* nemusí znamenat výhradně geografický středobod země, nýbrž i funkci určitého objektu, který se na planetě nachází a plní významnou funkci. Paleobiolog Marcelo Leppe například označuje Antarktidu za *srdce planety Země* zejména proto, že neustálá proměnlivost její plochy ze zkrusleného hlediska připomíná srdeční palpitaci.⁸⁵

---

⁸⁵ „Es el único continente que cambia de extensión todos los años y si uno lo mira con perspectiva es como si lo viera palpitando“ v článku La ciencia en el corazón del planeta, dostupný zde: <https://www.diariovasco.com/sociedad/cumbre-cambio-climatico-chile-madrid-cop25/ciencia-corazon-planeta-20191205185008-ntrc.html>

- (37) a. *corazón del planeta*
- b. *corazón del mundo*

Příklad (38c) pak představuje název publikace, ve které se její autorka zabývá otázkou genderové nerovnosti, přičemž apozicí **corazón** odkazuje na rodinu jakožto **zdroj**, respektive **jádro** této problematiky, stejně jako i jejího možného řešení. Za východisko považuje Velarde vědomé změny v nejužším rodinném kruhu, neboť právě rodina představuje základní stavební kámen celé společnosti.⁸⁶ S konceptem srdce jako základním stavebním kamenem určité společenské jednotky se můžeme setkat v obou jazycích (38a-38d).

- (38) a. *Právě on je srdcem a duší kolektivu.*
- b. *El matrimonio es el corazón de la familia.*
- c. *La familia, el corazón de la ecología humana.*
- d. *Esta iglesia es el corazón de la comunidad.*

V rámci řetězení a kombinování konceptů se můžeme setkat i s níže uvedenými příklady (39)-(41). *Srdcem města* může být v případě (39a) více či méně centrální oblast města, která je typická jistou aktivitou, zejména kulturní. Může to být náměstí, jedna z hlavních tříd či ulic, ale zrovna tak jím může být park, ve kterém se konají pravidelné akce jako trhy, poutě, průvody apod. Zda v takové metafoře srdce odkazuje více na **centrální polohu** či na zvýšenou **aktivitu a koncentraci lidí** je známé buď z kontextu anebo vůbec. V každém případě můžeme předpokládat, že se nejedná vyloženě o periferii objektu, ačkoliv to zároveň nemůžeme vyloučit, neboť představuje-li metafora kombinaci více konceptů, její hranice jsou těžko stanovitelné. To dosvědčuje existence některých parků, nacházejících se na samém okraji města, které jsou centrem častého kulturního dění a společenských aktivit, kde by označení *srdce města* mohlo být zcela odpovídající. Totéž platí pro španělský příklad (39b), kde pouze místní obyvatelé bez kontextu pochopí, na kterou část města výrazem *srdce* mluvčí odkazuje.

- (39) a. *Trhy se konají v srdci města.*
- b. *La feria se celebra en el corazón de la ciudad.*

Srdce vzpoury (40) pak rovněž naznačuje přítomnost jak *středového*, tak i *funkčního* konceptu, neboť z této fráze vyplývá, že na daném místě vzpoura začala (*jádro, iniciativa*), zároveň však explicitně vyjadřujeme, že zmiňované místo se nachází mezi dvěma body, tedy

---

⁸⁶ VELARDE, Lola (2018): La familia, corazón de la ecología humana. Digital Reasons.

v jejich *středu*. S kombinací dvou konceptů se rovněž setkáváme ve španělských příkladech (41), kde v případě (41a) *srdce* vyjadřuje *zdroj* prvotní aktivity, respektive její iniciaci, a zároveň je mu přiřazena *centrální lokace* na základě periferních oblastí hor a údolí.

- (40) *Mezi nimi a plání leží Betar, to srdce vzpoury.*
- (41) a. *La batalla empezó en el corazón del imperio, entre la montaña y el valle.*
 b. *En el corazón de la batalla mataron al emperador.*

5.2.4 Srdce jako nitro člověka

Koncept *nitra člověka* je ve frazeologii typický vysokým výskytem ontologické metafory. Hodnocením kvality či materiálních vlastností *srdce* jakožto nádoby vyjadřujeme kvality lidské, většinou dlouhodobého charakteru, ať již vrozené či vypěstované, nikoliv však neměnné. Adjektiva nesoucí informaci o této kvalitě vykazují převážnou shodu v obou jazycích, což můžeme pozorovat v příkladech (42)-(47). Z antropocentrického hlediska můžeme usoudit, že vnitřní pozice srdečního orgánu je dalším důvodem, proč uvedené charakteristiky jedince odkazují na jeho nitro a pravou podstatu, nikoliv na jeho povrchní hodnocení. Tímto se do jazyka opět promítá orientační metafora s konceptem CENTRA a PERIFERIE, v přeneseném slova smyslu NITRA a POVRCHNÍHO DOJMU. Uvážíme-li naopak metaforu strukturální, náznak mapování cílové a původní domény bychom pak mohli realizovat následovně.

<u>NITRO ČLOVĚKA</u>	< NITRO FYZICKÉHO TĚLA	< VNITŘNÍ POZICE SRDCE
<u>LASKAVOST</u>	< ZLATÉ SRDCE	< DRAHOCENNÁ MATERIE
<u>GENEROSIDAD</u>	< CORAZÓN DE ORO	< MATERIA PRECIOSO

Ontologická metafora má řadu funkcí, a pakliže vnímáme a popisujeme *srdce* jako nádobu, můžeme hodnotit jeho *rozměr* jako ve slovních spojeních (42b, 42c) a (43b, 43c, 43d). V níže uvedených příkladech si kromě konceptu *dobrotu*, *laskavosti* a *přívětivosti* (42-43) můžeme dále všimnout adjektiv odkazujících na nízkou či vysokou *teplotu* srdce (44). Tato konceptuální metafora je pravděpodobně důkazem svého zakotvení ve zkušenostní bázi člověka. Jedná se o fyziologický proces, který spočívá ve změně teploty těla způsobené fyzickou blízkostí druhé osoby. Ta stoupá v závislosti na druhu a intenzitě konkrétní emoce jako třeba láska či pocit bezpečí. Primárně se jedná o vzpomínku na *chování v lidské náruči*, kterému se v raném dětství nevyhnul nikdo z nás. Tato zkušenostní báze (*chování*) pak dala vzniknout konceptuálnímu pojetí *tepla* jako *lásky*, *přívětivosti*, *sympatií*. Koncept *chlada*

pak reprezentuje naopak *opuštěnost*, *odmítnutí* či *lhostejnost*. Na základě Hebbova zákona bychom pak měli mít tuto metaforu tím hlouběji zakotvenou, čím více jsme byli v raném dětství láskyplně chováni.

- (42) a. mít dobré srdce
b. mít velké srdce
c. mít široké srdce
d. mít zlaté srdce; mít srdce ze zlata
- (43) a. tener buen corazón
b. tener gran corazón (*ser (una persona) de buen/gran corazón*)
c. ser todo corazón
d. tener mucho corazón
e. tener un corazón de oro
- (44) a. mít vroucí/vřelé srdce
b. mít chladné srdce
c. mít studené srdce
d. mít ledové srdce
e. tener un corazón frío
f. tener un corazón de hielo
g. Manos frías, corazón caliente.
h. La mente fría y el corazón caliente.

České rčení o *studených rukách* (45) však vykazuje jistou sémantickou a lexikální odchylku. Španělština vnímá studené ruce jako důkaz *vroucího* srdce, tedy osoby přívětivé povahy, kdežto čeština odkazuje na *upřímnost*. Jedná se o výhradu české jazyka, neboť další evropské (románské, germánské i slovanské) jazyky prezentují ve své frazeologii *studené ruce* rovněž jako důkaz *vroucího*, respektive *vřelého* srdce.

- (45) Studené ruce, upřímné srdce.

Příklad (46a) je pak typickým projevem jazykového antropocentrismu, který by nevzniknul nebýt symetrické stavby našeho těla. Ačkoliv se koncept pravé a levé strany promítá v přirozeném jazyce poměrně hojně (*být pro někoho ta pravá* apod.), výraz *pravý* většinou nevyjadřuje skutečnou orientaci, nýbrž odkazuje na *pravost* ve smyslu *správnosti* či *ryzosti*. Ve španělštině se setkáme právě s takovou interpretací (47), typickou rovněž pro český jazyk (46b), sémanticky ekvivalentní s variantou (46a). Původ konceptu *pravého*, respektive *správného umístění* srdce by mohl rovněž souviset se skutečnou možností nesprávného umístění orgánu srdce v hrudním koši, k čemuž dochází v důsledku vrožené

vady. Pakliže má tedy někdo srdce na *pravém* či *správném místě* (*bien puesto*), dá se říci, že jeho jednání odpovídá určité normě a hodnotíme ho tak jako *kladné, správné*.

- (46) a. *mít srdce na pravém místě*
b. *mít srdce na správném místě*
- (47) *tener el corazón bien puesto*

Některé z výše uvedených ontologických metafor se prostřednictvím antonymních adjektiv mohou užít k vyjádření opačné, tedy negativní konotaci téhož konceptu. Původ a užívání těchto metafor spočívá v obdobné reflexi jazykového obrazu světa. Příklady (48) ukazují propojení fyzických vlastností *kamene* s povahou člověka, čímž vyjadřují citový *chlad* či *netečnost*, stejně jako fráze (49) kde *bronz*, *železo* a *ocel* představují srovnatelné sémantické koncepty. Sémanticky i lexikálně jednoduchý je pak koncept (50), který značí *lhostejnost*, *citový chlad*, *absenci empatie* a z hlediska ontologické metafory poukazuje na nedostatek cenného obsahu v srdci nebo i jeho úplnou absenci.

- (48) a. *mít srdce z kamene*
b. *mít kamenné srdce*
c. *tener un corazón de piedra*
c. *tener un corazón pétreo*
- (49) a. *mít tvrdé srdce*
b. *tener un corazón duro (ser duro de corazón)*
c. *tener un corazón de acero*
d. *tener un corazón de bronce*
e. *tener un corazón de hierro*
- (50) a. *mít okoralé srdce*
b. *nemít (žádné) srdce*
c. *být bez srdce*
d. *no tener corazón (ser una persona sin corazón)*
- (51) *tener pelos en el corazón*

Španělské srdce může být *tak velké, že se ani do hrudníku nevtěsná* (52), a proto ho v rámci české varianty můžeme *rozdělit* s ostatními (53) nebo ho alespoň *nosit na dlani* či *na talíři* (54). Příklady (54)-(55) pak vyjmutím srdce ze svého nitra vyjadřují oboujazyčně shodný koncept *otevřenosti*, *upřímnosti* nebo až *transparentnosti*. Nošením srdce na dlani však své nitro zároveň vystavujeme jisté *zranitelnosti*, jejíž hodnota je v této metafoře rovněž zahrnuta.

- (52) *tener alguien un corazón que no le cabe en el pecho*
- (53) *srdce by s každým rozdělil*
- (54) a. *mít/nosit srdce na dlani*
 b. *nosit srdce na talíři*
- (55) a. *tener el corazón en la mano (en las manos)*
 b. *llevar el corazón en la mano (en las manos)*

Měkké srdce (56) pak v obou jazycích může – v závislosti na kontextu – vykazovat jak pozitivní, tak negativní konotaci. Být *tvárný*, a tedy *ovlivnitelný*, může být v určitých situacích velkou nevýhodou nebo v krajním případě může vyústit až v psychickou manipulaci. Majitel *měkkého srdce* je totiž zpravidla emočně *poddajný až neodolný* a snadno podlehne psychickému nátlaku, čímž si snadno získá přezdívku *slaboch* či *měkkota*, španělsky *blandengue*. V případě, že své srdce však někdo nechá pouze dočasně *obměkčit* (57) v dobré vůli obou stran, nemusí to mít nutně zmíněné následky. Oba jazyky pak nabízí i další, méně užívané fráze (58), které rovněž odkazují na člověka snadno podléhajícího citům a emočním vlivům.

- (56) a. *mít měkké srdce*
 b. *ser blando de corazón*
- (57) b. *obměkčit srdce*
 c. *pookřát srdce*
- b. *ablandar el corazón*
 c. *suavizar el corazón*
- (58) a. *mít srdce z marcipánu*
 b. *mít srdce z másla*
- c. *tener un corazón de pollo*
 d. *tener corazón de melón*

Vzhledem k tomu, že tato konceptuální metafora slouží k popisu a hodnocení lidského charakteru, ke kterému se může vázat nekonečná řada adjektiv, pak se tato nekonečná řada adjektiva může vázat ve frazeologii se *srdcem* jakožto slovní spojení. Povahu člověka tedy můžeme prostřednictvím srdce definovat neomezeným množstvím přídavných jmen jako například *veselé srdce*, *neklidné srdce*, *zhýčkané srdce*, *rozbouřené srdce* a mnoho dalších. V důsledku toho se pak můžeme setkat například i s českou frází *volit muže podle srdce*, což na rozdíl od výše uvedených slovních spojení nevypovídá o žádné konkrétní

charakteristice, nýbrž výhradně o takové, kterou si my sami stanovíme. V souvislosti s adjektivy se můžeme mimo jiné setkat i se slovním spojením *čistota srdce*, španělsky *limpieza del corazón*, a sice v textech Bible.

V neposlední řadě stojí za zmínku metafora *srdce plné něčeho*, jejíž struktura spočívá rovněž v pojetí *srdce jako nádoby*, avšak o nitru člověka zde nevypovídá její *materiál*, nýbrž její *obsah*. Funkce adjektiva *plné* zde může vzbudit pocit zdánlivé metaforické kontradikce, o které jsme hovořili v podkapitole 4.5.1. v rámci studia Srinivase Narayanana, kde jsme si jako příklad (27) uvedli naplnění člověka nežádaným obsahem. Zmíněná zkušenostní báze dala vzniknout metafoře *nahoru je více* (kvantita) a zároveň *nahoru je lépe* (kvalita). V případě srdce jako nádoby to však neplatí vždy, neboť pravděpodobně nikdo neuvítá stoupající hladinu negativní emoce v srdci, natož pak jeho úplné naplnění touto emoci. Oboujazyčnou shodu funkce a pojetí tohoto konceptu můžeme pozorovat v níže uvedených příkladech (59)-(60).

- (59) a. *srdce plné: lásky, něhy, radosti, klidu*
b. *srdce plné: zášti, nenávisti, zloby, bolesti*
- (60) a. *corazón lleno de: amor, terneza, alegría, paz*
b. *corazón lleno de: odio, aversión, rencor, dolor*

Koncept *srdce jako nitro* představuje nanejvýš otevřenou kategorii, jejíž hranice sahají daleko za uvedený jazykový vzorek. Podívejme se nyní na konkrétní aspekt *nitra člověka*, a sice na *kuráž*, která odkazuje na srdce i již pouhou etymologií svého výrazu.

5.2.5 Srdce jako lidská kuráž

Etymologická souvislost slova *kuráž* a *srdce* není na první pohled vůbec zřejmá, zejména pak nemáme-li alespoň základní znalosti latiny. Postavíme-li však vedle sebe slova *kuráž*, *corazón* a *coraje*, jejich společný základ je nám bez hlubšího bádání odhalen. Pochopení skutečnosti, že *srdce* odkazuje na *kuráž*, a naopak, nám však v tuto chvíli nestačí. O kvalitě kuráže totiž v některých slovních spojeních vypovídá zvolené adjektivum, které se v českém a španělském jazyce ne vždy shoduje, jak si ukážeme v následujících příkladech.

- (61) a. *mít lví srdce*
b. *tener un corazón de león*
- (62) a. *mít srdce tygra*
b. *tener un corazón de tigre*

Zvířata hrají ve frazeologii neopominutelnou roli a jejich funkce je až překvapivě rozmanitá, což dokazuje například pojem *slepice*, který v češtině obnáší zcela odlišnou konotaci než španělská *gallina*, ačkoliv v obou jazycích představuje konotaci negativní. Zvířata, která reprezentují zbabělost, se liší takřka v každém jazyce, respektive v každé kultuře. Je tedy zajímavé, že naopak pro vyjádření statečnosti je lev univerzálním prototypem (61). Co je však na lvu tak výstižného pro koncept kuráže? Jeho statečnost a dravost představuje s typickou lví elegancí obdivuhodnou kombinaci, se kterou se ne jeden bojovník v minulosti chtěl ztotožnit. Komu se to však skutečně povedlo, byl Richard Lví srdce (Ricardo Corazón de León), který si svými činy – svou kuráží – vysloužil *lví srdce* jako oficiální přízvisko. Podobné metafory si můžeme všimnout v názvu filmu *Statečné srdce* (*Corazón valiente*), který rovněž pojednává o kuráži a osudu bojovníka. V rámci živočišné říše se můžeme mimo jiné setkat i se slovním spojením *mít srdce tygra* (62), které však původně pochází z anglické literatury, konkrétně od Williama Shakespeara.

- (63) a. *mít odvážné srdce*
b. *tener un corazón valiente*
- (64) a. *mít srdce válečníka*
b. *tener un corazón de guerrero*
- (65) *tener pelos en el corazón*

Příklady (63)-(64) pravděpodobně vychází z dávného středověku, kdy jen ti, kteří riskovali svůj život, byli považováni za statečné. Souvislost se *srdcem* pak můžeme ve frazeologii vnímat ve skutečnosti, že v případě prohry mohl bojovník přijít o život probodnutím svého srdce některým z bojových nástrojů. Planoucí srdce se tak zároveň stalo heraldickým symbolem boje za nějakou myšlenku, ideu či cit. Španělská fráze (65) rovněž vyjadřuje statečnost a nebojácnost.

- (66) a. *mít zaječí srdce*
b. *ser gallina*
- (67) a. *mít babské srdce*
b. *mít zbabělé srdce*

Hodné zamyšlení je české pojetí bázlivosti, které se užívá již tak automaticky, že si málokdo uvědomuje jeho podstatu. *Zbabělé* – nebo též *babské* – *srdce* (67) vypovídá o genderové diskriminaci v konceptu kuráže, která ve španělštině není tolik znatelná, třebaže

slovní spojení *ser gallina* (66b) rovněž odkazuje na samičí pohlaví. Je však pravděpodobné, že mluvčí při prvních užitích tohoto slovního spojení odkazovali v první řadě na povahu slepice, pro kterou je úlek a následný útěk typickým povahovým rysem.

V neposlední řadě stojí za zmínku etymologický poznatek tohoto konceptu. V dnešní době bývá *kuráž* považována za synonymum *odvahy*, avšak nebylo tomu vždycky tak. Pojem *kuráž* původně vypovídala spíše o *nitru*, o *duchu* člověka, o jeho přirozeně statečné či bázlivé povaze. Člověk *se statečným srdcem* má tedy smělou, nebojácnou náuru a je mu vlastní jednat (někdy až příliš) troufale, bez pocitu ohrožení. *Odvaha* naopak přísluší spíše konkrétnímu kontextu, respektive situaci, ve které se člověk buď *odváží* něco udělat, nebo nikoliv. S takovým krokem souvisí pak riziko nežádoucího výsledku, kterým dříve bývala nejčastěji ztráta majetku či reputace, neboť původně tento význam (*odvážit se*) znamenal doslova dát majetek na váhu. Nicméně již tenkrát vykazoval tento výraz jisté znaky polysémie, neboť rovněž mohl značit odpoutání se od nějaké osoby.⁸⁷ V soudobém kontextu pak taková situační odvaha může být zahrnuta například ve větě *Opovaž se!* Koncept *váhy* však nabízí pro *srdce* mnohem širšího metaforického využití, se kterým se opět setkáme v následujících podkapitolách.

5.2.6 Srdce jako symbol citů

Srdce představuje vedle lidského charakteru i další aspekt vnitřní stránky člověka, kterým jsou *city* a *emoce*. Ačkoliv tyto dva pojmy představují pro řadu z nás synonyma, v následujících podkapitolách se budeme jejich rozboru věnovat odděleně. Emoce pro nás budou představovat momentální reakce, spojené s fyziologickými změnami v organismu. Nyní se podívejme na citové zaujetí člověka jakožto stav vykazující spíše dlouhodobější charakter, alespoň co do porovnání s emočními procesy. Z toho důvodu představuje tato podkapitola přirozený přechod mezi statickým významem vnitřní stránky člověka (*nitro, charakter člověka*) a jeho bezprostředními emočními reakcemi, čímž se stává jejich přirozeným pojítkem.

- (68) a. *dát své srdce někomu*
- b. *darovat své srdce někomu*
- d. *dar su corazón a alguien*
- e. *regalar su corazón a alguien*

---

⁸⁷ Heslo: *otvážiti se*. Saročeský slovník, [seš.] 1–26. Praha: Academia, 1968–2008. Dostupný zde: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

- (69) a. *mít srdce (již) zadané*
 b. *postavit někomu ve svém srdci oltář*

Se srdcem jako s nádobou se dá realizovat řada úkonů, často prostřednictvím ontologické a zároveň orientační metafory. Příklady (68) můžeme vyjádřit sdílení své lásky s druhou osobou, stejně jako příklady (69), kterými dáváme najevo svou oddanost či závazek vůči druhé osobě. Příklady (70) můžeme naznačit, že získání náklonnosti druhé osoby nás stálo určité úsilí, nebo naopak můžeme mít pocit, že se tak stalo bez našeho plného vědomí (71), přičemž v obou případech (70)-(71) srdce odkazuje na drahocenný objekt.

- (70) a. *získat (si) něčí srdce*
 b. *dobýt něco srdce*
 c. *ganarse el corazón de alguien*
 d. *conquistar el corazón de alguien*
- (71) a. *ztratit srdce*
 b. *ukrást srdce*
 c. *perder el corazón (enamorándose)*
 d. *robar el corazón a alguien*

Pakliže na někoho často a s láskou vzpomínáme, užíváme výrazů (72), které prostřednictvím daných sloves vyjadřují určité emoční pouto či emoční zainteresovanost. Totéž platí pro příklady (73), které vykazují rysy orientační metafory a rovněž vyjadřují obecnou citovou afekci či osobní zájem. V případě, že nás taková afekce trápí a způsobuje nám tíživé pocity, užíváme slovních spojení (74).

- (72) a. *nosit v srdci (někoho/něco)*
 b. *vepsat se někomu do srdce (někdo/něco)*
 c. *meterse alguien en el corazón de otra persona*
 d. *atravesar el corazón*
- (73) a. *přirůst k srdci někomu (někdo/něco)*
 b. *něco chytit někoho za srdce*
 c. *něco vzít někoho za srdce*
- (74) a. *ležet na srdci*
 b. *(nemoci) něco přenést přes srdce*

Uvážíme-li hledisko sémanticko-syntaktické dekompozice Leonarda Talmyho, metaforu (74b) bychom pak mohli analyzovat následovně. Uživatel této fráze vnímá fyzickou překážku na dráze od bodu A k bodu B, kde bod B představuje cíl – přijetí něčeho.

Absolvování celé dráhy by znamenalo smíření se s něčím, avšak tomu brání zmíněná překážka. Překážku představuje *srdce*, tedy nějaká citová afekce, která člověka tíží natolik, že není sto absolvovat s touto emoční překážkou danou cestu smíření až do jejího cílového bodu. Pakliže cesta vedoucí přes *srdce* je znemožněná tíhou emoce, není možné ji *přes srdce přenést*. Stejně tak můžeme sloveso doplnit příslovcem **těžko přenést něco přes srdce**, čímž však stvrzujeme, že jsme si se situací poradili a cestu i přes tíhu emoční překážky byli schopni absolvovat až do konce, do bodu smíření s danou situací.

Španělská fráze (75) odpovídá českému výrazu *prahnout po něčem*, tedy velmi toužit. Výrazy (76) pak vyjádříme silnou afekci či zamilovanost, přičemž konotace výrazu (76a) zahrnuje spíše otázku životní priority, neboť pakliže nám *srdce tluče jen pro rodinu*, vyjadřujeme tím kromě maximální afekce i právě její absolutní prioritu v našem žebříčku hodnot.

(75) a. **venir en corazón**

(76) a. *srdce tluče jen pro něco/někoho*

b. **hacer latir el corazón**

V určitých situacích spojených s rozhodováním či podnikáním důležitého kroku můžeme jednat buď racionálně anebo s ohledem na naše citové pouto vůči danému objektu či tématu. Tehdy se setkáváme s frázemi typu (77), přičemž konotace výrazu *podlehnout* v orientační metafoře (77b) může, ale nemusí být zamýšlena negativně. Jedná se o subjektivní konotaci, jejíž podtext vyplývá z hodnot mluvčího. V případě, že tento zastává důležitost racionálního jednání a nemá pochopení pro citovou stránku člověka, může výrazem *podlehnout* mínit jistou podřadnost, kterou lidským emocím přikládá. Věta (77a) naopak takovou konotaci neobsahuje, pouze uznává skutečnost, že city dokáží člověka ovlivnit více než selský rozum.

(77) a. *Srdci neporučíš.*

b. **podlehnout srdci**

Do vykonávání některých činností můžeme promítnout naši vnitřní afekci (78), v některých případech rovněž za pomoci orientačních metafor (78e, 78f). Vyjadřujeme jimi, že danou činnost děláme dobrovolně, s upřímnou radostí a dobrým záměrem. Při hlubším rozboru můžeme tuto ontologicko-orientační metaforu vyhodnotit jako transfer veškerého obsahu našeho srdce (*zájem, láska, upřímnost* apod.) do dané činnosti, představující rovněž nádobu. Obsah našeho srdce se tak aktivně podílí na realizaci jiného úkonu. Vrátime-li se k předchozí podkapitole, kde *srdce* představovalo koncept *nitra člověka*, příklady (79) značí

přítomnost takového konceptu spolu s jistou vnitřní afekcí pro vybranou činnost, záležitost. V takovém slovním spojení můžeme v rámci českého jazyka plnohodnotně nahradit slovo *srdce* výrazem *duch*. Univerzální afekci vůči čemukoliv pak můžeme vyjádřit slovním spojením (80).

- (78) a. *dělat něco srdcem*
b. *hacer algo de corazón*
c. *jednat srdcem*
d. *rozhodovat se srdcem*
e. *dát/vložit do něčeho (celé své) srdce*
v. *poner el corazón en algo*
- (79) a. *mít srdce sportovce*
b. *být srdcem lingvista*
c. *ser un hombre con corazón de poeta/de lingüista*
- (80) a. *srdeční záležitost*
b. *asunto del corazón*

V neposlední řadě stojí za zmínku výskyt personifikace, tedy užívání výrazu *srdce* k odkazování na druhou osobu (81), respektive na člověka ve spojení s dalším určením. Silnější osobní afekci pak můžeme pozorovat v oslovení milované osoby (82). Obecně můžeme říci, že ať již se jedná o koncept zalíbení, zájmu či prioritizace, ve všech případech je základem jistá emoční zainteresovanost či citová afekce.

- (81) a. *dvě milující srdce se shledala*
b. *tener (también) su corazón/corazoncito*
- (82) a. *srdíčko*
b. *corazón, mi corazón, corazón mío*
c. *pedazo del corazón*

Koncept citové stránky člověka nabízí díky své dynamičnosti možnost rozmanité modifikace v rámci ontologické metafory. Pakliže *srdce* může být interpretováno jako nádoba jistého obsahu, můžeme se přirozeně setkat s frázemi typu (83), které mají tendenci vyskytovat se častěji s pozitivní konotací, ačkoliv ani negativní konotace nejsou zcela výjimečné (84). S obdobnou metaforou jsme se setkali již v příkladech (59-60) podkapitoly 5.2.4., kde obsah srdce představoval povahový rys člověka.

- (83) a. *naplnit srdce: láskou, něhou, radostí, klidem*
b. *llenar el corazón: de amor, de alegría, de paz*

- (84) a. *naplnit srdce: smutkem, bolestí, žalem, neklidem*
b. *llenar el corazón: de tristeza, de dolor, de inquietud*

K dalším zajímavým odhalením bychom mohli dojít hlubší dekompozicí španělských výrazů *acordar* či *recordarse*, jejichž kořen vykazuje etymologickou souvislost se slovem *corazón*, což může vysvětlovat skutečnost, že emoční zainteresovanost hraje významnou roli pro správnou funkci dlouhodobé paměti. Jinými slovy se jedná o *pamatování si srdcem*. Nejen tato etymologická souvislost by se nabízela jako další možný předmět zkoumání v rámci radiální kategorie *srdce*.

5.2.7 Srdce jako sídlo emocí

Podle Paula Ekmana se emoce skládají ze tří vzájemně propojených složek, kterými jsou subjektivní emocionální prožitky, vnější expresivní chování a jejich fyziologické koreláty. Zjednodušeně řečeno můžeme emoci definovat jako opak vnitřní stability, tedy neklidový stav, a to i v případě, že ho hodnotíme jako kladný. Tělesná podstata emocí dokazuje skutečnost, že je možné je měřit, v dnešní době dokonce již několika různými způsoby. K tomu se využívají například elektromagnetické vlny, pohyby svalů na obličeji (tzv. mikrovýrazy), tělesná teplota, tlak a tepová frekvence, atd.

Ačkoliv se emoce jeví na první pohled jako zcela abstraktní pojmy, v této podkapitole se zaměříme na jejich neopominutelný základ v tělesné zkušenosti, který nám objasní mnoho zdánlivých kontradikcí mezi metaforami v české a španělské frazeologii. Pojmová struktura emocí je velmi komplexní a zahrnuje bohatou kategorizační strukturu, neboť může reprezentovat nespočet svých druhů – od extáze až po nejhlubší zármutek. My se nyní zaměříme na tři z nich – strach, smutek a radost.

STRACH

Již roku 1872 Charles Darwin ve své knize *The expression of the emotions in man and animals* kladl důraz na nezbytnost emoce *strachu*, neboť jejím primárním úkolem je odradit nás od vystavení se jistému riziku či nebezpečí a předejít tak ztrátě našeho života. Tato elementární podstata pocitu strachu v nás dodnes přetrvává, ačkoliv v mnoha případech již není zdaleka tak opodstatněná, jako byla u našich předků žijících ve zcela odlišných životních podmínkách. Nicméně situace, které v dnešní době považujeme za rizikové, a nahání nám strach, jsou vzhledem k současnému životnímu stylu a modernímu žebříčku hodnot víceméně pochopitelné. Jejich psychologickou dekompozicí bychom překvapivě

mohli dojít k obdobným výsledkům jako dekompozicí rizikových situací dávných dob, a sice k existenčním nejistotám. Podívejme se nyní na konceptualizaci *strachu* a na způsoby, kterými se snažíme co možná nejlépe vystihnout tuto nastalou emoci v přirozeném jazyce. Ontologická metafora (85) představuje prostřednictvím absence *srdce* přítomnost strach a zároveň nedostatek odvahy, neboť *nemít srdce něco učinit* bychom též mohly vyjádřit frází *nemít kuráž* či *nemít odvalu něco učinit*.

- (85) a. ***nemít srdce něco udělat/říct***
b. ***no tener corazón para hacer/decir algo***

Širokou škálu možností pro vyjádření náhlého *strachu*, *ztráty odvahy* až *úzkosti* nabízejí příklady (86)-(88), ve kterých můžeme pozorovat lexikální zvláštnosti v obou jazycích jak ve volbě sloves, tak ve volbě podstatného jména. Z hlediska konceptuální metafory můžeme pozorovat oboujazyčnou sémantickou i lexikální shodu co do volby slovesa ve frázích (86) a (87), kde slovesem *mít/tener* vyjadřujeme náhle vzniklý stav strachu prostřednictvím ontologické metafory a slovesem *stoupnout/subírsele* vyjadřujeme prostřednictvím orientační metafory směr NAHORU.

- (86) a. ***mít srdce až v krku***
b. ***mít srdce až v hrdle***
c. ***tener el corazón en la garganta***
d. ***tener el corazón en el cuello***
- (87) a. ***stoupnout srdce až do krku***
b. ***subírsele el corazón a la garganta***
c. ***subírsele el corazón al cuello***
d. ***subírsele el corazón a la boca***

Lexikální odchylku představuje ve španělštině výraz *boca* (87d), který se v české frazeologii vyskytuje v rámci odlišných konceptů, čímž by tato fráze mohla českému posluchači evokovat domněnku konceptu upřímnosti (*Co na srdci, to na jazyku.*). V každém případě na základě studií Paula Ekmana můžeme usoudit, že i přes drobné odlišnosti se v obou jazycích odkazuje na totožný fyziologický prožitek, ve kterém na základě zvýšené rychlosti srdečního rytmu pociťujeme jeho stahy směrem nahoru, ať již v krku, hrdle či ústech.

Tentýž koncept je zahrnut v níže uvedených španělských frázích (88) prostřednictvím slovesa *poner* a orientační odkázání *srdce* na oblast *dutiny ústní*. Sloveso *poner* je v tomto

příkladu specifické variabilitou svého slovesného způsobu (zvratný, tranzitivní). Frázi (88) pak můžeme v závislosti na tvaru slovesa odkazovat buď na svůj osobní stav nebo naopak na způsobení pocitu strachu druhé osobě. Český jazyk, respektive české sloveso *stoupnout* (87a) tuto možnost nenabízí a mluvčí tak odkazuje výhradně sám na sebe.

- (88) a. *poner el corazón en la garganta*
 b. *poner el corazón en el cuello*
 c. *poner el corazón en la boca*
 d. *ponérsele el corazón en la garganta*
 e. *ponérsele el corazón en el cuello*
 f. *ponérsele el corazón en la boca*

Na fyziologickou reakci srdce odkazujeme prostřednictvím orientační metafory i ve frázích (89), při jejichž vyřčení prožívá mluvčí skutečný pocit fyzického ponížení srdečního orgánu. V češtině představuje tato metafora větší lexikální i sémantickou, respektive gramatickou variabilitu. Místo určení, do kterého české srdce spadne můžeme odlišit prostřednictvím ontologické metafory slovy *kalhoty* či *boty*, stejně jako slovesa *mít* a *spadnout* nabízí možnost lehkého odlišení orientačního pojetí.

- (89) a. *spadnout srdce do kalhot*
 b. *spadnout srdce do bot*
 c. *encogérsele el corazón a alguien*
 d. *encoger el corazón a alguien*
 e. *mít srdce v kalhotách*
 f. *mít srdce v botách*

Při získávání našeho jazykového vzorku jsme se setkali v rámci slovního spojení (89d) rovněž s konceptem *lítosti*, respektive *bolesti způsobené soucitem*. Pro vyjádření takové emoce existuje v českém jazyce například fráze *srdce nad něčím usedat*, zahrnující též orientační metaforu směru DOLŮ, avšak namísto konceptu *strachu* tato vyjadřuje právě pocit *žalu*, často na základě *soucitu*.

Oboujazyčnou lexikální odchylku vykazují slovní spojení (90). Využijeme-li však naší základní lidské schopnosti – představivosti –, můžeme se přesvědčit o jejich společném konceptuálním základu. Stisknutí srdce kleštěmi či dlaní v pěst znamenají víceméně identický pohyb, a stejně tak i shodný efekt, pocit. Uvážíme-li pak fyziologický projev *Syndromu zlomeného srdce* (zmiňovaný v kapitole 3.3.1.), nemůžeme vyloučit průběh podobného symptomu srdečního svalu při emočním prožitku vyjádřeným touto metaforou.

- (90) a. *mít srdce jak v kleštích*
 b. *meter el corazón en un puño*
 c. *poner el corazón en un puño*
 d. *tener el corazón en un puño*

S fyziologickými symptomy tepla a chladu jsme se již setkaly v rámci konceptu lidské povahy, který nabízí širokou paletu výrazů od *vřelosti* přes *chlad* až po skupenství *ledu*. Českým ekvivalentem frazeologických jednotek (91) by mohla být například fráze *ztuhnout krev v žilách*, vyjadřující identický emoční i fyziologický proces, způsobující člověku pocit chladu příčinou strachu či jisté formy nepříjemného překvapení. Emoce obsažené v takových slovních spojeních (91) můžeme v českém jazyce dále vyjádřit frázemi jako například *vyrazit někomu dech*, *nemožné se v někom krve dořezat* nebo *zastavit se srdce úlekem*. Paul Ekman ve svých publikacích zmiňuje, že v tomto stavu dochází k okamžitému snížení tělesné teploty, což vysvětluje existenci velmi rozmanité škály tohoto typu teplotní metafory (nejen v souvislosti s výrazem *srdce*). Kromě skutečné změny tělesné teploty se podle Ekmana v rámci podobných emočních prožitků naše těla potýkají rovněž se snížením či zvýšením vnitřního krevního tlaku, což se nabízí jako další souvislost obsažená v předchozích frázích (86), (87), (89), (90).

- (91) a. *helar el corazón a alguien*
 b. *helársele el corazón a alguien*
- (92) *darle a alguien un vuelco el corazón*

SMUTEK

Pocit smutku je nedílnou součástí našeho života stejně jako pocit strachu. Z hlediska konceptuální metafory se v obou jazycích s vyjádřením této emoce setkáváme opět prostřednictvím kombinace ontologické i orientační metafory, na základě fyziologických procesů těla. Například fráze (93)-(95) nám mohou připomenout skutečně existující *Syndrom zlomeného srdce*. Tento stav lze vyjádřit ontologickou metaforou srdečního orgánu jako cenného objektu, typického svou křehkostí a zranitelností, na základě čehož jsou mu v obou jazycích přiřazována slovesa jako *zlomit*, *rvát*, *trhat* či *puknout*. Ukázka (95) pak opět naznačuje možnou modifikaci fráze v rámci španělského jazyka volbou mezi tranzitivním a zvrtným slovesem.

- (93) a. *bolet (u) srdce*
 b. *mít **zlomené** srdce*
 c. *někdo/něco někomu **zlomit** srdce*

- d. *něco někomu **rvát** srdce*
  - e. *něco někomu **trhat** srdce*
  - f. ***puknout** někomu srdce*
  - g. *něco někomu moci srdce **utrhnout***
- (94) a. ***dolor** de corazón*
- b. ***tener** el corazón roto/partido*
  - c. ***partir** el corazón a alguien*
  - d. ***romper** el corazón a alguien*
  - e. ***quebrar** el corazón a alguien*
- (95) a. *partírsele a alguien el corazón*
- b. *rompérsele a alguien el corazón*

Rčení (96) pak korespondují s konceptem orientační metafory, kdy je bolest našeho srdce způsobena přítomností či nepřítomností jistého faktoru v našem pomyslném vizuálním poli, respektive v našem vědomí.

- (96) a. *Co oči **nevidí**, srdce **nebolí**.*
- b. *Ojos que no ven, corazón que no siente.*

V níže uvedených frázích (97) můžeme spolu s pocitem *smutku* vnímat rovněž pocit *soucitu* či *lítosti*, které zde sehrávají významnou roli, neboť bez empatie by nás jen těžko mohla ranit bolest druhého. Zejména pakliže nám nad něčím *srdce usedá*, naše bolest vychází právě ze soucitu a lítosti vůči druhé straně. Stejnou podstatu, avšak zcela jiný lexikální obsah můžeme pozorovat ve španělských příkladech (98), které vyjadřují prožitek *hlubokého zármutku*. Ten může být způsoben druhou stranu, nebo může vyplývat z lítost vůči bolesti druhé strany, proto je v některých případech nutná znalost kontextu.

- (97) a. *srdce někomu bolesti **usedat***
- b. *srdce někomu bolem/žalem **přetékat***
  - c. *mít srdce **plné žalu***
  - c. *udělat/sdělit něco s **krvácejícím srdcem***
  - d. *udělat/sdělit něco s **těžkým srdcem***
  - e. *nebýt někomu **lehko u srdce***
  - f. *být někomu **těžko u srdce***
  - g. *dělat/způsobit někomu **těžké srdce***

Typicky česká slovní spojení (97d)-(97g) pak vyjadřují *zatížení* citovým zaujetím, které neznemožňuje, avšak nepříznivě ovlivňuje jisté sdělení či vykonání nějaké činnosti. Srdce

jakožto nádoba pak může být v daný moment zatížena jak pocitem lásky, tak pocitem obavy či soucitu. Obecně můžeme říci, že smutek či bolest vznikají právě na základě afekce nejrůznějších forem, a teprve v důsledku narušení či nenaplnění daného vnitřního citového zaujetí tak vzniká emoční reakce smutku. Zajímavým předmětem komparativního vícejazyčného a multikulturálního zkoumání by pak mohla být partikulární metaforická frazeologie založená na konkrétním původu emoce smutku – například právě empatie.

- (98) a. *clavarle a alguien en el corazón algo*
b. *clavarse a alguien en el corazón algo*
c. *cubrirse a alguien el corazón*
d. *arrancarse a alguien el corazón*
e. *atravesar el corazón*

RADOST

Analýza tohoto konceptu vnitřní stránky člověka nás zavede až do období dětství, ve kterém jsme prožívali spontánní radost nejrůznějšími formami a vzpomínka na ně nám může pomoci podstatu tohoto konceptu pochopit. Například ukázka (99) neznačí pouze orientační metaforu, kde směr NAHORU vyjadřuje kladné sdělení, jak jsme si vysvětlili v kapitole 4.2.1., nýbrž je rovněž příhodnou ukázkou zkušenostní báze. Vzpomeňme si na pocit radosti z našeho dětství, když nás někdo zvedl do náručí nebo nás vyhazoval nad sebe do vzduchu. Stejně tak jsme i my začali přirozeně skákat do náručí tomu, koho jsme s radostí spatřili.

- (99) a. *srdce radostí poskočit*
b. *saltar el corazón de alegría*

Zde je ovšem nutné poukázat na zdánlivou metaforickou nekoherenci, zmiňovanou v kapitole 4.5. Jak je možné, že *poskočení* srdce radostí a jeho úzkostlivé *stoupnutí* do krku představují dvě diametrálně odlišné emoce, když přitom obě slovní spojení reprezentují tentýž koncept orientační metafory – směr NAHORU? Podle obecných zásad Lakoffa a Johnsona by taková metafora měla zpravidla vypovídat o pozitivním vjemu, co se o *srdci* v *hrdle* říci nedá. Tuto otázku nám mohou opět objasnit poznatky z publikací Paul Ekmana, podle kterého v momentě prožitku jak *radosti*, tak *strachu* probíhá v těle identický fyziologický proces, a sice intenzivní zesílení srdeční palpitace, jež skutečně vnímáme až v hrdelní oblasti či zkrátka v horní oblasti od srdce. Daný proces pak pouze verbálně pojmenujeme v závislosti na našem subjektivním hodnocení situace. Tělesné zakotvení této

metafory je tedy významnější než zásady směrových konceptů orientačních metafor, což poukazuje na nezbytnost znalostí a zohledňování fyziologických příznaků těla při dekompozici emočně významových metafor pro jejich správné pochopení. Pocit radosti a nadšení můžeme rovněž vyjádřit prostřednictvím ontologické metafory (100) či personifikace (101).

- (100) a. *srdce se radostí **tetelit***
- b. *srdce **kypět** radostí*
- c. *srdce **sršet** radostí*
- d. *srdce být **plné** radostí*

(101) *až se na to srdce **směje***

Mezi radostné emoce řadí Paul Ekman jakýkoliv pocit nadšení, požitku či úlevy. Tyto emoce se do české frazeologie promítají velmi rozmanitě a s jejich španělskými ekvivalenty jsme se v našem jazykovém vzorku setkaly jen omezeně (viz 100). Výjimkou jsou například fráze (102a, 102b), které mají své ekvivalenty i v mnoha dalších cizích jazycích. Slovní spojení (102c, 102d) rovněž obsahují informaci o zvýšení teploty, která tkví opět ve zkušenostní bázi přivnutí do vroucí, láskyplné náruče. Intenzivní těšení se na něco či na někoho pak můžeme vyjádřit frází (103), jejíž fyziologické zakotvení je více než zřejmé, stejně jako španělská ukázka (104), která na rozdíl od teplotního projevu znamená pocítění zvýšené srdeční palpitace.

- (102) a. ***zahřát** u srdce*
- b. ***calentar** el corazón*
- c. ***roznítit** skleslé srdce*
- d. ***zažehnout** plamínek/lásku v srdci*

(103) *srdce **hořet** nedočkavostí*

(104) *algo **hacer latir** el corazón de alguien*

Známa česká fráze (105), která ve španělštině nemá odpovídající ekvivalent, vypovídá o předchozím emočním zatížení, které již pominulo a dotyčného tedy přestalo tížit. Podobný pocit lze v obou jazycích vyjádřit slovními spojeními (106), kde si mluvčí uleví od svého vnitřního napětí *vylitím nepříznivých pocitů a obav ze svého srdce*, nejčastěji prostřednictvím komunikací s další osobou, které se rozhodně s těmito pocity svěřit (*declarar*).

(105) *kámen **spadnout** ze srdce*

- (106) a. *vylít/vylévat někomu srdce*
 b. *declarar su corazón*

5.2.8 Srdce jako sídlo rozumu a intuice

Západní civilizace považuje za sídlo mysli a racionality mozek. Ve frazeologii se však i *srdce* nabízí jako zdroj rozumu, zejména pak v souvislosti s ovlivňováním mysli a učinění rozhodnutí či jiných, zásadních kroků. Například chceme-li někoho přimět, aby bral vážně naši radu či názor, *klademe* mu ji/ho *na srdce* (107a) s nadějí, že si druhý naši radu *k srdci* *vezme* (107b), tedy že ji uváže nebo ji bude ideálně i aplikovat. Někdy si však slova druhého můžeme *brát k srdci* až *příliš* (107c), čímž do fráze zahrnujeme negativní konotaci, vyjadřující nežádoucí pocitový dopad z přijetí zaslechnutých slov. Tyto myšlenkové a zároveň komunikační procesy tedy podléhají deiktickému centru, neboť jedna strana informaci podává (*klást, vložit*) a druhá strana je jejím příjemcem (*vzít si, brát si*). Španělské varianty tohoto procesu předávání rady, inspirace či motivace druhému se záměrem ovlivnění se nabízí v ukázce (108). Všechny uvedené fráze obsahují jistou míru afektivní konotace, zejména pak v případě (107d) a (108b). *Promluvíme-li* někomu *do srdce* (či *do duše*), je naším záměrem druhého ovlivnit v jeho konání, a sice pro jeho vlastní dobro, neboť s ním sdílíme jisté citové pouto. Fráze (107d) může ojediněle značit i pokárání.

- (107) a. *klást/vložit něco někomu na srdce*
 b. *vzít si/brát si něco k srdci*
 c. *brát si něco příliš k srdci*
 d. *promluvit někomu do srdce (do duše)*
- (108) a. *poner algo en el corazón a alguien*
 b. *Sus palabras me llegaron al corazón.*

Jelikož rozum a mysl představují vnitřní stránku člověka zrovna tak jako lidské pocity, jsou tyto dva aspekty nezbytně propojeny a vzájemně se ovlivňují. Mozek jakožto centrum chápání a rozhodování podle Antonia a Hanny Damasio zcela podléhá emocím, což dalo vzniknout metaforám typu (109). Ta vyjadřuje odpoutání se od racionálních restrikcí či společenských norem a značí rozhodování se na základě vlastního přesvědčení a pocitu.

- (109) a. *jít za svým srdcem*
 b. *jít za hlasem svého srdce*

- c. *následovat hlas svého srdce*
- d. *seguir su corazón*
- e. *seguir la voz de su corazón*

V momentě rozhodování můžeme dále podléhat i vlivu naší intuice, jakémusi vnitřnímu vnuknutí – přesvědčivému, byť nevysvětlitelnému pocitu. Český jazyk užívá pro popis takového stavu fráze (110a), jejímž španělským ekvivalentem může být slovní spojení *tener una corazonada*, které odpovídá i česká fráze *cítit to v kostech*. Další španělské ekvivalenty konceptu takové niterní komunikace můžeme vidět v příkladech (110b, 110c, 110d), které vykazují rysy personifikace stejně jako rčení (111), neboť *srdci* přisuzují typicky lidské komunikační schopnosti – *mluvit a lhát*.

- (110) a. *srdce mi říká, že...*
- b. *anunciarle a alguien el corazón algo*
- c. *darle a alguien el corazón algo*
- d. *decirle a alguien el corazón algo*

- (111) a. *Srdce (nikdy) nelže.*
- b. *El corazón no es traidor*

5.2.9 Srdce jako upřímnost

Další koncept, který srdce nabízí ve velmi shodném oboujazyčném pojetí, je upřímnost. V některých případech může konotace zahrnovat i aspekt *opravdovosti*, který představuje pomyslný přechod mezi *upřímností* a *intenzitou*, respektive jejich kombinaci. Konceptem *intenzity* se budeme zabývat v následující podkapitole.

I zde se setkáváme s kombinací ontologické a orientační metafory. Srdce jako nádobu můžeme *otevřít* (112), a umožnit tak druhému nahlédnout do jeho nitra, tedy zpřístupnit mu jeho obsah – pravdu. Vůle odhalit druhému pravdu, která se v srdci ukrývá a nebývá okem rozpoznatelná, zároveň znamená vystavení se jisté zranitelnosti, neboť srdce má původně interní umístění právě z důvodu ochrany a bezpečí. Za stálého předpokladu srdce jako nádoby můžeme dále očekávat, že jeho obsah (*pravda*) se dostane směrem VEN, jako je tomu v příkladech (113) a (114). Směr VEN je oboujazyčně vyjádřen předložkami *z/od*, respektive *de*, přičemž vybrané sloveso odkazuje na mluvu nebo čin. Upřímný a spontánní může být i lidský smích (115) či jakékoliv jiné počínání.

- (112) a. *otevřít své srdce*
 b. *otevřít někomu srdce*
 c. *abrir alguien su corazón*
 d. *abrir el corazón a alguien*
- (113) a. *jíť něco přímo od srdce*
 b. *nejít od srdce*
 c. *mluvit/řici něco od srdce*
 d. *udělat něco ze srdce*
 e. *udělat něco od srdce*
 f. *mít někoho ze srdce rád*
- (114) a. *salir del corazón algo*
 b. *salirle a alguien del corazón algo*
 c. *decir algo de corazón*
- (115) *zasmát se od srdce*

Fráze *mluvit se srdcem na dlani* (116) oboujazyčně koresponduje s konceptem otevřenosti svých pocitů (112), neboť v srdci tkví naše nejhlubší pravda a my jsme ochotni ji sdílet a vystavit ji opět jisté zranitelnosti. Ukázka (117), která značí upřímné až přímé verbální vyjádření pocitů jedince, zahrnuje ve své španělské variantě vertikálně orientovanou metaforu, na rozdíl od české, stručnější varianty.

- (116) a. *mluvit se srdcem na dlani*
 b. *hablar con el corazón en la mano*
- (117) a. *Co na srdci, to na jazyku.*
 b. *A la boca sube lo que hay en el corazón.*

Co se týká původu a vzniku tohoto konceptu, pohlédněme na něj z hlediska prosté lidské, fyzické zkušenosti. Naše srdce nám mnoha různými způsoby neustále připomíná skutečnost, že jsme naživu, tedy *opravdu* naživu. Vždyť precí měření srdečního pulsu je primárním způsobem, jakým zdravotníci zjišťují, zda je někdo živý nebo nikoliv. Schopností srdce je tedy jednoznačné *prokázání* života či úmrtí. Jednoznačné – tedy *pravdivé*, většinou nezvratné. Odtud koncept *upřímnosti* a *pravdivosti*.

Původ metafory (118) bychom pak mohli považovat za pozůstatek dávných dob, kdy přiložení ruky na srdce značilo přísahu, jejíž nedodržení by dotyčného stálo život – konkrétně srdce.

- (118) a. *ruku na srdce*
b. *con la mano en el corazón*

5.2.10 Srdce jako intenzifikátor

Srdce jako symbol citového zaujetí pro naši společnost představuje natolik podstatný koncept, že se do frazeologie promítá hned dvakrát. Pakliže totiž chceme zintenzivnit vyjádření jisté afekce či emoce vůči druhému, činíme tak prostřednictvím slovního spojení z *celého srdce* či *celým (svým) srdcem*. Můžeme například někomu z celého srdce *děkovat* (119), čímž dáváme najevo, že neděkujeme pouze ze zvyku či ze společenských zásad, nýbrž že v daný moment vděk skutečně, upřímně pociťujeme.

Stejně tak můžeme někoho milovat či po něčem toužit *celým svým srdcem* (120), čímž naznačujeme silnou citovou afekci vůči dané osobě, činnosti či objektu. Zde můžeme opět pozorovat, že spojením *srdce* s hromadným kvantifikátorem *celý*, intenzifikujeme oblast vybrané dominanty – pociťovanou a sdělovanou afekci.

- (119) a. *z celého srdce*
děkovat někomu z celého srdce
b. *de todo corazón*
agradecérselo a alguien de todo corazón

- (120) a. *celým (svým) srdcem*
prahnout/toužit po něčem/někom
b. *con todo el corazón*
querer a alguien con todo el (mi) corazón

Uvedená slovní spojení taktéž zahrnují koncept *upřímnosti*, respektive s ním přímo souvisí. Takový jev je pro radiální kategorie zcela běžný. Uvážíme-li jakýkoliv druh citové afekce, pravděpodobně uznáme, že v daný moment ji vnímáme jako opravdovou, upřímnou. V jiném případě bychom neměli tendenci tuto emoci v mluvě intenzifikovat či kvantifikovat. Rozdíl mezi konceptem *upřímnosti* a *intenzifikace* můžeme pozorovat i v tom, že *intenzifikátor* je lexikálně, gramaticky i sémanticky vypustitelný, což představuje zvláštnost výhradně tohoto konkrétního konceptu. Takový jev můžeme pozorovat v příkladech (121) a

(122). Slovním spojením *celým srdcem* v podstatě posouváme celou naši výpověď na maximální nejvyšší hodnotu. Odstupňování intenzity afekce můžeme na následujících příkladech (121) a (122) pozorovat, jako by se jednalo o vertikální škálu afekce.

- (121) a. *Salamanku mám ráda.*
b. *Salamanku mám moc ráda.*
c. *Salamanku miluji.*
d. *Salamanku miluji **celým srdcem**.*
e. *Salamanku miluji **celým svým srdcem**.*
- (122) a. *Me gusta Salamanca.*
b. *Me gusta mucho Salamanca.*
c. *Amo Salamanca.*
d. *Amo Salamanca **con todo el corazón**.*
e. *Amo Salamanca **con todo mi corazón**.*

5.2.11. Ostatní koncepty srdce

V této podkapitole shrneme zbývající koncepty srdce, se kterými jsme se v našem jazykovém vzorku setkali a nebyla jim vyhrazena samostatná podkapitola. Jedním z takových je španělské slovní spojení *el secreto corazón* (123), kde doplněním slova *secreto* o výraz *corazón* odkazujeme na pravou podstatu daného tajemství či jádro věci. Tomu můžeme mimo jiné přisoudit rovněž původ v interním umístění srdečního orgánu v těle.

Fráze (124) vypovídá o vnitřním, pevném odhodlání něco udělat, obdobně jako česká fráze *mít něco na srdci* (125). Česká varianta však zahrnuje pouze komunikační aspekt, respektive tendenci sdělit někomu něco, kdežto španělské *haber/tener a corazón* zahrnuje více proaktivní záměr mluvčího nejen ke slovu, ale zejména k činu. Ze sémantického hlediska tedy fráze (124) a (125) nemůžeme považovat za vhodné ekvivalenty.

- (123) ***secreto corazón** de algo*
*misterio escondido en el **secreto corazón** de las cosas*
- (124) a. ***haber a** corazón*
b. ***mi tener a** corazón*
- (125) ***mít** něco na srdci*

Typicky španělská fráze (126) je ukázkou kombinace ontologické a orientační metafory, kde je srdce jakožto cenný objekt vyňato z těla ven, čímž naznačujeme jistou ztrátu. Ta může být nejen emočního rázu, ale i materiálního, finančního. V českém kontextu

bychom podobný koncept mohli vyjádřit takovými frázemi, ve kterých se slovo srdce nevyskytuje, avšak některé užívají obdobné konceptuální metafory: *vyždímat někoho, přivést někoho na mizinu, připravit někoho o poslední košili, pustit žilou, vyrazit z někoho duši*.

(126) a. *sacar el corazón a otra persona*

Původ metafory (127) bychom mohli chápat jako přirovnání nepříznivých emočních pocitů jedince k nepříznivým pocitům v zažívacím traktu, jehož úkolem je trávit a zpracovat potravu. Mluví se může potýkat s takovými emocemi, které je těžké tzv. strávit a vnitřně zpracovat, tedy je přijmout, a proto svůj pocit přirovnává k funkci lidských vnitřností, respektive ke střevům. Tento pocit dotyčnému brání realizovat určitý požadavek, který mu byl zadán druhou stranou nebo je i jeho vlastní. Tehdy mluvčí pociťuje strach či nechuť, které je potřeba potlačit nebo psychologicky ovládnout a momentální pocitové protivenství překonat. V češtině pro takovou situaci užíváme výrazu *přemoci se, překonat se*.

(127) *hacer de tripas el corazón*

Příklad (128) pak představuje typickou španělskou kolokaci, odkazující na pojem *bulvár*. Svůj plnohodnotný ekvivalent má ve španělštině naopak výraz *lamač srdcí* (129), který prostřednictvím ontologické metafory odkazuje na zlomení srdce jako cenné nádoby. V důsledku pak může tedy dojít k již dříve zmiňovanému *Syndromu zlomeného srdce*, ačkoliv ve skutečnosti se přízvisko *lamač srdcí* užívá spíše s humorem.

(128) a. *la prensa del corazón*
b. *una revista del corazón*

(129) a. *lamač srdcí*
b. *rompecorazones*

Následující frazeologické jednotky (130) zahrnují kombinaci vícero konceptů zároveň a jejich váha se odvíjí v první řadě od kontextu. V některých případech mohou značit *dodání odvahy*, v jiných emoční *povzbuzení* či *zvednutí nálady*. Obecně můžeme říci, že vyjadřují vůli pozitivně ovlivnit vnitřního rozpoložení, ať již své či cizí. Fráze (130f) má pak v českém jazyce další možný ekvivalent, zmiňovaný v podkapitole 5.2.8., a sice *promluvit někomu do duše*.

- (130) a. ***dodat si srdce***
 b. ***roznítit něčí srdce***
 c. ***crecer el corazón***
 d. ***dilatar el corazón***
 e. ***ensanchar el corazón***
 f. ***tocarle a alguien en el corazón***

Slovní spojení *a corazón abierto* (131) nikterak nesouvisí s metaforicky otevřeným srdcem v rámci lidské povahy, nýbrž se srdcem fyzicky zpřístupněným na operačním sále.

- (131) a. ***a corazón abierto***
 b. ***operace na otevřeném srdci***

Fráze (132) vypovídají o emočním stavu, který nebylo možné jednoznačně zařadit do žádného z emočních konceptů v kapitole 5.2.7. Za zmínku pak stojí homonymie španělské frazeologické jednotky (132a), prostřednictvím které můžeme vyjádřit dvě zcela odlišné výpovědi. Jeden z jejich významů jsme zmiňovaly již v příkladu (52), ve kterém nesla význam *dobrotivosti*, neboť někdo může mít natolik *velké srdce*, že se mu ani do hrudi *nevejde*. Tato fráze však může obsahovat i negativní konotaci, a sice ve smyslu vnitřní pocitové *roztržitosti* či *nervozity*, která se z fyziologického hlediska projevu znatelně zvýšenou srdeční palpitací. Pro popsání takového stavu se v českém jazyce užívá fráze (132b). *Vyvedený z míry* či *mrzutý* může být člověk i v případě (132c), kdy mu někdo do srdce kápne jedovatého utrejchu, respektive jeho chování vyvolává takový dojem.

- (132) a. ***no caberle a alguien el corazón en el pecho***
 b. ***někomu se může srdce rozskočit***
 c. ***kápnout někomu do srdce utrejchu***

V českém jazyce může *srdce* zastupovat rovněž *morálku* nebo *hodnocení*, respektive *posuzování*. Srdce zde představuje jakési sídlo, ve kterém se rozhoduje, co je správné a co naopak odsouzeníhodné. Takové výroky však zpravidla nebývají objektivní, neboť se odvíjejí od osobních hodnot každého jedince (133).

- (133) a. ***Že mu to srdce dovolí!***
 b. ***To mi srdce nedovolí.***

Dalším případem homonymie ve španělské frazeologii je ukázka (134a), jejíž význam jsme zmiňovali v příkladu (43) v rámci lidského nitra a jeho povahy. Tam bychom mohli frázi jedním slovem přeložit jako adjektivum *srdečný* (134b). Její druhý význam pak vyjadřuje statečnost a odvalu neboli *srdnatost* (134c). S touto španělskou homonymní frazeologickou jednotkou si český jazyk poradil prostřednictvím derivace sufixu, kterým od sebe srdečnost a srdnatost odlišuje, třebaže tak dal vzniknout jevu paronymie.

- (134) a. *tener mucho corazón*
b. *srdečný*
c. *srdnatý*

Český jazyk nabízí i koncept srdce jakožto sídla sdílení soucitu a empatie, který může zahrnovat též citové zaujetí (135). Se španělským ekvivalentem této frazeologické jednotky jsme se v našem jazykovém vzorku nesetkali, stejně tak ani s ekvivalentem *oblomení srdce* (136), tedy přijmutí druhého k učinění jisté laskavosti či kroku.

- (135) *mít s někým srdce*
(136) *oblomit srdce někoho*

6. VÝSLEDKY PROVEDENÉ ANALÝZY

Na základě provedené komparativní analýzy můžeme usoudit, že konceptuální síť českého SRDCE a španělského CORAZÓN sdílí velmi podobnou strukturu. Komparací českých a španělských frazeologických jednotek jsme si v rámci jednotlivých konceptů mohli povšimnout menších či větších odchylek, nejčastěji lexikálního rázu. Uvedme si nyní některé z nich

Jediný koncept, se kterým jsme se našem jazykového vzorku setkali výhradně ve frazeologii jednoho jazyka, je tělesná metafora SRDCE JAKO ČÁST TĚLA. V českém jazyce se s ní můžeme setkat v několika málo frázích, španělština však v takových frázích užívá namísto *srdce* výrazu *pecho*, tedy *hrud'*. V rámci metafory SRDCE JAKO STŘED jsme se již setkali s větší rozmanitostí španělské frazeologie, zejména díky její hojně aplikaci metafory SRDCE JAKO VNITŘNÍ ČÁST OVOCE nebo díky specifickému španělskému výrazu DEDO CORAZÓN, prostřední prst.

S nejširší škálou slovních spojení jsme se mohli v obou jazycích setkat v rámci metafory SRDCE JAKO NITRO, kde i přes lexikální různorodost vycházely čeština i španělština z identické ontologické a zkušenostní báze. Přírozenou odchylku pak představuje koncept KURÁŽE, respektive zbabělosti, neboť ten se ve všech jazycích a kulturách odvíjí na základě klimatických a společenských podmínek. Bojácnost pak ve frazeologii reprezentuje takové zvíře, které je v dané oblasti svou plachostí vyhlášené. Pro Čechy je to již od pradávna *zajíc*, pro Španěly *slepice*.

Koncept CITŮ a afekce představuje velmi široké téma, v rámci kterého jsme mohli vidět zcela různorodá slovní spojení. Za zmínku však stojí zejména existence některých českých frazeologických jednotek, jejichž ekvivalent se ve španělském jazyce za přítomnosti slova *srdce* nenachází. Jedná se o výrazy bohaté na obsah orientační metafory jako například *přirůst k srdci*, *chytit za srdce*, *přenést přes srdce* či *ležet na srdci*.

Při analýze konceptu SRDCE JAKO SÍDLO EMOCÍ jsme měli možnost opakovaně aplikovat znalosti o fyziologických projevech těla z publikací Paula Ekmana. Ty nám pomohly objasnit řadu souvislostí u metafor, které na první pohled představovaly zdánlivou nekoherenci až kontradikci. Rovněž jsme si mohli povšimnout značné převahy frazeologických jednotek s negativní konotací. Takový jev bychom mohli pravděpodobně vysvětlit lidskou přirozeností nadměrné inklinace k neustálým obavám a starostlivosti o sebe

a o druhé, stejně jako časté projevy empatie a lítosti vůči druhé straně, které se v přirozeném jazyce vyskytují podstatně častěji, než fráze vyjadřující naprostou spokojenost a radost. V neposlední řadě stojí za zmínku morfologicko-sémantická rozmanitost španělského jazyka, se kterou jsme se setkali ve slovních spojeních konceptu *strach*, kde nabízela variabilitu slovesného způsobu a rodu. Ve španělštině obecně stojí za zmínku vysoký výskyt pasivního rodu a neosobních výpovědí. To může mít své opodstatnění ve skutečném původu emocí, a sice v původu intrapersonální, nikoliv interpersonální, jak by se někteří z nás mohli domnívat. Ve skutečnosti je totiž emoční (fyziologická) reakce reakcí na náš vlastní niterní, respektive citový stav a naladění. Jedná se o zcela subjektivní predispozici individuálního charakteru. Neboť vezmeme-li v úvahu například emoci *zklamání*, té musí logicky předcházet naše vlastní naladění zvané *očekávání*. Očekáváme situaci či výsledek, který nenastane nebo proběhne jinak, než jsme si představovali. *Zklamání* je tak čistě našeho vnitřního původu a neměli bychom mu připisovat žádný vnější původ a vinit z něj druhou stranu. Stejně tak smutek, radost, hněv a další emoce vychází v první řadě z našeho vlastního citového rozpoložení, které jim předcházelo.

V rámci konceptu INTUICE jsme se mohli setkat se specifickou španělskou frází *tener una corazonada*, která neznamena *mít srdcovku*, jak by se mohlo bez znalosti této frazeologické jednotky na první pohled zdát, nýbrž *mít tušení* či *cítit něco v kostech*. Koncept UPŘÍMNOSTI, stejně jako funkce INTENZIFIKACE pak představují v obou jazycích až překvapivě koherentní systémy bez lexikálních či sémantických odchylek.

Nakonec stojí za zmínku i výskyt homonymie některých frazeologických jednotek, na kterou jsme v průběhu práce poukazovali. Pro připomenutí se jednalo například o slovní spojení *ležet někomu něco na srdci* či *mít na srdci*, ve španělském jazyce bychom mohli jmenovat fráze *no caberle a alguien el corazón en el pecho* či *tener mucho corazón*. Chtěli bychom-li zmínit zajímavost mimo náš jazykový vzorek, pak jsme se ve španělštině velmi frekventovaně setkávali se synonymními frazeologickými jednotkami s pravidelnou lexikální obměnou, a sice s výrazem *alma* namísto *corazón*. Zejména pak v řadě frazémů odkazujících na lidské nitro či popisujících citovou stránku člověka. S podobnou substitucí jsme se v rámci českého jazyka setkali jen ojediněle.

ZÁVĚR

Tématem předložené diplomové práce byla kategorizace polysémních slov v češtině a španělštině. Cílem práce bylo vysvětlit principy kognitivní lingvistiky a ty posléze aplikovat v analýze českých a španělských frazeologických jednotek klíčového slova *srdce*.

V teoretické části jsme nejprve představili kognitivní lingvistiku jakožto disciplínu a navázali uvedením odlišných druhů kategorizace. Dále jsme vysvětlili zkušenostní bázi pro percepci a produkci řeči, která se do přirozeného jazyka promítá prostřednictvím konceptuální metafory.

Analytická část byla započata porovnáním českých a španělských definic klíčového slova *srdce* a nastíněním jeho základních konceptů. Stěžejní část práce pak představoval komplexní rozbor takových konceptů, se kterými jsme se v jazykovém vzorku setkali. Analýza jednotlivých frazeologických jednotek byla realizována v souladu s kognitivním přístupem k jazyku a prokázala jejich většinově shodnou konceptualizaci v českém a španělském jazyce. I přes časté lexikální odchylky bylo u většiny výrazů možné dohledat společné konceptuální základy pro oba jazyky, respektive pro obě kultury, a sice prostřednictvím lexikálně-sémantické dekompozice navržené Leonardem Talmym, či na základě poznatků o neurálních a fyziologických procesech, zmiňovaných Georgem Lakoffem a Paulem Ekmanem. Frazeologické jednotky jsme rovněž odlišovali v závislosti na druhu konceptuální metafory nebo na existenci antropocentrismu, které ve frazeologii sehrávají významnou roli.

V této práci jsme si ukázali, že prostřednictvím kognitivního přístupu můžeme na jazyk nahlížet z mnoha odlišných úhlů pohledu, které jsou spolu vzájemně spjaty. Jedná se o řadu faktorů, jež mají přímý vliv na vývoj a funkci přirozeného jazyka, a tedy i na vývoj a funkci frazeologie. Výskyt kognitivních principů je však v každodenní mluvě natolik automatický, že bez předchozích znalostí nám jejich původní koncepty zůstávají skryté. Zásady kognitivní lingvistiky umožnily celistvé uchopení této práce, ačkoliv její rozsah podléhal jistým omezením. Vzhledem k tomu, že každou uvedenou frazeologickou jednotku by bylo možné analyzovat daleko podrobněji, řešením by mohlo být pokračování práce se zaměřením pouze na vybraný koncept klíčového slova, či na vybraný kognitivní rys přítomný ve frazeologii.

RESUMÉ

El presente trabajo se dedica a estudiar la categorización de las palabras polisémicas desde el punto de vista de la lingüística cognitiva. El objetivo es realizar un análisis comparativo de la fraseología checa y española, más concretamente, de los conceptos particulares de la palabra *corazón*.

El trabajo consta de dos partes: una parte teórica y otra analítica.

La base de la parte teórica es la descripción de los rasgos típicos de la lingüística cognitiva. Primero, se presentan los fundamentos de la lingüística cognitiva y algunos estudios significantes. Segundo, se presenta el principio general del origen de la categorización y se explican los tipos particulares de ésta. Después, se explican el concepto del *embodiment* y algunos procesos corporales relevantes para mejor comprensión del funcionamiento del lenguaje humano. Por último, se aclaran las clases de las metáforas conceptuales, dado que éstas aparecen en toda la fraseología. Cada capítulo del marco teórico cuenta con muestras de las frases adecuadas.

La parte analítica empieza por la comparación de las definiciones de la palabra clave según los diccionarios español y checo correspondientes. Luego, se analizan distintos conceptos de la categoría radial de la palabra *corazón* y la fraseología que ésta ofrece. Al mismo tiempo, se analiza el origen y el sentido de las metáforas conceptuales que están presentes en las unidades fraseológicas. Tomando en cuenta el conocimiento previo del marco teórico, en el análisis también se considera la cuestión del *embodiment*, es decir, los procesos neurales y fisiológicos del cuerpo a la hora de la percepción y producción del habla.

Gracias al enfoque cognitivo, en el análisis podemos observar las bases comunes aún en las frases desemejantes léxicamente, gramáticamente o semánticamente.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BARTMIŃSKI, Jerzy (ed.) (1988). *Konotacja*. Apud: Hladká, Z., Vaňková. I., (2017). *Konotace*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde <https://www.czechency.org/slovník/KONOTACE>

BARTOŠ, Lubomír (xxxx).

BERENDT, Erich A.; TANITA, Keiko (2011). *The Heart of Things: A Conceptual Metaphoric Analysis of Heart and Related Body Parts in Thai, Japanese and English*. *Intercultural Communication Studies* XX: 1 (2011). Dostupné zde: <https://web.uri.edu/iaics/files/06ErichABerendtKeikoTanita.pdf>

BERLIN, Brent et alii (1971). *Principles of Tzeltal Plant Classification: An Introduction to the Botanical Ethnography of a Mayan-Speaking, People of Highland, Chiapas*. Academic Press.

BORODITSKY, Lera (2011). *How Languages Construct Time*. In: Stanislas Dehaene & Elizabeth Brannon (eds.), *Space, time and number in the brain: Searching for the foundations of mathematical thought*, Elsevier, str. 333 – 341. Dostupné zde: <http://language.ucsd.edu/papers/language-time.pdf>

BORODITSKY, Lera (2001). *Does language shape thought? Mandarin and English speakers' conceptions of time*. *Cognitive Psychology*, vol. 43, issue 1, str. 1 – 22. Dostupné zde: <http://lera.ucsd.edu/papers/mandarin.pdf>

CASASANTO, Daniel, BORODITSKY, Lera (2008). *Time in the Mind: Using Space to Think About Time*. *Cognition*, vol. 106, str. 579 – 593. Dostupné zde: <http://lera.ucsd.edu/papers/duration-cognition-2008.pdf>

CUADRADO ESCLAPEZ, Georgina (2005). *Análisis semántico-cognitivo de las metáforas utilizadas en la expresión de los fenómenos del universo*. *Revista española de lingüística aplicada*, Volumen Extra 1 (Ejemplar dedicado a: Lingüística), str. 85 – 106. Dostupné zde: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=1998023>

CUENCA María Josep; HILFERTY Joseph (2007). *Introducción a la lingüística cognitiva*, Barcelona: Ariel.

ČERMÁK, František (2017). *Frazém a idiom*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/FRAZ%C3%89M%20A%20IDIOM>

ČERMÁK, František (2017). *Monokolokabilita*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/MONOKOLOKABILITA>

ČERMÁK, František (2009 X). Slovník české frazeologie a idiomatiky. ...

ČERMÁK, František (xxxx). *Revisando los fraseologismos somáticos..*

DAMASIO, Antonio (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. Dostupné zde: https://monoskop.org/images/5/5b/Damasio_Antonio_R_Descartes_Error_Emotion_Reason_and_the_Human_Brain.pdf

EVANS, Vyvyan; GREEN, Melanie (2000). *Cognitive Linguistics: An Introduction*. Edinburgh.

FIDLER, Masako (2017). *Ikonicita*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/IKONICITA>

FIDLER, Masako (2017). *Schéma*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupný zde: <https://www.czechency.org/slovník/SCHÉMA>

GABY, Alice; BORODITSKY, Lera (2010). *Remembrances of Times East: Absolute Spatial Representations of Time in an Australian Aboriginal Community*. Psychological Science.

GIBBS, Raymond W. (1996). *What's cognitive about cognitive linguistics?* Apud: CASAD, Eugene H. (1996). *Cognitive Linguistics in the Redwoods. The Expansion of a New Paradigm in Linguistics*. CLR.

HEBB, Donald O. (1949). *The Organization of Behavior*. New York: Wiley & Sons

HLADKÁ, Zdeňka (2017). *Homonymie*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/HOMONYMIE>

HLADKÁ, Zdeňka (2017). *Paronymie*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/PARONYMIE>

JELÍNEK, Milan (2017). *Personifikace*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/PERSONIFIKACE>

KARLÍK, Petr; MIGDALSKI, Krzysztof, (2017). *Futurum*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/FUTURUM>

KAY, Paul; BERLIN, Brent (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: The University of California Press.

LABOV, W. (1973). *The boundaries of words and their meanings*. In: FASOLD R. W. (ed.), *Variation in the Form and Use of Language: A Sociolinguistic Reader*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

LAKOFF, George (1987). *Ženy, oheň a nebezpečné věci (Co kategorie vypovídají o naší mysli)*. Chicago: University Press

LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University Press.

LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2004). *Metáforas de la vida cotidiana*. Edición 6. Madrid: Cátedra.

LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2002). *Metafory, kterými žijeme*. Vydání 1. Brno: Host.

LANGACKER, Ronald (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Volume I, Theoretical Prerequisites*. Stanford, California: Stanford University Press.

LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, Barbara (2007). *Polysemy, Prototypes, and Radial Categories*. Geeraerts, D. and H. Cuyckens (Eds.). 2007. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*: 139-169. Oxford University Press.

LUQUE NADAL, Lucía; AL JALLAD, Nader (2013). *Estudio de los fraseologismos somáticos desde un punto de vista lingüístico-cultural: el caso de „corazón“*. Dostupné zde: <https://core.ac.uk/download/pdf/154852854.pdf>

NARAYANAN, Srinivas S. (1997). *Knowledge-based Action Representations for Metaphor and Aspect*. Karma. Dostupné zde: <http://www1.icsi.berkeley.edu/~snarayan/thesis.pdf>

NEBESKÁ, Iva; KARLÍK, Petr (2017). *Kognitivní lingvistika*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/KOGNITIVN%C3%8D%20LINGVISTIKA>

NÚÑEZ Rafael E.; SWEETSER Eve (2006). *With the Future Behind Them: Convergent Evidence From Aymara Language and Gesture in the Crosslinguistic Comparison of Spatial Construals of Time*. *Cognitive Science* 30, str. 401 – 450.

OLZA MORENO, Inés (2009). *Aspectos de la semántica de las unidades fraseológicas. La fraseología somática metalingüística del español*. Pamplona: Universidad de Navarra. Dostupné zde: <https://dadun.unav.edu/handle/10171/6985>

ROSH, Eleanor (1998). *Principles of Categorization*. Apud: MATHER, G., VERSTRATEN and ANSTIS, S. (Eds.) *The Motion Aftereffect: A Modern Perspective*. Cambridge, MA: MIT Press.

SEDLÁKOVÁ, Miluše (2004). *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie: Mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Grada.

SEMINO, Elena; DEMJÉN, Zsófia; DEMMEN, Jane (2016). *An Integrated Approach to Metaphor and Framing in Cognition, Discourse, and Practice, with an Application to Metaphors for Cancer*. *Applied Linguistics*, Volume 39, Issue 5 (2018) Str. 625 – 645. Dostupné zde: <https://academic.oup.com/applij/article/39/5/625/2544471>

STRUCK, Erdmann (1954). *Bedeutungslehre. Grundzüge einer lateinischen und griechischen Semasiologie mit deutschen, französischen und englischen Parallelen*. Stuttgart: Klett. Str. 37 – 40.

TALMY, Leonard (2000). *Toward a cognitive semantics. Vol. 2: Typology and process in concept structuring*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

TALMY, Leonard (2005). "The fundamental system of spatial schemas in language." In: *From perception to meaning: Image schemas in cognitive linguistics*, edited by Beate Hampe and Joseph E. Grady, *Cognitive Linguistics Research* 29, str. 199 – 234. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

TALMY, Leonard (2018). *Ten Lectures on Cognitive Semantics. Distinguished Lectures In Cognitive Linguistics*. Brill

TOKARSKI, R. (2013). *Światy za słowami*. Apud: Hladká, Z., Vaňková. I., (2017). *Konotace*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy. Dostupné zde: <https://www.czechency.org/slovník/KONOTACE>

VELARDE, Lola (2018). *La familia, corazón de la ecología humana*. Digital Reasons.

VANĚKOVÁ, Irena (2007). *Nádoba plná řeči (Člověk, řeč a přirozený svět)*. Praha: Karolinum.

Elektronické zdroje

BBC NEWS UK. *The popularity of 'time' unveiled* [2021-05-01]. Dostupné zde: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/5104778.stm

BENKO, Vladimír (2015). *Araneum Hispanicum Maius*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, [2021-05-01]. Dostupné zde: <http://www.korpus.cz>

ČERMÁK, Petr; VAVŘÍN, Martin (2018). *Korpus InterCorp – španělština, verze 11 z 19. 10. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, [2021-05-01]. Dostupné zde: https://www.korpus.cz/kontext/query?corpname=intercorp_v11_es

Deník CZ. *V srdci Neptunu a Uranu prší diamanty. Vědci zřejmě zjistili příčinu úkazu*, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://www.denik.cz/veda-a-technika/astronomie-vesmir-neptun-uran.html>

PAUL EKMAN GROUP, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://www.paulekman.com/about/paul-ekman/>

EL DIARIO VASCO. *La ciencia en el corazón del planeta*, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://www.diariovasco.com/sociedad/cumbre-cambio-climatico-chile-madrid-cop25/ciencia-corazon-planeta-20191205185008-ntrc.html>

International Cognitive Linguistics Conferences (ICLCs), [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://www.cognitivelinguistics.org/en/event/detail/international-cognitive-linguistics-conferences-iclc>

International Cognitive Linguistics Conferences 2019, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://iclc2019.site/>

KOULOURIS, Spyridon et alii (2009). *Takotsubo Cardiomyopathy: The “Broken Heart” Syndrome*, [2021-05-01]. Dostupné zde: <http://files.cardiologos-christogiannis.webnode.gr/200000270-9678e9773c/TAKOTSUBO%20-%20review.pdf>

MUY INTERESANTE. *La Tierra tiene un corazón de hierro*, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://www.muyinteresante.es/ciencia/articulo/la-tierra-tiene-un-corazon-de-hierro>

POŠTOLKOVÁ, Běla; MACHAČ, Jaroslav (1988). *Synchronní česká lexikologie*. Naše řeč, roč. 71, čís. 2, [2021-05-01]. Dostupné zde: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6754>

Příruční slovník jazyka českého a databáze lexikálního archivu. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, [2021-05-01]. Dostupné zde: https://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php?heslo=srdce&pocet_karet=50

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. *El diccionario de la lengua española*, 23.^a ed., [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://dle.rae.es/corazón>

RF-Hobby. s.r.o. *(Ne)známé a záhadné SRDCE planety Země*. Dostupné zde: <https://rf-hobby.cz/clanek/nezname-a-zahadne-srdce-planety-zeme/>

Slovník spisovného jazyka českého. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://bara.ujc.cas.cz/ssjc/search.php?heslo=srdce&sti=86821&where=hesla&hsubstr=no>

Slovník staré češtiny. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

TENDENCIAS 21. *El corazón de la Tierra está agitado por una corriente de chorro*, [2021-05-01]. Dostupné zde: https://tendencias21.levante-emv.com/el-corazon-de-la-tierra-esta-agitado-por-una-corriente-de-chorro_a43550.html

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://ucjtk.ff.cuni.cz/ustav/lide/zamestnanci/mgr-eva-leheckova-ph-d/>

Ústav germánských studií, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy [2021-05-01]. Dostupné zde: <https://ned.ff.cuni.cz/cs/oddeleni/vyucujici/martina-vokacova/>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – České a španělské frazeologické jednotky

<p>TĚLO</p> <ul style="list-style-type: none"> – přivinout k srdci – ležet na srdci¹ – nosit na srdci – nosit pod srdcem 	<ul style="list-style-type: none"> – (apechar)
<p>PROSTOR</p> <ul style="list-style-type: none"> – nacházet se v srdci, linout se srdcem, dojit do srdce – konat se v srdci něčeho – v srdci (květu, planety, artyčoku) 	<ul style="list-style-type: none"> – encontrarse en el corazón de algo, llegar hasta el corazón de algo – celebrarse en el corazón de – el corazón de (fruta, planeta, etc.) – el dedo corazón (dedo cordial) – hérald (punto central del escudo)
<p>FUNKCE</p> <ul style="list-style-type: none"> – být srdcem něčeho (fyzického objektu, společenství) – být srdcem někoho 	<ul style="list-style-type: none"> – ser el corazón de algo (objeto físico o social) – ser el corazón de alguien
<p>NITRO: CHARAKTER, POVAHA</p> <ul style="list-style-type: none"> – mít dobré srdce – mít velké/široké srdce – mít zlaté srdce, mít srdce ze zlata – mít vroucí srdce – mít srdce na pravém/správném místě – nosit/mít srdce na dlani, být člověk se srdcem na dlani – nosit srdce na talíři – srdce by s každým rozdělil – Studené ruce, upřímné srdce – mít měkké srdce – obměkčit něčí srdce – oblomit něčí srdce 	<ul style="list-style-type: none"> – tener buen corazón, ser una persona de buen corazón – tener gran corazón, ser una persona de gran corazón – ser todo corazón – tener mucho corazón – tener un corazón de oro – tener el corazón bien puesto – tener alguien un corazón que no le cabe en el pecho – tener/llevar el corazón en la mano (en las manos) – Manos frías, corazón caliente. – La mente fría y el corazón caliente.

<ul style="list-style-type: none"> - srdce někomu pookřát - mít chladné/studené srdce - mít ledové srdce - mít tvrdé srdce - mít kamenné srdce, mít srdce z kamene - nemít srdce - být bez srdce - mít srdce plné (lásky, nenávisti, atd.) NITRO: KURÁŽ - mít lví srdce - mít odvážné srdce - mít srdce válečníka - mít zaječí srdce - mít babské/zbabělé srdce 	<ul style="list-style-type: none"> - ser blando de corazón - ablandar/suavizar el corazón - tener un corazón de pollo - tener corazón de melón - tener un corazón frío - tener un corazón duro, ser duro de corazón - tener un corazón de hielo - tener un corazón de piedra/bronce/acero/hierro - no tener corazón, ser una persona sin corazón - tener pelos en el corazón¹ - corazón lleno de (amor, dolor, etc.) - tener un corazón de león - tener un corazón de tigre - tener un corazón valiente - tener un corazón de guerrero - tener pelos en el corazón²
CITOVÉ ZAUJETÍ <ul style="list-style-type: none"> - dát své srdce někomu - darovat své srdce někomu - mít srdce (již) zadané - získat (si) něčí srdce - dobýt něco srdce - ztratit srdce - ukrást srdce - nosit v srdci (někoho/něco) - vepsat se někomu do srdce (někdo/něco) - přirůst k srdci někomu (někdo/něco) - něco chytit někoho za srdce 	<ul style="list-style-type: none"> - dar su corazón a alguien - regalar su corazón a alguien - ganarse el corazón de alguien - conquistar el corazón de alguien - perder el corazón - robar el corazón a alguien - meterse alguien en el corazón de otra persona - atravesar el corazón

<ul style="list-style-type: none"> - něco vzít někoho za srdce - ležet na srdci - (nemoci) něco přenést přes srdce - srdce tlouci jen pro něco/někoho - Srdci neporučíš. - podlehnout srdci - dělat něco srdcem - dát/vložit do něčeho (celé své) srdce - jednat srdcem - rozhodovat se srdcem - mít srdce sportovce - být srdcem lingvista - srdeční záležitost - dvě milující srdce se shledala - srdíčko - naplnit srdce něčím (emocí) 	<ul style="list-style-type: none"> - venir en corazón - hacer latir el corazón - hacer algo de corazón - poner el corazón en algo - decidir con el corazón - ser un hombre con corazón de poeta/de lingüista - asunto del corazón - tener (también) su corazón/corazoncito - corazón, mi corazón, corazón mío - pedazo del corazón - llenar el corazón de algo (emoción)
<p>EMOCE: STRACH</p> <ul style="list-style-type: none"> - nemít srdce něco udělat/říct - stoupnout srdce až do krku - mít srdce až v krku/v hrdle - spadnout srdce do kalhot - mít srdce v kalhotách - spadnout srdce do bot - mít srdce v botách - mít srdce jak v kleštích 	<ul style="list-style-type: none"> - no tener corazón para hacer/decir algo - poner el corazón en la garganta - ponérsele el corazón en la garganta, subírsele el corazón a la garganta - ponérsele el corazón en el cuello, subírsele el corazón al cuello - ponérsele el corazón en la boca, subírsele el corazón a la boca - encogérsele el corazón a alguien - encoger el corazón a alguien - meter/ poner/ tener el corazón en un puño - helar el corazón a alguien - helársele el corazón a alguien - darle a alguien un vuelco el corazón

<p>EMOCE: SMUTEK</p> <ul style="list-style-type: none"> – bolet (u) srdce – mít zlomené srdce – někdo/něco někomu zlomit srdce – něco někomu rvát srdce – něco někomu trhat srdce – puknout někomu srdce – něco někomu moci srdce utrhnout – Co oči nevidí, srdce nebolí. – srdce někomu bolestí usedat – srdce někomu bolem/žalem přetékat – mít srdce plné žalu – udělat/sdělit něco s krvácejícím srdcem – udělat/sdělit něco s těžkým srdcem – nebýt někomu lehkou u srdce – být někomu těžkou u srdce – dělat/způsobit někomu těžké srdce 	<ul style="list-style-type: none"> – dolor de corazón – tener el corazón roto/partido – partir el corazón a alguien – romper el corazón a alguien – quebrar el corazón a alguien – Ojos que no ven, corazón que no siente. – partírsele a alguien el corazón – rompersele a alguien el corazón – clavarle a alguien en el corazón algo – clavársele a alguien en el corazón algo – cubrirsele a alguien el corazón – arrancársele a alguien el corazón – atravesar el corazón
<p>EMOCE: RADOST</p> <ul style="list-style-type: none"> – srdce radostí poskočit – srdce se radostí tetelit – srdce kypět radostí – srdce sršet radostí – srdce být plné radostí – roznítit skleslé srdce – zažehnout plamínek/lásku v srdci – zahřát u srdce – srdce hořet nedočkavostí – kámen spadnout ze srdce – vylít/vylévat někomu srdce 	<ul style="list-style-type: none"> – saltar el corazón de alegría – calentar el corazón – algo hacer latir el corazón de alguien – declarar su corazón
<p>ROZUM, INTUICE</p> <ul style="list-style-type: none"> – klást/vložit něco někomu na srdce – vzít si/brát si něco k srdci = uvážít něčí 	<ul style="list-style-type: none"> – llegar al corazón de alguien – poner algo en el corazón a alguien

<ul style="list-style-type: none"> - názor/radu, aplikovat ji - brát si něco příliš k srdci - promluvit někomu do srdce (do duše) - jít za svým srdcem - jít za hlasem svého srdce - následovat hlas svého srdce - srdce někomu něco říkat - Srdce (nikdy) nelže. 	<ul style="list-style-type: none"> - seguir su corazón - seguir la voz de su corazón - anunciarle a alguien el corazón algo - darle a alguien el corazón algo - decirle a alguien el corazón algo - El corazón no es traidor
<p>UPŘÍMNOST</p> <ul style="list-style-type: none"> - otevřít své srdce - otevřít někomu srdce - jít něco přímo od srdce - nejít od srdce - mluvit/říci něco od srdce - udělat něco ze srdce - udělat něco od srdce - mít někoho ze srdce rád - zasmát se od srdce - mluvit se srdcem na dlani - Co na srdci, to na jazyku. - ruku na srdce 	<ul style="list-style-type: none"> - abrir alguien su corazón - abrir el corazón a alguien - salir del corazón algo - salirle a alguien del corazón algo - decir algo de corazón - hablar con el corazón en la mano - A la boca sube lo que hay en el corazón. - con la mano en el corazón
<p>INTENZIFIKACE</p> <ul style="list-style-type: none"> - z celého srdce - celým (svým) srdce 	<ul style="list-style-type: none"> - de todo corazón - con todo el corazón
<p>OSTATNÍ KONCEPTY</p> <ul style="list-style-type: none"> - mít něco na srdci - lamač srdcí - dodat si srdce - roznítit něčí srdce - operace na otevřeném srdci - někomu se může srdce rozskočit - kápnout někomu do srdce utrejchu 	<ul style="list-style-type: none"> - haber a corazón - mi tener a corazón - secreto corazón de algo - sacar el corazón a otra persona - hacer de tripas el corazón - la prensa del corazón - una revista del corazón - rompecorazones

<ul style="list-style-type: none"> - Že mu to srdce dovolí! - To mi srdce nedovolí. - srdečný - srdnatý - mít s někým srdce - oblomit srdce někoho	<ul style="list-style-type: none"> - crecer el corazón - dilatar el corazón - ensanchar el corazón - tocarle a alguien en el corazón - a corazón abierto - no caberle a alguien el corazón en el pecho - tener mucho corazón
---	---

Příloha č. 2: Labovo grafické znázornění odpovídajících členů kategorie anglického pojmu *cup*, které sloužilo jako podklad pro další zkoumání.

